

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Навчально-науковий інститут економіки і права

Кафедра державно-правових дисциплін

Т. В. Коваль

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти другого
(магістерського) рівня спеціальності «Право»

Черкаси
2025

УДК 342.4(477)(072)
П 78

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
(протокол № 1 від 27.08.2025 р.)*

Рецензенти:

Волошкевич Г. А. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Лисенко О. М. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри історії і права Черкаського державного технологічного університету

Укладач:

Коваль Т. В. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Проблеми теорії та практики Конституції України: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності «Право». Укладач: Коваль Т. В. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2025. 151 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ: ОПОРНІ КОНСПЕКТИ.....	5
СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ, ПРАКТИЧНІ ТА ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	69
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	127
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	131
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	133
КРИТЕРІЇ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ.....	144

ВСТУП

Конституція є однією з найважливіших цінностей сучасності, вершиною розвитку політико-правової думки, символом консолідації суспільства. Вона визначає фундаментальні засади організації державної влади, гарантує права і свободи людини та громадянина, а також встановлює механізми їх реалізації та захисту. Змістовне осмислення її природи та соціального призначення, цінностей та принципів є невід'ємною складовою професійної підготовки юриста.

Навчальна дисципліна «Проблеми теорії та практики Конституції України» викладається на першому курсі другого (магістерського) рівня спеціальності «Право». Її метою є формування професійного світогляду у сфері сучасного українського конституціоналізму, набуття компетентностей, необхідних для ефективного вирішення теоретичних та практичних завдань конституційного будівництва, аналізу конституційних процесів, сприяння утвердженню демократичних засад розвитку суспільства та держави.

Під час вивчення дисципліни студенти та студентки матимуть змогу зосередитися як на проблемах теорії конституції (її структура, термінологія, особливості прийняття та внесення змін, «вічні положення» конституції, система конституційних цінностей), так і на практичних аспектах її реалізації (форми та гарантії реалізації конституції, правова охорона конституції, інститут конституційного контролю, інститут конституційної скарги, тлумачення конституції, конституційно-правова відповідальність, конституційна модернізація в контексті європейської інтеграції та ін.).

Навчально-методичний посібник містить опорні конспекти лекційних занять (зі схемами), теоретичні питання, практичні та тестові завдання до семінарських занять, питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи, список рекомендованих нормативно-правових актів та наукової літератури, критерії поточного та підсумкового оцінювання.

Видання буде корисним всім, хто професійно цікавиться сучасними проблемами українського конституціоналізму.

ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ: ОПОРНІ КОНСПЕКТИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ КОНСТИТУЦІЇ

Лекція №1

Концепт конституції: теоретико-правовий дискурс

1. Конституція як предмет наукових досліджень: основні підходи.
2. Школа природного права та теорія конституції.
3. Конституція та юридичний позитивізм.
4. Сучасні теорії конституції. Концепції «живої конституції» (Living Constitution) та оригіналізму (Originalism).

Основні поняття та терміни: конституція, природне право (юснатуралізм), юридичний позитивізм, «жива конституція» (Living Constitution), оригіналізм (Originalism), синтетизм

1. Конституція як предмет наукових досліджень: основні підходи

Формально-юридичний (позитивістський)

- Конституція – вираження абсолютної основоположної норми права

Природно-правовий (договірний)

- Конституція – суспільний договір, що виражає волю народу

Соціологічний

- Конституція – джерело солідарності в суспільстві

Класовий

- Конституція – вищий закон, що закріплює повновладдя правлячого класу

Інституційний

- Конституція – статут держави і нації

Синтетичний (плюралістичний)

- Конституція - втілення ідей конституціоналізму, які виражають національну конституційну традицію

2. Школа природного права та теорія конституції

Ідея: основним джерелом права є природа, а не воля законодавця. Права належать людині від народження, вони закладені в її сутності і не залежать від волі держави.

Представники: Г. Гроцій, Б. Спіноза, Вольтер, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Л. Фуллер та ін.

Основні положення (за М. Савчином):

- конституція – суспільний договір, що виражає волю народу.
- у конституції відображається доля всіх членів суспільства.
- у конституції чітко втілені правила, за якими вона будується та функціонує.
- основні права і свободи визначають організаційні та процедурні основи функціонування публічної влади.
- уряд (державна влада) не «природним» інститутом, але він необхідний для забезпечення стабільності у державі.
- авторитет уряду, інших державних структур залежить від того, наскільки з його діями погоджується суспільство.
- лише влада, яка базується на злагоді, може визнаватися справедливою і законною.
- захист фундаментальних цінностей від свавільних дій більшості забезпечують органи конституційної юстиції.

3. Конституція та юридичний позитивізм

Ідея: справжнім є лише позитивне право, а все інше (наприклад, природне право) є лише моральною, а отже, необов'язковою оцінкою чинного права. Ототожнення права і закону (за межами закону немає права).

Представники: Д. Остін, Г. Кельзен, А. Есмен, К. Бергбом та ін.

Основні положення (за М. Савчином):

- конституція – система правових норм, що мають вищу юридичну силу і регулюють основи відносин між людиною і суспільством, з одного боку, і державою – з іншого, а також засади організації самої держави та її відносин зі світовим співтовариством.
- сакралізація конституційного тексту – традиція інтерпретації священних текстів, що зумовлює перенесення відповідних технік інтерпретації конституції як тексту;

- відокремлення права від моралі, оскільки позитивістами воно трактується як невизначене і занадто спекулятивне (Д. Остін, Г. Кельзен);
- право є командою суверена, адресованої політичним підлеглим, а тому значна увага приділяється відповідальності (Дж. Бентам);
- заперечення ідеї об'єктивних і моральних цінностей у праві;
- механіцизм – право забезпечується державою як механізм примусу, а держава розглядається як апарат.

4. Сучасні теорії конституції. Концепції «живої конституції» (*Living Constitution*) та оригіналізму (*Originalism*)

Синтетична теорія конституції (за М. Савчином):

- конституція – втілення ідей конституціоналізму, які виражають національну конституційну традицію;
- конституція – інструмент забезпечення участі держави у прийнятті владних рішень і реалізації народного суверенітету як на національному, так і на наднаціональному рівні публічної влади;
- сутнісне ядро розуміння конституції складає система цінностей і принципів (людська гідність, свобода, рівність, верховенство права), які забезпечуються правовим захистом;
- реалізація конституції відбувається на декількох рівнях: мікрорівень – через реалізацію конституційних норм у формі використання, виконання, додержання і застосування; мезорівень – суспільно-політичні дебати щодо її реалізації, інтерпретація конституції та макрорівень через її установчий характер, верховенство і пряму дію та правовий захист

«Живий конституціоналізм» – теорія, згідно з якою конституція є адаптивним документом, який реагує на мінливі соціальні та економічні умови за допомогою змін у судовій інтерпретації її основних положень тексту. Відповідно до неї, конституція повинна тлумачитися і застосовуватися відповідно до мінливих обставин і, зокрема, зі змінами в соціальних цінностях. Вказаний термін вперше з'явився у 1927 р. у дослідженні Г. Макбейна (США).

О. Голмс (молодший), суддя Верховного Суду США: конституційні спори слід розглядати в світлі всього нашого досвіду, а не тільки зважаючи на те, що було сказано сто років тому.

В. Кампо, суддя Конституційного Суду України: Суду необхідно частіше звертатися до доктрини «живої Конституції», «живого» права, що гарантуватиме більш високу якість прийнятих ним рішень.

«Оригіналізм» – теорія, відповідно до якої конституційний текст має фіксоване (статичне) значення.

Джерела:

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-13#Text>
2. Барабаш Ю., Бориславська О. Конституційна юриспруденція (офіційна конституційна доктрина) в Україні: проблеми становлення. *Право України*. 2023. № 7. С. 53–69.
3. Берченко Г. Розвиток учення про конституцію: теорія і практика. *Публічне право*. 2020. №4 (40). С. 6–13. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/40/pdf/1.pdf>
4. Бориславська О. 25 років незалежності України: погляд на конституційний розвиток з позицій сьогодення. *Український часопис конституційного права*. 2016. №1. С. 15–18. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2016-1/pdfs/1-olena-boryslavska-dvadsyat-piat-rokiv-nezalezhnosti-ukrainy-pohliad-konstytutsiinyi-rozvytok-pozytsii.pdf>
5. Бисага Ю. Модифікація конституції: теоретичні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. №1. С. 54–61. URL: http://www.pap.in.ua/1_2013/Bisaga.pdf
6. Кафарський В. Концепти конституції у правовій і політичній науці. *Політичний менеджмент*. 2010. №4. С. 25–34. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kafarskyi_kontsepty.pdf
7. Кельзен Г. Чисте правознавство: з дод.: Проблема справедливості. Пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс, 2004.
8. Колесниченко Н., Кравчук В. Концепція «живого конституціоналізму» та його взаємодія з «оригіналізмом». Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI ст. 16 грудня 2022. Вінниця. С. 114–116. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/365/372>
9. Крусян А. Сучасний український конституціоналізм : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
10. Онищук І. Доктринальні положення оригіналізму як методу тлумачення конституції Верховним Судом США. *Український часопис конституційного права*. 2025. №1. С. 19–28.
11. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.
12. Савчин М. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
13. Стецюк П. Конституційний розвиток у сучасному світі: український вимір. *Український часопис конституційного права*. 2017. №1. С. 50–57. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-1/pdfs/6-petro-stetsiuk-konstytutsiinyi-rozvytok-suchasnomu-sviti-ukrainskyi-vymir.pdf>
14. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Львів: Астролябія, 2003. 232 с.

15. Coan A. Living Constitutional Theory. Duke Law Journal Online. 2017. Volume 66. June 17. P. 99–115. URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=dlj_online

Лекція №2

Форма та структура конституції: пошук оптимальної моделі

1. Поняття структури (побудови) конституції та її типові елементи. Послідовність розділів (глав) конституції. Структура Конституції України.
2. Преамбула конституції: ознаки, види, нормативна роль. Преамбула Конституції України.
3. Перехідні положення конституції: поняття, призначення та зміст. Перехідні положення Конституції України.
4. Термінологія, мова та стиль конституційного тексту. Мова та стиль Конституції України. Дефекти (недоліки) конституційної правотворчості.

Основні поняття та терміни: структура Конституції України, консолідована (кодіфікована) конституція, доктрина конституційного блоку, неконсолідована (некодіфікована) конституція, преамбула, дефекти (недоліки) конституційної правотворчості

1. Поняття структури (побудови) конституції та її типові елементи. Послідовність розділів (глав) конституції. Структура Конституції України

Структура конституції – спосіб організації (побудови) конституційного тексту. Елементи структури конституцій відображають багатоманітність особливостей історичного, політичного, соціально-економічного, етнічного, конфесіонального розвитку країн світу.

Чинники, що впливають на структуру конституційного тексту: національні традиції конституціоналізму, характер правової системи, особливості нормопроектної техніки тощо.

Типові елементи (за формою): преамбула (вступна частина), розділи (частини), статті (частини, пункти, абзаци, параграфи), перехідні та прикінцеві положення, додатки.

Типові елементи (за змістом): принципи організації суспільства та держави, основи правового статусу людини і громадянина, форми здійснення народовладдя, система органів державної влади та місцевого самоврядування, основи адміністративно-територіального устрою та ін. **Консолідована (кодіфікована) конституція** – конституція, що являє собою єдиний

нормативно-правовий акт. **Неконсолідована (некодифікована) конституція** – конституція, що складається з кількох актів, перелік яких чітко визначений.

Доктрина конституційного блоку (фр. – le bloc de constitutionnalité) – наділення юридичною силою конституції окремих нормативно-правових актів. Наприклад, до конституційного блоку Франції входять Конституція 1958 р., Преамбула до Конституції 1946 р., Декларація прав людини та громадянина 1789 р., окремі рішення Конституційної Ради, Екологічна хартія 2004 р.

Чи є підстави для визнання Декларації по державний суверенітет України разом із Актом проголошення незалежності конституційними актами?

2. Преамбула конституції: ознаки, види, нормативна роль. Преамбула Конституції України

Преамбула конституції (лат. – praeambulare – той, що йде попереду) – невелика за обсягом, урочиста, вступна частина до її основного змісту.

Місце розташування та структура: преамбула розміщується перед основною частиною конституції і здебільшого має окрему назву (Foreword, Preface). Як правило, не поділяється на окремі частини.

Вказує на:

- **суб'єкт прийняття конституції** (залежно від форми правління та політичного режиму – народ, монарх, Бог, держава та ін.);
- **мету (цілі) прийняття конституції** (досягнення справедливості, зміцнення громадянської злагоди, захист основних прав, гарантування безпеки населення, модернізація економіки, утвердження національної держави та ін.).

Види конституційних преамбул:

Нормативна роль (чи мають положення преамбули нормативний характер?)

НІ: Справа Верховного Суду США «Jacobson v. Massachusetts» (1905 р.)

Фабула: пастор Х. Якобсон виступав проти обов'язкової вакцинації проти віспи. Він стверджував, що накладення на нього штрафу (5 \$) за відмову від вакцинації є посяганням на його свободу. Для обґрунтування своєї думки пастор посилався, в тому числі, і на положення преамбули Конституції США.

Рішення Верховного Суду США: «Хоча преамбула визначає спільні цілі, заради досягнення яких приймається, вона **НІКОЛИ НЕ ВВАЖАЛАСЯ ДЖЕРЕЛОМ** будь-яких **КОНКРЕТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ**, що накладаються на уряд Сполучених Штатів або його підрозділи...

ТАК: ...Як і інші положення Конституції, положення її преамбули мають нормативний характер, хоча їх **НОРМАТИВНІСТЬ** виражена в **НАЙЗАГІЛЬНІШІЙ ФОРМІ**... (Конституція України. Науково-практичний коментар. К., 2024. С. 14).

Можливість внесення змін

Конституція України не передбачає формально-юридичних заборон щодо зміни її преамбули.

Висновок Конституційного Суду України від 22 листопада 2018 р. № 3-в/2018 у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) (реєстр. № 9037) вимогам статей 157 і 158 Конституції України): законопроект... **ВІДПОВІДАЄ** вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Окрема думка Судді Конституційного Суду України М. Мельника:

- у преамбулі зафіксований історичний момент прийняття Конституції України;
- преамбула дає змогу краще зрозуміти оригінальний (справжній) зміст конституційних норм, який закладався в них на момент прийняття Конституції України;
- оскільки прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України було одноразовим актом реалізації Верховної Ради України суверенітету народу, об'єктивно неможливо змінити існуючі на той момент передумови, мотиви та цілі її прийняття.

3. *Перехідні положення конституцій: поняття, призначення та зміст. Перехідні положення Конституції України*

Перехідні положення – елемент структури конституції, що містить норми, більшість яких має тимчасовий характер, і слугує для адаптації суспільно-політичного і державного життя до її вимог. *Перехідні положення Конституції України* визначені в 16 пунктах Розділу XV (п. 14 виключено). Більшість з них було реалізовано протягом перших років після прийняття Конституції України й нині втратили чинність.

Функції:

- забезпечення стабільності конституції;
- мобілізація державотворчого потенціалу органів державної влади та місцевого самоврядування для реалізації конституційних положень.

Предмет регулювання Перехідних положень Конституції України (за В. Федоренком):

Перший блок: встановлення режиму подальшої дії положень законодавства, чинного на час ухвалення Конституції України, та приведення його у відповідність до Основного Закону (п.п. 1, 4, 13).

Другий блок (найбільший): визначення підстав, строків та порядку формування органів державної влади та місцевого самоврядування, обсягу їх повноважень після ухвалення Конституції України (п.п. 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 12).

Третій блок: особливості здійснення виконавчої влади у Києві та Севастополі (п. 10).

Четвертий блок: запровадження національної грошової одиниці – гривні (п. 11).

П'ятий блок: обмеження прав і свобод людини у частині порядку арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи протягом п'яти років після набуття чинності Конституцією України (п. 13).

Шостий блок: зміна правового статусу Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції, прокуратури, адвокатури в контексті проведення судової реформи у 2016 р. (п. 16-1)

Сьомий блок (євроінтеграційний): скасування п. 14 щодо можливості використання іноземних військових баз.

4. *Термінологія, мова та стиль конституційного тексту. Мова та стиль Конституції України. Дефекти (недоліки) конституційної правотворчості*

Основні риси:

- офіційність;

- документальність;
- позбавлений індивідуальності характер викладу;
- нейтральність;
- стереотипність та формалізація;
- ясність та максимальна точність;
- логічна послідовність.

Основні недоліки:

Логічні техніко-юридичні недоліки

- *недотримання законів формальної логіки, невідповідність назви і змісту;*
- *некоректність посилань (посилання на нормативно-правові акти, що так і не було прийнято):* Ст. 20 Конституції України: Опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються **законом**, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України;
- *логічні протиріччя* (Ст. 135 Конституції України: Автономна Республіка Крим має Конституцію Автономної Республіки Крим, яку приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим та затверджує Верховна Рада України **не менш як половиною від конституційного складу** Верховної Ради України. В інших статтях Конституції України не йдеться про термін «половина конституційного складу». Йдеться, зокрема, про більшість від конституційного складу, 1/3, 2/3, 3/4 від конституційного складу парламенту).

Мовні техніко-юридичні недоліки

У тексті Конституції України використано багато слів, зворотів (деякі з них часто повторювані), граматичних форм, похідних слів, гібридних структур, джерелом постання і поширення яких була російська мова (Мовний коментар до Конституції України. Харків, 2025. С. 8).

Приклади: Ст. 49 Конституції України: Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне **благополуччя** (укр. літературною мовою «належні санітарно-епідеміїні умови»). Ст. 63 Конституції України: Особа не несе відповідальності за відмову **давати показання або пояснення** (укр. літературною мовою «свідчити» чи «давати свідчення») щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Серед відступів від норм української літературної мови в тексті Конституції України присутнє часте використання пасивних конструкцій: акти **приймаються** на основі Конституції України; власність не повинна **використовуватися**; право

гарантується; право набувається і реалізується громадянами тощо. Окрім того, використовуються різні терміни на позначення однакових правових явищ.

Приклади: Ст. 3 Конституції України. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (укр. мовою «визнано»). Ст. 94 Конституції України: Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування. Ст. 160 Конституції України: Конституція України *набуває чинності* з дня її прийняття.

Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України): словосполучення «набуває чинності» у статті 160 і словосполучення «набирає чинності» у частині п'ятій статті 94 Конституції України мають синонімічні значення. Обидва вони означають, що відповідні нормативні правові акти вступили в силу.

Процедурні техніко-юридичні помилки

Недотримання правил правотворчої процедури (зокрема, при внесенні змін до Конституції України).

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
3. Про проголошення незалежності України. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11 липня 1997 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97>
5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) (реєстр. № 9037) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd03d710-18#Text>
6. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.

7. Конституції країн світу: Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Республіка Польща / О. Коротюк, О. Лавринович. К. : ОВК, 2021. 232 с.
8. Бадида А. Поняття «конституційного блоку» в Французькій Республіці: доктрина і судова практика. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (19 червня 2020 р.)* / упор. Н.Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 7–13.
9. Берченко Г. Преамбула конституції: юридична природа та практика внесення змін. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 5 (34). С. 44–48. URL: <https://ftp.spadok.org.ua/pravo/preambula-kostytucii.pdf>
10. Бугайко Ю. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. №8. С. 10–14.
11. Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів / [уклад.: С. Головатий, С. Сидоренко, І. Савченко ; комент.: К. Городенська, Л. Колібаба, В. Фурса ; вступ. слово П. Гриценка ; за заг. ред. П. Гриценка, С. Головатого] ; Конституц. Суд України, Пост. коміс. з питань правн. термінології ; Ін-т укр. мови НАН України. Харків : Право, 2025. 352 с.
12. Нагорний В. Преамбула до Основного Закону: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. №5. С. 48–51. URL: http://lsei.org.ua/5_2015/12.pdf
13. Никорак О. Особливості формулювання та внесення змін до преамбули конституції як виразник динаміки конституційної ідентичності у постсоціалістичних державах. *Український часопис конституційного права*. 2019. №3. С. 53–63. URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2019/osoblyvosti-formuliuvannia-vnesennia-zmin-preambuly-konstytutsii-yak-vyraznyk-dynamiky/>
14. Федоренко В. Перехідні положення Конституції України: призначення, сутність і зміст. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 10–23. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/4.pdf
15. Щербанюк О. Роль преамбули в тлумаченні конституції. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова, 2023. С. 44–48. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shcherbanyuk_o._tlumachennya_preambuly.pdf

Лекція №3

Легітимність конституції: від порядку прийняття до процедури внесення змін і доповнень

1. Форми та суб'єкти прийняття конституції. Прийняття Конституції України та набрання нею чинності: проблемні питання.
2. Процедура внесення змін до Конституції України: основні етапи.
3. Конституційний Суд України у механізмі внесення змін до Конституції України.

4. Обмеження щодо внесення змін до конституції: вітчизняний та зарубіжний досвід. Інститут меж конституційного перегляду. Eternity clauses.
5. Проблема дотримання процедури внесення змін до Конституції України.

Основні поняття та терміни: перегляд (ревізія) конституції, конституційна поправка, суб'єкт права подання (ініціатор подання) законопроекту, попередній (а priori) конституційний контроль, альтернативний законопроект, головний (профільний) комітет, висновок Конституційного Суду України, межі конституційного перегляду, eternity clauses

1. Форми та суб'єкти прийняття конституції. Прийняття Конституції України та набуття нею чинності

Прийняття спеціальним (установчим) органом
• Конституційний конвент (Конвент у Філадельфії - Конституція США 1787 р.), Установчі збори (Установчі збори Індії - Конституція 1950 р.)
Проведення референдуму
• Для затвердження конституції, що розроблялася виборним органом (Конституція Португалії 1976 р., Конституція Іспанії 1978 р.) • Для затвердження конституції, що розроблялася урядовою структурою (Конституція Куби 1976 р., Конституція Чилі 1980 р.)
Прийняття законодавчим представницьким органом влади (парламентом) або надпарламентським органом
• Для прийняття конституції вимагається кваліфікована більшість голосів (Конституція України 1996 р.)
Октроювання (дарування)
• Здебільшого здійснюється монархом (відомі також випадки дарування конституції метрополії колишній колонії) - Конституція Оману 1996 р., Конституція Непалу 1990р., Конституція Нігерії 1960 р.

Конституцію України було прийнято 28 червня 1996 р. Того ж дня було прийнято **Закон України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію»** № 254/96-ВР. Він складається з трьох статей:

Ст. 1. Прийняти Конституцію України.

Ст. 2. Визнати такою, що втратила чинність, Конституцію (Основний Закон) України від 20 квітня 1978 р. з наступними змінами і доповненнями.

Ст. 3. Визнати таким, що втратив чинність, Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади

організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» у зв'язку з прийняттям Конституції України.

Вказаний закон 12 липня 1996 р. було підписано Головою Верховної Ради та Президентом України на урочистій церемонії в Маріїнському палаці.

Дискусійні питання:

1) Чи мала Верховна Рада України повноваження на прийняття Конституції України?

Конституція України 1978 р. (ст. 97, ч.3, п.1): До виключного відання Верховної Ради належать: прийняття Конституції України, внесення до неї змін...

Конституційний Договір 1995 р. (ст. 17, п.1): Верховна Рада України приймає Конституцію України...

Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп/1997 (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України): прийняття Конституції України Верховною Радою України було **безпосереднім актом реалізації суверенітету народу**, який тільки **ОДНОРАЗОВО** уповноважив Верховну Раду України на її прийняття. Це підтверджується пунктом 1 статті 85 Конституції України, яка не передбачає права Верховної Ради України на прийняття Конституції України...

2) Чи потрібно було приймати окремий закон про введення в дію Конституції України?

Успадкування радянської традиції нормотворення.

3) Чи потрібно було затверджувати Конституцію України на всеукраїнському референдумі?

Набуття чинності Конституцією України

(Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України))

Фабула: Заявник звернувся до Верховного Суду України зі скаргою. У відповіді, серед іншого, було вказано, що конституційні норми не могли бути застосовані у вирішенні його питання, оскільки Конституція на той момент ще не набула чинності (Конституція була опублікована 13 липня 1996 р., заявник звернувся зі скаргою у червні 1996 р., ухвалу було постановлено 8 липня 1996 р.

Ч. 5 ст. 94 Конституції України: Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування

Ст. 160 Конституції України: Конституція України набуває чинності з дня її прийняття.

Рішення:

- положення ч. 5 ст. 94 Конституції України стосовно набуття чинності законом не раніше дня його опублікування потрібно розуміти так, що дія цієї частини статті НЕ поширюється на набуття чинності Конституцією України;
- моментом набуття чинності Конституцією України є момент оголошення результатів голосування, а тому Конституція набула чинності в момент її прийняття;
- набуття чинності Конституцією України не можна пов'язувати з прийняттям Закону № 254/96-ВР;
- словосполучення «набуває чинності» (ст. 160) і «набирає чинності» (ч. 5 ст. 94), які вживаються в Конституції України, мають синонімічні значення і означають, що відповідні нормативні правові акти вступили в силу;
- Конституція України як Основний закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу.

2. Процедура внесення змін до Конституції України: основні етапи

Сучасне розуміння значення конституції як основного закону держави для більшості конституційних демократій не заперечує ідею її трансформації, зокрема через внесення змін та доповнень.

Гнучкі (рухомі, flexible) конституції змінюються в такому ж порядку, як і звичайні закони. **Жорсткі (малорухомі, rigid)** змінюються та доповнюються в особливому порядку, з дотриманням ускладненої (порівняно зі звичайною законодавчою) процедури.

Моносуб'єктна модель внесення змін – лише один суб'єкт може ініціювати внесення змін до основного закону (парламент в цілому, один або певна кількість членів парламенту). **Полісуб'єктна модель внесення змін** – кілька суб'єктів можуть ініціювати внесення змін основного закону (глава держави, уряд, певна кількість виборців та ін.)

Порядок внесення змін до Конституції України визначається Конституцією України (Розділ XIII) та Регламентом Верховної Ради України (глава 26), затвердженого Законом України від 10 лютого 2010 р.

Диференційований порядок зміни Конституції України – процедура внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України є ускладненою, тому ці розділи традиційно називають «**захищеними**».

Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 р. №7-рп: особлива конституційна процедура внесення змін до Розділу I «Загальні засади» Конституції України обумовлена специфікою предмета його регулювання – основи конституційного ладу в Україні – зокрема необхідністю забезпечення

національної безпеки і оборони України, потребами захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України як суверенної й незалежної, демократичної, соціальної та правової держави...

Основні етапи внесення змін до Конституції України:

- 1) розробка законопроекту про внесення змін до Конституції України;
- 2) подання законопроекту про внесення змін до Конституції України одним із суб'єктів, визначених у ст. 154 Конституції України (Президент України або народні депутати України (1/3 чи 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України – залежно від розділу, до якого вносяться зміни));
- 3) підготовка до розгляду питання про включення законопроекту про внесення змін до Конституції України до порядку денного сесії Верховної Ради України та про порядок продовження роботи над ним (ст. 145 Регламенту Верховної Ради України);
- 4) обговорення законопроекту про внесення змін до Конституції України на пленарному засіданні Верховної Ради України та звернення до Конституційного Суду України;
- 5) здійснення попереднього конституційного контролю Конституційним Судом України щодо поданого законопроекту про внесення змін до Конституції України;
- 6) отримання Верховною Радою України висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України ст. 157, 158 Конституції України, обговорення законопроекту та його попереднє схвалення (1/3);
- 7) остаточне схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України кваліфікованою більшістю голосів на наступній черговій сесії Верховної Ради України;
- 8) для законопроектів про внесення змін до розділів I, III, XIII – затвердження всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

3. Конституційний Суд України у механізмі внесення змін до Конституції України

Обов'язковою складовою конституційної процедури внесення змін до неї є попередня перевірка законопроекту внесення змін до Конституції України Конституційним Судом України – **попередній (передувальний, превентивний, а priori) конституційний контроль**

Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98 (справа щодо внесення змін до Конституції України): здійснюючи превентивний конституційний контроль щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України, Конституційний Суд України... забезпечує конституційність реалізації

повноважень Верховною Радою України, що є однією з основних гарантій стабільності Конституції України.

Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 р. №2-р/2022 (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності): відсутність судового контролю за процедурою розгляду та ухвалення відповідних законів, що їй визначено приписами розділу XIII Конституції України, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності або зміну конституційного ладу у спосіб, не передбачений Конституцією України.

Законопроект, який за висновком Конституційного Суду України відповідав вимогам статей 157, 158 Конституції України, але до якого під час розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України було внесено зміни, підлягає **новій перевірці Конституційним Судом України.**

Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 р. №2-р/2022 (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності):...згідно із статтею 159 Конституції України обов'язковій перевірці на відповідність статтям 157 і 158 Конституції України підлягає не тільки законопроект, поданий до Верховної Ради України в порядку статей 154, 155 і 156 Конституції України, але й **усі можливі поправки**, внесені до нього у процесі його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Якщо у висновку Конституційного Суду України законопроект про внесення змін до Конституції України в цілому або його окремі положення визнано такими, що НЕ відповідають вимогам статей 157 і 158 Конституції України, а також у разі якщо у висновку Конституційного Суду України є застереження до положень такого законопроекту, Верховна Рада вирішує питання про подальшу роботу над законопроектом і визначає строки опрацювання пропозицій та поправок (*п. 1 ст. 150 Регламенту Верховної Ради України*)

4. Обмеження щодо внесення змін до конституції: вітчизняний та зарубіжний досвід. Інститут меж конституційного перегляду

Наявність імперативних обмежень (заборон) щодо перегляду конституційних норм є невід'ємною ознакою майже всіх конституцій.

Перелік обставин, які унеможливають зміну Конституції України, закріплено у ст.ст. 156-158 Конституції України. До них, зокрема, належать:

- неможливість внесення змін до Конституції України, якщо вони передбачають **скасування прав і свобод людини і громадянина** (ст. 157);
- неможливість внесення змін до Конституції України, якщо вони передбачають **обмеження прав і свобод людини і громадянина** (ст. 157);

- неможливість внесення змін до Конституції України, якщо вони спрямовані на **ліквідацію незалежності України** (ст. 157);
- неможливість внесення змін до Конституції України, якщо вони спрямовані на **порушення територіальної цілісності України** (ст. 157) – п.1–4 складають **«сутнісне ядро» Конституції України**;

Рішення Конституційного Суду України від 14 березня 2014 р. №2-рп/2014 (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим): принципи цілісності і недоторканності території України в межах існуючого кордону, поширення суверенітету України на всю її територію встановлені Конституцією України. Звуження меж існуючого кордону України, виведення будь-якого суб'єкта адміністративно-територіального устрою України з її складу, зміна конституційно закріпленого статусу адміністративно-територіальної одиниці, зокрема Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, як невід'ємної складової частини України шляхом проведення місцевого референдуму суперечать зазначеним конституційним принципам.

- неможливість внесення змін до Конституції України **в умовах воєнного або надзвичайного стану** (ст. 157);

Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С.В. стосовно Висновку Конституційного Суду України від 20 січня 2016 р. №1-в/2016: ...переконаний, що хоча воєнний або надзвичайний стан в Україні офіційно не запроваджений, Конституційний Суд України у висновку мав би звернути увагу на наявність кризової ситуації в суспільстві і виробити критерії допустимості внесення змін до Конституції України в умовах суспільної небезпеки, на що вказує частина друга статті 157 Конституції України.

- неможливість зміни **одних й тих самих положень Конституції України протягом одного скликання Верховної Ради України** (ст. 158);
- неможливість **повторного подання до Верховної Ради України одного скликання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII Конституції України з одного й того самого питання** (ст. 156);
- неможливість **повторного подання законопроекту, який вже розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий упродовж одного року з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту** (ст. 158).

Зарубіжний досвід:

Заборона зміни конкретних статей та розділів конституції

(форма правління, форма державного
устрою, незалежність, територіальна
цілісність, права і свободи та ін.)

Заборона зміни конституції за конкретних обставин

(воєнний стан, надзвичайний стан,
облога)

5. Проблема дотримання процедури внесення змін до Конституції України

Неоднозначність практики Конституційного Суду України

Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 102 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України», Закону України «Про внесення зміни до розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Конституційний Суд України» від 5 лютого 2008 р.

Суть справи: порушено процедуру розгляду законопроекту (внесені зміни, які не перевірялися Судом).

Конституційний Суд України: Положення закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності стають невід’ємною складовою Конституції України – окремими її положеннями, а сам **закон вичерпує свою функцію.**

Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 (справа про дотримання процедури внесення змін до Конституції України)

Суть справи: порушено процедуру розгляду законопроекту.

Конституційний Суд України: Верховна Рада України прийняла Закон № 2222, **не дотримавши встановленої Конституцією України процедури** його розгляду та ухвалення...

Рішення Конституційного Суду України від 15 березня 2016 р. № 1-рп/2016: тлумачення поняття «наступна чергова сесія Верховної Ради України».

Наступною черговою сесією вважається та, на якій за законопроект, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, проголосує не менш як дві третини від конституційного складу парламенту.

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про прийняття Конституції та введення її в дію: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр#Text>
3. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>
4. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text>
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
6. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
7. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України): Закон України від 3 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#Text>
8. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р.: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
9. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
10. Про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України»: Указ Президента України від 25 серпня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/2009#Text>
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (*справа про набуття чинності Конституцією України*) від 3 жовтня 1997 р. №4-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97#Text>
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (*справа щодо внесення змін до Конституції України*) від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 73 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) здійсненого Президентом України права вето стосовно прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» та пропозицій до нього (*справа щодо права вето на закон про внесення змін до Конституції України*) від 11 березня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-03#Text>
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (*справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України*) від 30 вересня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 р. №1-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16#Text>
16. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
17. Берч В., Бисага Ю. Особливості здійснення конституційного контролю за внесенням змін до Конституції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №6. С. 98–101. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294303/287095>
18. Марусяк О. Конституція України та Закон України «Про введення в дію Конституції України»: діалектична єдність чи юридичне протиставлення? *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 17–24. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/2-marusyak.pdf>
19. Різник С. Проблеми оцінювання конституційності законів про внесення змін до Конституції України. *Український часопис конституційного права*. 2019. №4. С. 3–14. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2019/problems-otsiniuvannia-konstytutsiinosti-zakoniv-pro-vnesennia-zmin-konstytutsii/>
20. Щербанюк О. Форми та межі внесення змін і доповнень до конституції: теоретичні та практичні аспекти. *Український часопис конституційного права*. 2023. №4. С. 47–57. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2023/formy-mezhi-vnesennia-zmin-dopovnen-konstytutsii-teoretychni-praktychni-aspekty/>

Лекція №4

Конституційні цінності та їх система

1. Поняття конституційних цінностей, їх ознаки.
2. Система конституційних цінностей: багатоманітність підходів.
3. Людська гідність як основоположна конституційна цінність. Право на повагу до гідності та його закріплення в конституційному законодавстві.
4. Рівність та недискримінація в системі конституційних цінностей.

Основні поняття та терміни: аксіологія, цінність, значущість, гідність, рівність, дискримінація, пряма дискримінація, непряма дискримінація, позитивні дії (affirmative action)

1. Поняття конституційних цінностей, їх ознаки

Конституційні цінності – гуманістичні, демократично-правові, універсальні орієнтири, що формалізовано відображені в конституції держави, виявляються в конституційно-оцінній, інтерпретаційній і контрольній діяльності органів конституційної юстиції та визначально впливають на конституційне

законодавство, конституційну правосвідомість, конституційний правопорядок і публічно-владну практику (*А. Крусян*)

Конституційні цінності – універсалії, які забезпечуються засобами правового захисту відповідно до конституції та визначають зміст її принципів і норм (*М. Савчин*)

Конституційні цінності – соціально значущі блага, які набули свого формально-юридичного втілення в різних джерелах позитивного права, передусім у конституційному законодавстві у вигляді норм-принципів, норм-цілей, норм-завдань, а також в актах Конституційного Суду України (*О. Радишевська*)

Гносеологія **конституційних цінностей** пов'язана з генезою ідей про природне право. Антропна природа конституційних цінностей відображена через їх прямий і безпосередній зв'язок з людиною (*О. Грищук*)

Конституційні цінності – еталон (мірило), якісна характеристика виявлення і оцінки правової моделі організації суспільних відносин, явищ, за допомогою якої визначаються тенденції розвитку конституційних відносин і обґрунтовуються конституційні стратегії вдосконалення законодавства у всіх сферах суспільного життя. Вони посилюють легітимність конституції, гарантують захист прав і наділяють обов'язками всіх суб'єктів права, включно із державою, її інститутами і посадовими особами.

Ознаки конституційних цінностей:

- верховенство;
- легітимність;
- історичність;
- універсальність;
- багатовимірність;
- стабільність;
- ієрархічність.

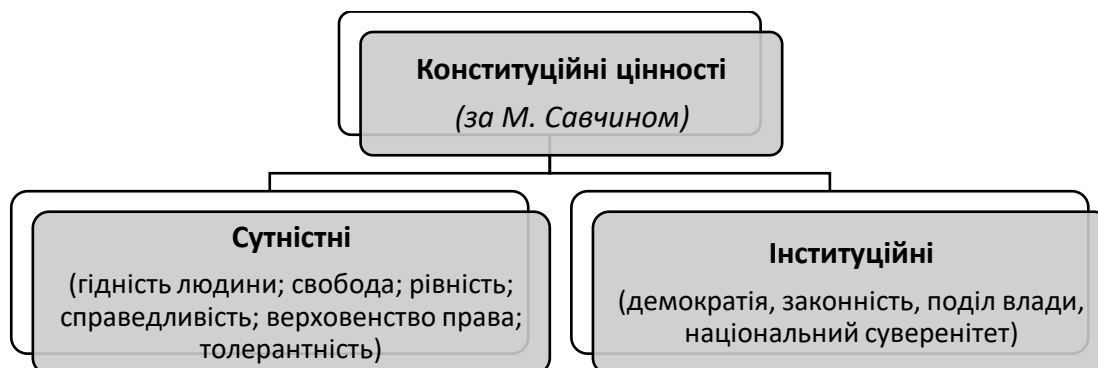
Вивченням системи цінностей займається окрема галузь філософії – **аксіологія**.

2. Система конституційних цінностей: багатоманітність підходів

Конституційні цінності не є уніфікованою категорією, тому не існує їх чіткого переліку та єдиного підходу до визначення їх системи.

Види конституційних цінностей:

- **конституційні цінності першого порядку** – притаманні будь-якій країні з традиціями конституціоналізму. Їх завданням є визначення типу правосвідомості;
- **конституційні цінності другого порядку** – залежать від особливостей конституційної моделі правового регулювання;
- **конституційні цінності третього порядку** – пов'язані з системою джерел конституційного права конкретної держави.

Система конституційних цінностей (за Ф. Вентером):

- **ядро системи** – людська гідність;
- **підтримуючі цінності** – рівність, свобода;
- **структурні цінності** – демократія, верховенство права.

До речі, Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 р. побудована саме за принципом ієрархії цінностей. Права і свободи, закріплені у ній, не поділяються на основні та другорядні, на абсолютні та обмежені, на громадянські та політичні чи соціально-економічні або культурні. Вони об'єднані за іншим критерієм – базовими людськими цінностями.

3. Людська гідність як основоположна конституційна цінність. Право на повагу до гідності та його закріплення в конституційному законодавстві

За Конституцією України гідність людини одночасно є і засадничим принципом, і правом людини.

Ст. 3 Конституції України: Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною **цінністю**.

Ст. 28 Конституції України: Кожен має **право на повагу до його гідності**.

Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018: людську гідність необхідно трактувати **як право**, гарантоване статтею 28

Конституції України, **і як конституційну цінність**, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав.

Рішення Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 р. № 3-р/2018 ...право людини на повагу до її гідності, як і її право на життя, є невід'ємним, невідчужуваним, непорушним та підлягає безумовному захисту з боку держави.

*Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 р. № 6-р(II)/2021 (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі): людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. **Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу.***

*Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 р. № 11-р(II)/2023 (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі): **гідність людини ніхто і за жодних обставин не може обмежувати чи заперечувати**, як і рівність усіх людей у своїй гідності та невіддільність їхніх засадничих прав.*

Структура права на повагу до гідності:

- заборона катувань, нелюдського поводження чи покарання, в тому числі фізичних покарань (*jus cogens* (імперативна норма));
- заборона принижувати, переслідувати, зневажати особу (булінг, мобінг та ін.);
- заборона використання людини (без її згоди) для наукових, медичних чи інших дослідів;
- повага до приватної сфери життя людини та право на особистісний розвиток.

4. Рівність та недискримінація в системі конституційних цінностей

В основу сучасного розуміння рівності покладено **ідею справедливої рівності можливостей**, згідно з якою членам суспільства мають бути створені реальні можливості конкурувати з іншими його членами, причому з достатніми шансами на успіх.

Ст. 21 Конституції України: Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах.

Ст. 24 Конституції України: Громадяни мають **рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом**. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками.

Складові (структура):

- 1) рівність перед законом;
- 2) рівність прав і свобод (рівноправність);
- 3) рівність обов'язків;
- 4) рівність перед судом.

Рішення Конституційного Суду України від 16 жовтня 2007 р. № 8-рп/2007 (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування): гарантована частиною першою статті 24 Конституції України рівність громадян перед законом **означає рівну для всіх обов'язковість конкретного закону** з усіма відмінностями у правах або обов'язках, привілеях чи обмеженнях, які в цьому законі встановлені. Але всі відмінності у привілеях чи обмеженнях щодо різних категорій індивідів, встановлені законом, не можуть бути пов'язані з ознаками, передбаченими частиною другою статті 24 Конституції України. Зазначений принцип визначає загальне правило неприпустимості встановлення за соціальними або особистими ознаками привілеїв чи обмежень і не є абсолютним.

Дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій законодавством, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (*Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р., ст 1.*)

Форми дискримінації:

- 1) **пряма дискримінація** – ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

- 2) **непряма дискримінація** – ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;
- 3) **підбурювання до дискримінації** – вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками;
- 4) **пособництво у дискримінації** – будь-яка свідомо допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації;
- 5) **утиск** – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

Позитивні дії (affirmative action) – спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України.

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (*справа про виборчу заставу*) від 30 січня 2002 р. № 2-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-02#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (*справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу*) від 7 липня 2004 р. №14-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 7 листопада 2018 р. № 9-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>
6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції

- України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (*щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі*) від 20 грудня 2023 р. № 11-р(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text>
7. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
 8. Грищук О. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваїте, 2020. 530 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/f/463419.pdf>
 9. Грищук О. Конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України: особливості в умовах воєнного стану та загроз національній безпеці. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 6. С. 96–106.
 10. Камінська Н. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. №2 (24). С. 86–95. URL: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1518/1512>
 11. Кушніренко О. Поняття, природа і види конституційних цінностей Конституція як основа розвитку правової системи. *VIII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (2-3 жовт. 2015 р.)*. Харків, 2015. С. 44–46.
 12. Маркуш М. Конституційні цінності як основоположні засади в кримінальному процесі України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. №6. С. 73–85.
 13. Савчин М. Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 111–120.
 14. Савчин М. Основоположні цінності і принципи конституційного правопорядку. *Порівняльне конституційне право*. Київ: ВАІТЕ, 2020. 462 с. С. 126–175.
 15. Шишкін В. Абсолютність права людської гідності (позиції Федерального Конституційного Суду Федеративної Республіки Німеччина). *Право України*. 2018. №9. С. 57–75. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2018_9_s4.pdf

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Лекція №5

Механізм реалізації Конституції України. Проблеми реалізації Конституції України в умовах воєнного стану

1. Механізм реалізації конституції: поняття та структура.
2. Форми реалізації норм конституції.
3. Гарантії реалізації Конституції України.
4. Проблеми реалізації Конституції України в умовах воєнного стану.

Основні поняття та терміни: реалізація конституції, дотримання конституції, виконання конституції, застосування конституції, використання конституції, бланкетна норма

1. Механізм реалізації конституції: поняття та структура

Механізм реалізації конституційних норм – це сукупність правових та інституційних елементів, з допомогою яких забезпечується втілення конституційних приписів на практиці. Він об'єднує **нормативний (правовий, юридичний) блок** (дотримання, виконання, використання та застосування норм основного закону) та **інституційний блок** (державні інституції, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та ін., що забезпечують застосування конституційних норм у процесі нормотворчості, правозастосовної і правоохоронної діяльності).

Рівні реалізації Конституції України (за М. Савчином):

- 1) *мікрорівень* – реалізація конституційних положень і норм;
- 2) *мезорівень* – суспільно-політичні дебати щодо шляхів впровадження конституційних положень, конституційна культура і свідомість, правові режими, конституційна відповідальність;
- 3) *макрорівень* – пряма дія конституційних норм, стан поточного законодавства, механізм соціального захисту.

Реалізація норм Конституції України (за В. Погорілком):

За формою:

- додержання всіх положень, принципів і норм конституції всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та громадянами;
- виконання положень конституції відповідними органами державної влади й органами місцевого самоврядування, посадовими особами відповідно до своєї компетенції, а також громадянами відповідно до своїх обов'язків;
- належне застосування положень конституції під час здійснення своїх функцій та повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами.

За змістом:

- забезпечення відповідності конституції передбаченому нею державному та суспільному ладу, тобто непорушності конституційного ладу;
- забезпечення всебічної та повної реалізації прав і свобод людини й громадянина;

- забезпечення реалізації конституційних форм безпосереднього народовладдя (виборів, референдумів тощо) відповідно до конституційних принципів;
- забезпечення організації та діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування відповідно до принципів, функцій та повноважень, визначених Конституцією України;
- створення й забезпечення функціонування у спосіб, передбачений Конституцією України, інших основних інститутів держави, зокрема адміністративно-територіального устрою, державних символів, державної мови, грошової, банківської та бюджетної систем та ін.

Специфіка реалізації конституційних норм полягає в тому, що вони недостатньо захищені власними санкціями, на відміну від норм інших галузей права.

2. *Форми реалізації норм конституції*

Дотримання конституційних норм – це така форма їх реалізації, за якої суб'єкти державно-правових відносин утримуються від дій, що суперечать нормам Конституції України. Це модель *пасивної поведінки* суб'єктів правовідносин. У цій формі реалізуються **заборонні конституційні норми**.

Ст. 15 Конституції України: жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена.

Ст. 28 Конституції України: ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Ст. 43 Конституції України: використання примусової праці забороняється.

Виконання конституційних норм – це активна поведінка суб'єктів правовідносин, яка впливає із конституційних приписів. Їх виконання, на відміну від дотримання, зумовлює не пасивну, а **активну поведінку** суб'єктів права. Виконання норми права – це, по суті, виконання юридичних обов'язків, які вимагають активних дій.

Використання конституційних норм – це форма їх реалізації правомочними суб'єктами права шляхом реалізації поданих їм суб'єктивних прав у вигляді дозволу або правомочності. Причому цей дозвіл суб'єкт реалізує на свій розсуд і своїми діями. Використання правової норми, на відміну від двох інших форм реалізації, може бути **лише добровільним**, тобто здійснюватися виключно за власним бажанням. Наприклад, відповідно до ст. 38 Конституції України громадянин може брати участь у виборах і референдумах, а може і не брати, оскільки вибори до органів державної влади та місцевого самоврядування є вільними, тож ніхто не може примушувати громадянина брати участь у виборах. Використовуючи конституційні норми, громадяни реалізують надані їм основним законом права та свободи.

Застосування конституційних норм – це владна організуюча діяльність державних та інших органів, осіб, мета якої полягає в забезпеченні адресатам цих норм реалізації їх прав і обов'язків. Застосування цих норм як форма реалізації Конституції України має місце в правозастосовній діяльності органів державної влади та інших суб'єктів і відбувається у встановленому законом порядку. Для застосування конституційних норм принципове значення має ст. 8 Конституції України, згідно з якою **норми Конституції України є нормами прямої дії**.

3. Гарантії реалізації Конституції України

Гарантії реалізації Конституції України – засоби забезпечення ефективності та дієвості процесу реалізації Основного Закону України. До них, зокрема, належать:

- особливий порядок прийняття та внесення змін до Конституції України;
- стабільність і динамізм національного законодавства;
- скасування нормативно-правових актів, що суперечать Конституції України (наступний конституційний контроль);
- конституційно-правова відповідальність;
- міжнародні гарантії (діяльність міжнародних організацій та структур).

Фактори впливу на процес реалізації Конституції України – об'єктивно існуючі в суспільстві та державі реальні умови, обставини, які спричиняють позитивний та/або негативний вплив на процес втілення в життя конституційних норм.

4. Проблеми реалізації Конституції України в умовах воєнного стану

24 лютого 2022 р. – Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

В. Зеленський: «Усі ті права, які гарантує Конституція України, для нас із вами зараз особисто як для представників нашої держави – вони на паузі» (грудень 2022 р.).

Основні тенденції (за А. Крусян):

- *зміна нормативної основи сучасного українського конституціоналізму при незмінності Конституції України (поряд із звичайними нормативно-правовими актами діють надзвичайні (тимчасові) та інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини під час воєнного стану);*
- *зміна функціонального механізму українського конституціоналізму: зміни в системі органів державної влади (трансформація конституційно визначеної системи місцевих органів виконавчої влади у військові державні адміністрації; посилення централізації у системі виконавчої влади та необхідність поєднання централізації та децентралізації в умовах воєнного стану; набуття додаткових повноважень та зміна алгоритму реалізації функцій місцевих органів публічної (виконавчої та самоврядної) влади); тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина, при визначенні переліку основоположних (конституційних) прав і свобод людини, що не можуть бути обмежені; застосування особливих (надзвичайних) організаційно-правових засобів для забезпечення, захисту та охорони прав людини в умовах війни;*

- *необхідність удосконалення ідеологічної складової змісту конституціоналізму* – конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї.

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 р. № 6-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (*справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>
5. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
6. Гаврильців М. Реалізація Конституції України: ефективність дії та напрями її забезпечення в умовах конституційно-правової реформи. *Право і суспільство*. 2020. №2. С. 25–31.
7. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, права та ідентичності. *Право України*. 2023. №7. С. 115–127. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kovalchuk_v._konstytucionalizm_v_umovah_viyny_pytannya_cinnostey_prav_ta_identychnosti.pdf
8. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ, 2022. № 3 (21). С. 12–22.
9. Морозюк С. Загальна характеристика гарантій реалізації Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №12. С. 168–172.
10. Морозюк С. Класифікація факторів впливу на процес реалізації Конституції України. *Правова держава*. 2016. №23. С. 49–53.
11. Морозюк С. Місце конституційно-правової норми у механізмі реалізації Основного закону. *Форум права*. 2015. №5. С. 154–159.
12. Морозюк С. Особливості структури механізму реалізації Конституції України. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2016. Випуск 5. С. 32–36.
13. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29–35.
14. Савчин М. Конституційний Суд України та реалізація Конституції України. *Публічне право*. 2015. №1 (17). С. 9–17.
15. Тодика Ю. Фактори реалізації Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. №3(30). Харків : Право, 2002. С. 22–31.

Лекція №6

Правова охорона конституції. Конституційний контроль як форма правової охорони Конституції України

1. Поняття правової охорони конституції та її засоби.
2. Верховна Рада України, Президент України та інші органи державної влади як суб'єкти правової охорони Конституції України.
3. Конституційний контроль як форма правової охорони Конституції України. Передувальний (a priori) та подальший (a posteriori) конституційний контроль.
4. Громадські об'єднання та інші інститути громадянського суспільства у механізмі правової охорони Конституції України.

Основні поняття та терміни: правова охорона, конституційний контроль, передувальний (a priori) конституційний контроль, подальший (a posteriori) конституційний контроль, матеріальний та формальний конституційний контроль, обов'язковий та факультативний конституційний контроль, абстрактний та конкретний конституційний контроль, конституційне подання, конституційна скарга

1. Поняття правової охорони конституції та її форми

Правова охорона конституції – система загальносоціальних заходів та спеціально-юридичних гарантій, які діють у сфері правотворчості та дотримання правових норм, за допомогою яких забезпечується відносна стабільність конституції та реалізація норм останньої, а також припиняються й усуваються їх порушення (З. Лунь).

Правова охорона конституції – сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечуються реалізація конституційних норм і дотримання режиму конституційної законності (Т. Цимбалістий).

Правова охорона конституції – система юридичних засобів, за допомогою яких досягається виконання усіх закріплених в Основному Законі норм та неухильне забезпечення в усіх сферах життя режиму конституційної законності (Ю. Тодика).

Правова охорона Конституції України є фундаментальною гарантією прав і свобод громадян України (М. Мельник, суддя Конституційного Суду України).

Вважається, що **ідею охорони конституції** вперше висунув у 1795 р. **Е. Ж. Сійєс**, який вважав, що слід створити «спеціальну владу», яка могла б скасувати законодавчий акт, що суперечить конституції. На його думку, це мав бути не суд, а т. зв. «конституційне журі». Вказана ідея була реалізована в Конституції Франції 1799 р.

Охорону конституції забезпечують **інституційні та процесуальні засоби**. **Інституційні** представлено суб'єктами, які здійснюють охорону конституції. До них, зокрема, належать: народ, органи законодавчої та виконавчої влади, глава держави, органи конституційного контролю, інститути громадянського суспільства, міждержавні установи тощо. **До процесуальних засобів** відносять:

- особливий порядок прийняття конституції та внесення змін до неї;
- конституційний контроль;
- офіційне тлумачення конституції;
- інститут імпічменту;
- право вето глави держави;
- парламентський контроль (в тому числі за діяльністю уряду);
- введення надзвичайного або воєнного стану;
- право на опір пригнобленню та ін.

2. Верховна Рада України, Президент України та інші органи державної влади як суб'єкти правової охорони Конституції України

Прембула Конституції України: Верховна Рада України від імені Українського народу... приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

Основні повноваження Верховної Ради України щодо правової охорони Конституції України:

- прийняття законів (в тому числі щодо внесення змін до Конституції України). Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ч. 2 ст. 8 Конституції України);
- усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпічменту);
- оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

- дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України;
- здійснення парламентського контролю за дотриманням прав людини Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та ін.

Ст. 102 Конституції України: ... Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Основні повноваження Президента України щодо правової охорони Конституції України:

- право законодавчої ініціативи, в тому числі подання до Верховної Ради України законопроєкту щодо внесення змін до Конституції України;
- право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;
- зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;
- скасування підзаконних актів, що суперечать Конституції України (актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішень голів місцевих державних адміністрацій);
- право на призначення всеукраїнського референдуму щодо змін Конституції України та проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою;
- звернення до Конституційного Суду України за висновком про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до парламенту для надання згоди на їх обов'язковість.

Основні повноваження Кабінету Міністрів України щодо правової охорони Конституції України:

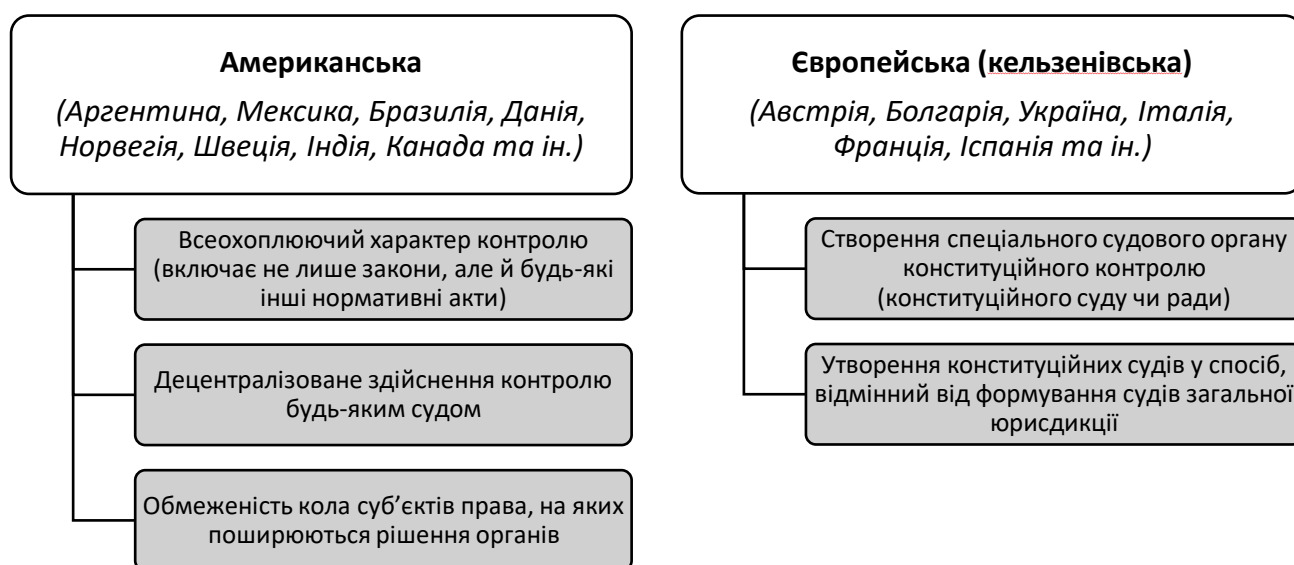
- право законодавчої ініціативи;
- забезпечення виконання Конституції і законів України;
- звернення до Конституційного Суду України для надання висновку щодо відповідності Конституції України чинного міжнародного договору України або міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість;

- інститут контрсигнатури – окремі акти Президента України скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання та ін.

3. Конституційний контроль як форма правової охорони Конституції України. Передувальний (a priori) та подальший (a posteriori) конституційний контроль

Конституційний контроль є системою заходів та дій, здійснюваних компетентними судовими чи спеціалізованими органами з метою перевірки, оцінки та визначення відповідності законів, нормативно-правових актів конституції.

Більшість дослідників виокремлює дві основні моделі конституційного контролю: **американську та європейську**.

Види конституційного контролю:

- 1) **матеріальний та формальний**. Матеріальний включає перевірку змісту акта на відповідність конкретних положень конституції, формальний – передбачає перевірку дотримання вимог конституції до видання акта (чи було компетентним органом видано акт і чи були дотримані процедурні вимоги щодо його ухвалення та форми);
- 2) **обов'язковий та факультативний**. Обов'язковий передбачає закріплену в конституції або законодавчою нормою обов'язкову перевірку акта на відповідність конституції як необхідну умову його прийняття, факультативний – здійснюється виключно за умови необхідності та повної

відповідності волі суб'єкта, який має право ініціювати конституційний розгляд;

- 3) **абстрактний та конкретний**. Абстрактний здійснюється при перевірці конституційного акта чи його частини поза зв'язком з будь-якою конкретною справою, конкретний – лише у зв'язку з якоюсь, найчастіше судовою, справою, при вирішенні якої підлягає застосуванню конкретний акт чи норма, оспорювані з точки зору їх конституційності;
- 4) **попередній (превентивний, передувальний, а priori) та наступний (подальший, а posteriori)**. Об'єктом попереднього контролю є нормативний акт до набрання ним чинності, наступний – передбачає перевірку відповідності конституції нормативного акта, який вже набув чинності.

Попередній конституційний контроль:

Ст. 159 Конституції України: законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 р. № 8-рп/1998 (справа щодо внесення змін до Конституції України): здійснюючи превентивний конституційний контроль щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України, Конституційний Суд України не обмежує повноважень Верховної Ради України вносити зміни до Основного Закону, а лише забезпечує конституційність їх реалізації Верховною Радою України, що є однією з основних гарантій стабільності Конституції України.

Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України): ...за Основним Законом України наявність відповідного висновку Конституційного Суду України є обов'язковою умовою розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України на пленарному засіданні Верховної Ради України. Здійснення Конституційним Судом України попереднього (превентивного) контролю відповідності такого законопроекту вимогам, встановленим статтями 157 і 158 Конституції України, з усіма можливими поправками, внесеними до нього у процесі розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, є невід'ємною стадією конституційної процедури внесення змін до Основного Закону України.

Висновок Конституційного Суду України від 2 червня 1999 р. № 2-в/99 (справа про внесення змін до статті 46 Конституції України): ...не відповідає вимогам статті 157 Конституції України, оскільки пропоновані в ньому зміни в разі їх ухвалення Верховною Радою України обмежуватимуть право громадян на

соціальний захист у старості та можуть призвести до зниження гарантій непорушності інших прав і свобод людини і громадянина...

Наступний конституційний контроль:

Ст. 150 Конституції України: до повноважень Конституційного Суду України належить: ...вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим...

Конституційним подання – подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо: визнання акта (його окремих положень) неконституційним; офіційного тлумачення Конституції України.

Суб'єкти права на конституційне подання: Президент України, щонайменше 45 народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Конституційна скарга – подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення (ст. 152 Конституції України).

4. Громадські об'єднання та інші інститути громадянського суспільства у механізмі правової охорони Конституції України

В. Федоренко: громадянське суспільство та його інститути є надійними партнерами громадян, народу та держави щодо охорони Конституції України.

Є. Черняк: громадянське суспільство – самостійний суб'єкт охорони конституції.

Основні напрями:

- звернення у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

- діяльність громадських рад при органах виконавчої влади;
- участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються важливих питань державного і суспільного життя;
- проведення публічних консультацій з питань розроблення, формування та реалізації державної політики у відповідній сфері, вирішення питань місцевого значення шляхом підготовки проектів програмних документів, нормативно-правових актів для узгодження публічних та приватних інтересів. (Закон України «Про публічні консультації» від 20 червня 2024 р. – набуде чинності через 6 (12) місяців з дня припинення або скасування воєнного стану) та ін.

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 р. № 8-рп/1998 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (*справа щодо внесення змін до Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV (*справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>
5. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (*справа про внесення змін до статті 46 Конституції України*) від 2 червня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-99#Text>
6. Берч В., Бисага Ю., Особливості здійснення конституційного контролю за внесенням змін до Конституції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 98–101. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/17.pdf>
7. Буханевич О., Івановська А. Конституційний контроль як вид державного контролю: змістовно-функціональна характеристика. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 9–18.
8. Водяніков О. Конституційний контроль за міжнародними договорами України. *Публічне право*. 2022. № 4. С. 7–29.
9. Лунь З. Правова охорона Конституції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Київ, 2003. 16 с.
10. Медвідь А. Конституційний контроль як механізм забезпечення правової стабільності Конституції України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023 № 3 (81). С. 382–387.

11. Таран Д. Захист конституції: основні сучасні підходи. *Форум права*. 2015. № 3. С. 212–218.
12. Черняк Є. Громадянське суспільство як суб'єкт правової охорони Конституції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Т.1. 2019. №58. С. 89–93.
<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/921964.pdf>
13. Черняк Є. Доктринальне визначення поняття правової охорони Конституції у національній правовій системі. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. №3 (03). С. 29–33.
14. Черняк Є. Роль глави держави в охороні Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №6. С. 106–110.
15. Черняк Є. Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн: конституційно-порівняльний аналіз: монографія. К. : Видавництво Ліра-К, 2020. 592 с.

Лекція №7

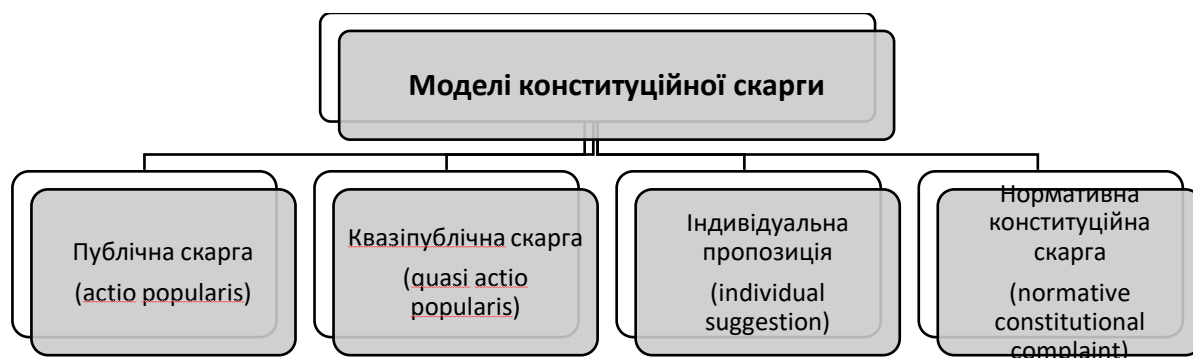
Конституційна скарга як інструмент захисту конституційних прав і свобод

1. Поняття конституційної скарги та її моделі (види).
2. Порядок звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України.
3. Особливості провадження у справах за конституційною скаргою.

Основні поняття та терміни: конституційна скарга, публічна скарга, квазіпублічна скарга, індивідуальна пропозиція, нормативна конституційна скарга, повна конституційна скарга, неповна конституційна скарга, конституційне провадження, забезпечувальний наказ

1. Поняття конституційної скарги та її моделі (види)

Конституційна скарга – конституційно визначене право фізичної та (або) юридичної особи ініціювати розгляд органом конституційного контролю питання щодо відповідності конституції держави (конституційності) правових актів, які порушують конституційні права і свободи.

Публічна скарга передбачає право кожної особи подавати скаргу на нормативний акт після його оприлюднення без обов'язку доводити, що відповідна норма безпосередньо порушує її права і свободи.

Квазіпублічна скарга передбачає необхідність довести законний інтерес заявника. Йому необхідно довести, що він має певний інтерес у застосуванні загальної норми, тобто показати, що правова норма впливає на його права, законні інтереси чи правове становище (хоча зовсім необов'язково, щоб заявнику завдавалася шкода).

Фізична або юридична особа може безпосередньо звернутися до конституційного суду з **індивідуальною пропозицією про розгляд нормативного акта на предмет його конституційності**, однак вона не може вимагати, що конституційний суд розпочав провадження з цього приводу.

Нормативна конституційна скарга – найпоширеніша форма конституційної скарги, що надає можливість фізичній або юридичній особі подавати скаргу на порушення її основних суб'єктивних прав індивідуальним актом, прийнятим на підставі нормативного акта. Таким чином, ініціатива зі здійснення контролю пов'язана з конкретною справою.

Розрізняють **повну та неповну нормативну конституційну скаргу**. При **повній скарзі** будь-яка особа може звертатися до конституційного суду з питання визначення конституційності прийнятого щодо неї *будь-якого правового акта*, а також якщо вона вичерпала інші можливості захисту своїх конституційних прав. **Неповна (часткова, обмежена) конституційна скарга** має обмежений об'єкт оскарження: стосується в основному застосованої судами *норми закону щодо конкретного суб'єкта*, конституційність якого оскаржується в Конституційному Суді.

В Україні відповідно до статті 151-1 Конституції України запроваджено **модель неповної нормативної конституційної скарги**, що пов'язана з розглядом конкретної справи, при якій оскарженню підлягає лише один із чисельних видів нормативно-правових актів – закон (окремі його положення), при цьому лише той (ті його положення), що було застосовано при ухваленні судового рішення, яке набуло статусу остаточного.

2. Порядок звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України

Конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (*ч.1 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України»*).

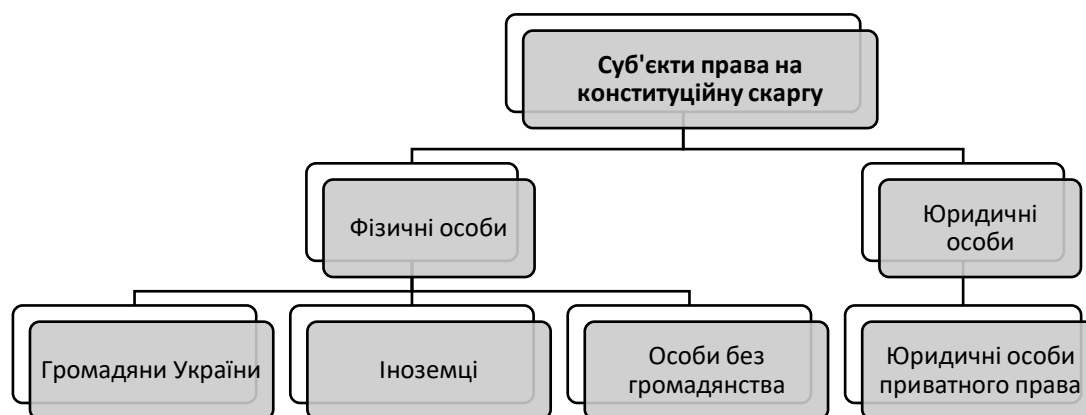
Вимоги до конституційної скарги:

- 1) за формою;
- 2) за змістом.

Вимоги до конституційної скарги за формою:

- подано належним суб'єктом (ч. 1 ст. 56 Закону України «Про Конституційний Суд України»);

Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

До суб'єктів права на конституційну скаргу **НЕ належать юридичні особи публічного права.**

Приклад: Комунальне підприємство Безлюдівської селищної ради «Комуненерго» звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність приписам Конституції України статтю Цивільного кодексу України.

Ухвала Першої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 25 вересня 2024 р. № 185-1(І)/2024: підприємство НЕ є суб'єктом права на конституційну скаргу, оскільки створене органом місцевого самоврядування та належить до юридичних осіб публічного права. Конституційна скарга НЕ відповідає вимогам закону, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі...

- **вичерпано всі національні засоби юридичного захисту** – за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду (п. 1 ч. 1 ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України»);

- з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), **сплинуло не більше ТЬОХ місяців** (п. 2. ч. 1 ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України»);

Винятки: якщо Суд визнає розгляд необхідним із *мотивів суспільного інтересу*; задоволення клопотання про *поновлення пропущеного строку*.

Поняття суспільного інтересу

Ст. 29 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.: *предметом суспільного інтересу* вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

Фактори застосування підстави «суспільний інтерес» (за М. Савчином):

- 1) предмет конституційної скарги стосується **певної інституційної проблеми, яка існує в національному правопорядку** та потребує свого вирішення, оскільки її подальше невирішення породжує **типові порушення прав і свобод людини**, які мають бути гарантовані конституційними засобами;
 - 2) **порушення певного основоположного права, гарантованого конституційними засобами, породжує настільки тяжкі і невідворотні наслідки для її носія** (навіть, якщо вони не становлять певної інституційної проблеми для національного правопорядку) з огляду на порушення фундаментальних засад належної правової процедури, що це потребує невідкладного втручання КСУ шляхом розгляду конституційної скарги;
 - 3) існує **необхідність уніфікації або зміни усталеної практики Конституційного Суду України**, оскільки з матеріалів конституційної скарги видно, що існуюча практика застосування положень Конституції України має наслідком надмірне і непропорційне обмеження права, яке є предметом розгляду конституційної скарги.
- зазначено відомості, передбачені ч. 2 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» (зокрема, прізвище, ім'я, по батькові особи, адреса зареєстрованого місця проживання та ін.)

Вимоги до конституційної скарги за змістом:

- визначено **конкретні положення закону України**, які належить перевірити на відповідність Конституції України;

- визначено **конкретні положення Конституції України**, на відповідність яким належить перевірити закон України;
- **обґрунтовано** твердження щодо **неконституційності закону України (його окремих положень)**;
- зазначено, **яке з гарантованих Конституцією України прав людини**, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, **зазнало порушення** внаслідок застосування закону.

3. Особливості провадження у справах за конституційною скаргою

Попередня перевірка конституційної скарги. Попередню перевірку конституційних скарг здійснює Секретаріат Конституційного Суду України. Він перевіряє конституційні скарги на відповідність за формою вимогам законодавства ***впродовж одного робочого дня з дня їх реєстрації***. У разі відповідності скарги за формою вимогам після попередньої перевірки, але не пізніше наступного робочого дня з дня реєстрації, вона передається Судді-доповідачу згідно з розподілом. Якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам законодавства, керівник Секретаріату повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу. Повернення конституційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до Суду з дотриманням вимог законодавства. Секретаріат також здійснює підготовку попереднього висновку про наявність підстав для відкриття конституційного провадження у справі або відмови у відкритті конституційного провадження у справі за конституційними скаргами.

Розгляд конституційної скарги Колегією суддів. Суддя-доповідач у справі вивчає скаргу у 20-тиденний строк з дня визначення його суддею-доповідачем у справі. Протягом вказаного строку суддя-доповідач у справі повинен передати на засідання колегії проект ухвали про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у відкритті конституційного провадження у справі. За результатами розгляду на засіданні колегії постановляється ухвала про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у його відкритті. Ухвалу про відкриття провадження у справі постановляє колегія у складі трьох суддів; а у випадку неоднотайності колегії, при постановленні ухвали про відмову у відкритті – сенат.

Розгляд конституційної скарги Сенатом. Справи за конституційними скаргами, провадження в яких відкрито, сенат розглядає на своїх пленарних засіданнях. Розгляд справ може здійснюватися в порядку усного або письмового провадження. Після розгляду ухвалюється рішення по суті конституційної скарги або постановляється ухвала про закриття конституційного провадження у справі. Рішення у справі за конституційною скаргою є ухваленим, а ухвала про закриття

конституційного провадження у справі постановленою, якщо за це проголосували щонайменше дві третини суддів, які розглядають справу в сенаті.

Розгляд конституційної скарги Великою палатою. Сенат може в будь-який час до ухвалення остаточного рішення відмовитися від розгляду справи на розсуд Великої палати, якщо:

- під час розгляду справи сенатом *виникає необхідність у тлумаченні Конституції України;*
- вирішення питання, яке розглядає сенат, може спричинити *несумісність з юридичними позиціями, постановленими судом попередньо.*

Якщо надійшло декілька звернень до Суду, що стосуються того самого або взаємопов'язаних питань вони можуть бути об'єднані в одне конституційне провадження.

Заходи щодо забезпечення конституційної скарги. При розгляді конституційної скарги Велика палата, у виняткових випадках, з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги, видавши **забезпечувальний наказ**, який є виконавчим документом. Підставою для забезпечення конституційної скарги є **необхідність запобігти незворотнім наслідкам**, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення. Способом забезпечення конституційної скарги є встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію.

Приклад: Велика палата Конституційного Суду України видала забезпечувальний наказ при розгляді конституційної скарги Дерменжи Андрія Вікторовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 23 Закону України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 р. № 898-IV 16 квітня 2019 р.

Строки провадження у справах за конституційною скаргою. Обчислення строків конституційного провадження ведеться з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі, а у разі відмови сенату від розгляду справи на розсуд Великої палати – з дня постановлення відповідної ухвали сенату. Строк конституційного провадження не повинен перевищувати шість місяців.

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>
4. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.

5. Бесчастний В., Запорожець В. І. Інститут конституційної скарги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правовий часопис Донбасу*. № 3 (72). 2020. С. 9–20.
6. Бесчастний В., Терлецький Д., Запорожець В. Конституційна скарга: у пошуках балансу між публічним та приватним інтересом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 22–34. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/beschastnyy_1.pdf
7. Бисага Ю., Берч В., Белов Д. Конституційна скарга – механізм захисту конституційних прав громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №11. С. 700–704. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/127.pdf>
8. Боняк В., Єрмоленко Я. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 192 с.
9. Водяніков О. Прогалина в праві як предмет конституційної скарги. *Право України*. 2018. № 12. С. 128–147. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2018_12_s7.pdf
10. Гультай М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного права. Курс лекцій. К.: «Центр учбової літератури», 2019. 270 с.
11. Запорожець В. Умови прийнятності конституційних скарг: законодавче врегулювання та практика Конституційного Суду України. *Український часопис конституційного права*. 2020. №3. С. 25–50. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2020-3/pdfs/2-vitalii-zaporozhets-umovy-pryiniatnosti-konstytutsiinykh-skarh-zakonodavche-vrehuliuvannia-praktyka.pdf>
12. Запорожець В. Умови прийнятності конституційних скарг: законодавче врегулювання та практика Конституційного Суду України. *Український часопис конституційного права*. 2020. №3. С. 25–50. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2020-3/pdfs/2-vitalii-zaporozhets-umovy-pryiniatnosti-konstytutsiinykh-skarh-zakonodavche-vrehuliuvannia-praktyka.pdf>
13. Качурінер В., Згама О. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції: національними та зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №7. С. 340–343. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/88.pdf
14. Лемак В. Конституційна скарга: досвід держав Центральної Європи і можливі уроки для України. *Публічне право*. 2016. №4 (24). С. 49–56.
15. Лемак В., Петришин О. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 79–88. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/library/lemak_v._petryshyn_o._konstytuciyna_skar_ga_v_ukrayini_problemy_mehanizmu_vprovadzhennya.pdf
16. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України; за заг.ред. Ю. Бауліна. К.: ВАІТЕ, 2016. 186 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/9/385692.pdf>
17. Мілова Т. Юридична природа забезпечувального наказу Конституційного Суду України. *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка*. Серія: Право. 2021. №10. С. 19–24. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/52/38>
18. Савчин М. «Careless whisper» Конституційного Суду України та конституційні цілі. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 4. С. 72–89. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2020-4/pdfs/4-mykhailo-savchyn-careless-whisper-konstytutsiino-ho-sudu-ukrainy-konstytutsiini-tsili.pdf>

19. Ставнійчук М. Інститут конституційної скарги в механізмі гарантування та розвитку конституційного ладу України: теоретичні та практичні проблеми реалізації. *Український часопис конституційного права*. 2019. №2. С. 36–48.
20. Ставнійчук М., Єзеров А., Запорожець В., Терлецький Д. Конституційна скарга в діяльності адвоката. Х. : Фактор, 2019. 96 с.
21. Терлецький Д. Суб'єкти права на конституційну скаргу в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 20–25.

Лекція №8

Тлумачення конституції. Конституційний Суд України в механізмі тлумачення Конституції України

1. Поняття тлумачення конституції та його види.
2. Способи тлумачення Конституції України.
3. Порядок розгляду справ щодо офіційного тлумачення Конституції України Конституційним Судом України.

Основні поняття та терміни: тлумачення Конституції України, офіційне тлумачення, неофіційне тлумачення, казуальне тлумачення, нормативне тлумачення, граматичний (філологічний) спосіб тлумачення, логічний спосіб тлумачення, системний спосіб тлумачення, історико-політичний спосіб тлумачення, телеологічний (цільовий) спосіб тлумачення

1. Поняття тлумачення конституції та його види

Тлумачення норм права – інтелектуально-вольова діяльність, спрямована на з'ясування та роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої у нормі права, а також результати цієї діяльності.

Офіційне тлумачення – роз’яснення змісту і мети правових норм, яке сформульовано в спеціальному акті уповноваженим органом у рамках його компетенції і має юридично обов’язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз’яснюються. Офіційне тлумачення надається виключно Конституційним Судом України та реалізується шляхом ухвалення рішення після відповідного судового розгляду про тлумачення тієї чи іншої конституційної норми на звернення зазначених у Конституції суб’єктів. Таке тлумачення завжди є нормативним і загальнообов’язковим. Офіційне тлумачення може бути казуальним та нормативним.

Казуальне офіційне тлумачення – тлумачення, що *застосовується до конкретного випадку*. Його особливістю є те, що воно обов’язково тільки для тих осіб, у відношенні яких воно дається. Відмінною рисою казуального тлумачення Конституційного Суду України є його офіційна загальнообов’язковість (не тільки для конкретних осіб).

Нормативне тлумачення – офіційне роз’яснення, яке, як і норма права, має загальну дію, тобто поширюється на невизначене коло осіб і на необмежену кількість випадків, характеризується державною обов’язковістю.

Неофіційне тлумачення – інтелектуальна діяльність суб’єктів права, спрямована на пізнання істинної волі законодавця, матеріалізована у нормі права, що не має офіційного характеру та відповідної юридичної сили, але може бути використана під час здійснення офіційного тлумачення норм права. Існують два види неофіційного тлумачення норм права – *компетентне (доктринальне та професійне) і буденне*.

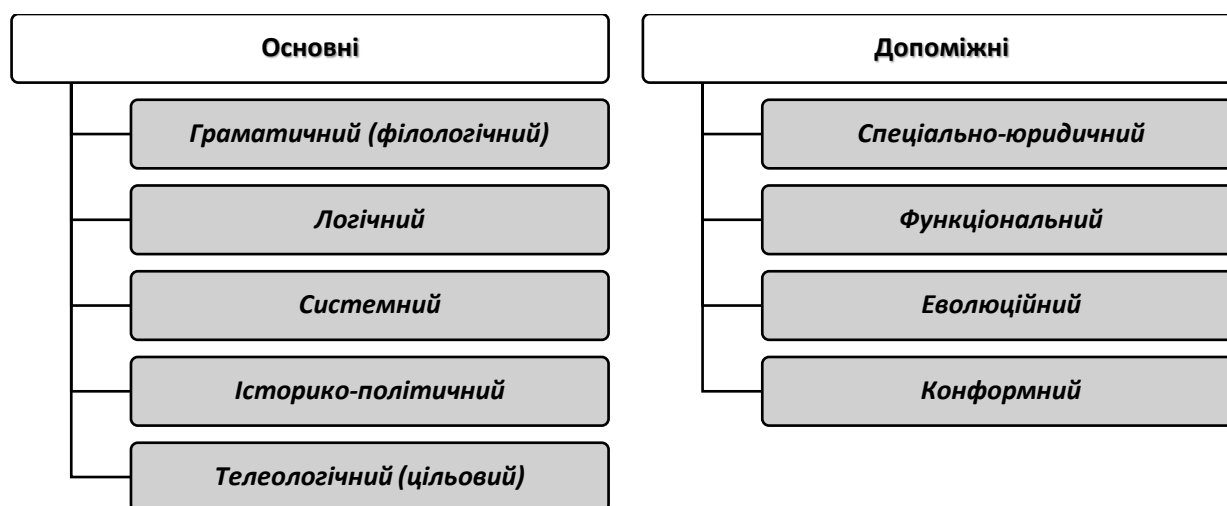
Доктринальне тлумачення здійснюється особами, які займаються науковою діяльністю у сфері права. Його доцільно поділяти на систематизоване (скажімо, науково-практичний коментар до кодексу) і несистематизоване (яке можна зустріти у наукових статтях, дисертаціях тощо).

Професійне тлумачення здійснюють особи, котрі займаються безпосередньо юридичною практичною діяльністю. Здебільшого це досвідчені юристи-практики: посадові особи державного апарату, адвокати, нотаріуси тощо.

Буденне (побутове) тлумачення здійснюється суб’єктами права, які не мають юридичної освіти, не обізнані у праві, не займаються правовою діяльністю, і базується насамперед на певному рівні їх правової свідомості.

2. Способи тлумачення Конституції України

Способи тлумачення Конституції України (за Т. Богданевич):

Граматичне (філологічне тлумачення) – різновид інтерпретаційної практики, спрямований на встановлення смислових параметрів за допомогою мовних засобів і їх текстових зв’язків, що дає змогу адекватно розкрити конкретний зміст нормативних приписів з вираженою в них волею законодавця.

Приклад: Рішення Конституційного Суду України від 6 липня 1999 р. № 7-рп/99 (справа про сумісництво посад народного депутата і міського голови): досліджується та інтерпретується термін «представницький мандат».

Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України): аналізується термін «закон»; ... аналіз тексту Конституції України свідчить про те, що термін «закон» вживається в ній як у широкому, так і вузькому значеннях...

Логічне тлумачення – тлумачення правового акта за його змістом з використанням законів логіки. Цей спосіб дає змогу інтерпретатору за допомогою логічних прийомів опрацювати норму права і в результаті з’ясувати її зміст. При цьому предметом аналізу є не самі по собі слова, а позначувані ними поняття та їх співвідношення між собою.

Приклад: Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України): ...Вживання такого словосполучення у тексті Конституції України, зокрема у статті 150, не є випадковим... ...Логічним наслідком цих положень стало наділення повноваженням офіційного тлумачення Конституції України замість Верховної Ради України Конституційного Суду України як органу незалежної судової влади...

Системний (систематичний) спосіб тлумачення Конституції України спрямований на виявлення в процесі інтерпретаційної діяльності системоутворюючих взаємозв'язків конституційних норм і права в цілому, тобто їх субординації, координації, походження та ін.

Приклад: Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України): Суд встановив, що відповідно до ч. 5 ст. 94 Конституції України «закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування». При цьому Суд зазначив, що ця норма статті перебуває у системному зв'язку з нормами розділу IV «Верховна Рада України», насамперед з тими, які безпосередньо регулюють законодавчий процес.

Історико-політичний спосіб тлумачення дає змогу з'ясувати історичну волю законодавця, має на меті встановлення дійсного змісту норми права на основі дослідження і врахування конкретних історичних умов, за яких вони були прийняті, яку мету на той час було поставлено перед ними, а також виявлення політичних цілей і завдань, закладених законодавцем.

Телеологічне (цільове) тлумачення – діяльність суб'єктів права, спрямована на встановлення за посередництва відособленої сукупності прийомів аналізу та синтезу цільових параметрів закону, що дає змогу розкрити загальний смисл і зміст конкретних нормативних приписів.

3. Порядок розгляду справ щодо офіційного тлумачення Конституції України Конституційним Судом України

Ст. 147 Конституції України: Конституційний Суд України... здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.

Ст. 150 Конституції України: До повноважень Конституційного Суду України належить... офіційне тлумачення Конституції України...

Питання щодо офіційного тлумачення Конституції України розглядаються Конституційним Судом України **за конституційним поданням**.

Суб'єкти права на конституційне подання:

- Президент України;
- щонайменше 45 народних депутатів України;
- Верховний Суд;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Основні стадії:

1) прийняття, перевірка та реєстрація конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України.

У конституційному поданні зазначаються: суб'єкт права на конституційне подання; відомості про представника суб'єкта права на конституційне подання; документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційне подання, із зазначенням повного найменування, номера, дати ухвалення, джерела офіційного видання акта; перелік документів і матеріалів, що додаються (ч. 2. ст. 51 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

У конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України зазначаються **конкретні положення Конституції України**, які потребують офіційного тлумачення, та **обґрунтування підстав**, які спричинили потребу в тлумаченні (ч. 4. ст. 51 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Приклад: Ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 31 травня 2018 р. № № 28-у/2018 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Лутковської Валерії Володимирівни щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 9 Конституції України: відмовити у відкритті конституційного провадження... на таких підставах: неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні; невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом. Попередню перевірку звернень до Суду здійснює Секретаріат Конституційного Суду України.

2) вивчення подання та підготовка попереднього висновку;

Суддя-доповідач вивчає матеріали справи і готує попередній висновок. Він може витребувати документи, матеріали та інші відомості, що стосуються справи, від суб'єкта звернення, органів публічної влади, а також підприємств, установ, організацій не залежно від форми власності, політичних партій та громадських об'єднань; залучати спеціалістів, зокрема представників установ та закладів вищої освіти та ін. Значну підготовку у підготовці та обробці матеріалів надає Секретаріат Суду.

3) відкриття чи відмова у відкритті конституційного провадження у справі щодо тлумачення Конституції України;

Ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням постановляє колегія або Велика палата (у разі незгоди з ухвалою колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі). На засіданні колегії не пізніше одного місяця з дня визначення Судді-

доповідача шляхом голосування приймається відповідна ухвала. Цей строк за клопотанням Судді-доповідача може бути подовжено на засіданні Великої палати. Законодавством не встановлюється максимальний термін подовження розгляду конституційного подання щодо тлумачення Конституції України.

4) розгляд справи у Конституційному Суді України;

Основною формою розгляду справи є *письмове провадження*, хоча Суд може прийняти рішення проводити його в цілому чи частково у формі усного провадження. Конституційне провадження щодо тлумачення Конституції України здійснюється на пленарних засіданнях Великої палати. На відкритій частині пленарного засідання Великої палати судді ознайомлюються зі змістом звернення уповноваженого суб'єкта, матеріалами по справі, на закритій частині – встановлюють сенс тлумачної норми Конституції України та обговорюють проєкт їх рішення.

5) прийняття та оприлюднення рішення Конституційного Суду України.

Результати конституційного провадження за конституційним поданням щодо офіційного тлумачення Конституції України ухвалює Велика палата своїм рішенням.

Станом на 2023 р. Конституційний Суд України прийняв 69 рішень, в яких було здійснено офіційне тлумачення положень Конституції України. Перше рішення щодо офіційного тлумачення Конституції України було прийнято 13 травня 1997 р. (справа щодо несумісності депутатського мандата).

Станом на червень 2025 р. на розгляді Суду перебуває чотири подання щодо тлумачення Конституції України, зокрема конституційне подання 99 народних депутатів України від 20 грудня 2021 р. щодо офіційного тлумачення положень статті 4 Конституції України.

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>
4. Про положення про Секретаріат Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 11 квітня 2019 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/polog_sekr_2019.pdf
5. Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 р. № 1-зп про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25

- Цивільного процесуального кодексу України (*у справі щодо несумісності депутатського мандата*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 р. «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (*справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text>
 7. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 31 травня 2018 р. № 28-у/2018 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Лутковської Валерії Володимирівни щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 9 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028u710-18#Text>
 8. Конституційне подання 99 народних депутатів до Конституційного Суду України від 17 грудня 2021 р. щодо офіційного тлумачення статті 4 Конституції України в аспекті положення про те, чи існує в Україні єдине громадянство. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_473_2021.pdf
 9. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
 10. Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997–2023 /вступ. слово С. Головатого; упоряд.: С. Головатий, В. Бесчастний, Л. Бірюк, Н. Адамчик, Ю. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 450 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_konstytuciya_ukrayiny_tlumachennya_ku_yur_po_zyciyi_1997-2023_0.pdf
 11. Богданевич Т. Необхідність тлумачення Конституції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. № 46. С. 31–35.
 12. Богданевич Т. Види офіційного тлумачення Конституції України. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 2 (42). С. 53–57.
 13. Городовенко В., Первомайський О., Юровська Г. Офіційне тлумачення Конституції України як виключне повноваження Конституційного Суду України. Відкрита лекція від 3 травня 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JQnieM9ipv8>
 14. Єзеров А. Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 95–99.
 15. Івановська А. Офіційне тлумачення Конституції і законів України як повноваження Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4(48). С. 19–35.
 16. Савчин М., Марчук Р. Конформне тлумачення Конституції та забезпечення єдності правової системи в діяльності Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 44–52.
 17. Савчин М., Марчук Р. Основні принципи діяльності Конституційного Суду України по тлумаченню Конституції України. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 83–89.
 18. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. №2 (25). С. 51–59. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4565/1/Toduka_51.pdf

19. Чистякова Ю. Тлумачення норм права Конституційним Судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26–29. URL: http://lsei.org.ua/5_2017/7.pdf
20. Шевчук І. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 19. Т.1. С. 227–230.

Лекція №9

Конституційно-правова відповідальність: від теорії до практики

1. Поняття конституційно-правової відповідальності: основні підходи. Ознаки та функції конституційно-правової відповідальності.
2. Поняття, ознаки та склад конституційного правопорушення (делікту).
3. Конституційно-правові санкції: поняття та види.

Основні поняття та терміни: конституційно-правова відповідальність, позитивний аспект конституційно-правової відповідальності, негативний аспект конституційно-правової відповідальності, конституційний делікт, конституційні санкції, імпічмент, люстрація

1. Поняття конституційно-правової відповідальності: основні підходи. Ознаки та функції конституційно-правової відповідальності

Юридична наука й досі не готова надати єдину загальноприйнятну концепцію конституційно-правової відповідальності. Вона залишається полем для дискусій як з позицій матеріально-правових обґрунтувань її існування, так і з точки зору процесуально-правового механізму реалізації.

Багатоманітність термінів: конституційна відповідальність, відповідальність у конституційному праві, конституційно-правова відповідальність, конституційно-політична відповідальність та ін.

Ст. 1 Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)»: Усунення Президента України з поста в порядку імпічменту... є способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності.

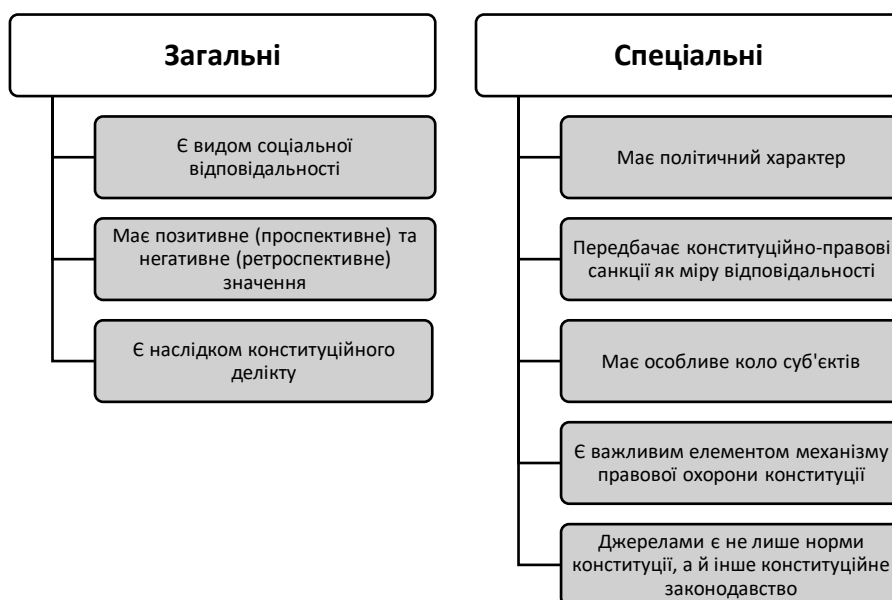
Рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб): ...суб'єктами конституційної відповідальності можуть бути й інші учасники конституційно-правових відносин... За Конституцією України передбачена політична відповідальність Кабінету Міністрів України.

Конституційно-правова відповідальність – вид юридичної відповідальності, заснований на державному (або прирівняному до нього суспільному) примусі, який виникає з моменту вчинення конституційного делікту, одна сторона якого – правопорушник – зобов’язана понести несприятливі наслідки, передбачені санкцією порушеної норми, а інша сторона – інстанція конституційно-правової відповідальності – має повноваження притягнути його до відповідальності (*Н. Батанова*).

Конституційно-правова відповідальність – вид юридичної відповідальності, визначений нормами конституційного права, що передбачає заохочення державою позитивного діяння суб’єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект) або негативну реакцію держави на конституційний делікт, що передбачає зазнавання суб’єктом конституційного правопорушення визначених санкцій у межах чинного конституційного законодавства (*В. Погорілко*).

Конституційно-правова відповідальність – вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права та характеризується специфічним колом суб’єктів, механізмом реалізації, санкціями й полягає в примусовому перетерпіванні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов’язаного суб’єкту (позитивний аспект), є найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції (*Л. Наливайко*).

Ознаки конституційно-правової відповідальності (за *В. Погорілком*)

Функції конституційно-правової відповідальності:

- **охоронна** – упорядковує конституційні правовідносини та формує правомірну поведінку їх учасників, що сприяє підтриманню режиму конституційної законності, стабільності політичної системи, дотриманню прав та свобод людини і громадянина;
- **превентивна (виховна)** – направлена на недопущення порушення конституційно-правових норм і розвитку протиправних відносин. Зокрема, конституційні обов'язки та заборони, погроза застосуванням конституційних санкцій виключають можливість вчинення деліктів;
- **каральна (репресивна)** – реалізується у випадку скоєння конституційних деліктів та полягає у застосуванні заходів примусового державного впливу (при цьому часто виконання каральної функції спричиняє реалізацію каральних функцій інших видів юридичної відповідальності, що пов'язано із наділенням деяких суб'єктів конституційних правовідносин імунітетами);
- **компенсаційна (відновна)** – пов'язана з усуненням правопорушень і вжиттям заходів із забезпечення належного функціонування державного апарату, реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина.

2. Поняття, ознаки та склад конституційного правопорушення (делікту)

Конституційне правопорушення (делікт) – суспільно-небезпечне, протиправне, винне діяння (діяльність або бездіяльність), яке посягає на основи конституційного ладу, організацію публічної влади, права і свободи людини і громадянина, за вчинення якого передбачені заходи конституційно-правової відповідальності.

Ознаки конституційно-правового делікту:

- виражений у формі дій чи бездіяльності суб'єкта конституційно-правових відносин;
- протиправність;
- винність;
- суспільна небезпека;
- караність;
- спеціальний суб'єкт конституційно-правової відповідальності – як правило, органи та посадові особи державної влади.

Склад конституційно-правового делікту:

Об'єкт – регульовані та охоронювані конституцією суспільні відносини, на які вчиняють посягання визначені суб'єкти. У науковій літературі таким об'єктом постають конституційні цінності та їх система. Це, зокрема, такі цінності, як:

основи конституційного ладу України, права і свободи людини і громадянина, безпосередня демократія, організація державної влади, державний та народний суверенітет, народовладдя, цілісність та недоторканність держави тощо.

Об'єктивна сторона – активні дії правопорушника, або ж протиправна бездіяльність, яка характеризується невиконанням обов'язків, неналежним виконанням обов'язків, покладених на суб'єкта. Такою, що не відповідає конституційно належній поведінці може бути як дія, так і бездіяльність. При цьому бездіяльність може бути визнана такою тільки при умові, якщо суб'єкт відповідальності не виконав покладених на нього конституційних обов'язків і не здійснив дій, які повинен був здійснити. У цьому контексті доцільно виділити такі види конституційно-правових деліктів:

- делікти, об'єктивна сторона яких виражається у прямому порушенні конституційно-правових норм;
- делікти, об'єктивна сторона яких виражається у невиконанні або неналежному виконанні суб'єктом конституційного правопорушення своїх обов'язків;
- делікти, об'єктивна сторона яких виражається у зловживанні суб'єктами конституційного правопорушення своїми правами.

Суб'єкт – учасник конституційно-правових відносин, який відповідно до конституційно-правових норм зобов'язаний та здатний нести конституційно-правову відповідальність за вчинені протиправні діяння. Такими учасниками є громадяни, іноземці, особи без громадянства, державні органи, недержавні органи і об'єднання, посадові особи та ін.

Суб'єктивна сторона характеризується психічним ставленням суб'єкта до вчиненого ним протиправного діяння і його наслідків. Психічне ставлення може виражатись в одній із форм вини – умисел або необережність. Більшість конституційних деліктів може бути здійснена як з умислом, так і з необережності. Склад ряду конституційних деліктів передбачає, що вони можуть бути здійснені лише у формі умислу, наприклад захоплення влади.

3. Конституційно-правові санкції: поняття та види

Санкція конституційно-правової відповідальності – це межі і форми застосування конституційної відповідальності, визначені конституцією та законами держави.

Види конституційно-правових санкцій (за А. Григоренком):

За джерелом права, в якому містяться конституційно-правові санкції розрізняють:

- **санкції, які містяться в Конституції України** (втрата депутатського мандата, дострокове припинення повноважень Верховної Ради України, усунення з поста Президента України в порядку імпічменту, прийняття Верховною радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України, що має наслідком відставку Уряду, припинення повноважень Прем'єр-міністра України та його відставка, рішення Конституційного Суду України про неконституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що має наслідком їх скасування, скасування Президентом України рішень голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції України та законам України, висловлення обласною чи районною радою недовіри голові відповідної місцевої державної адміністрації, обмеження або деяких основних прав громадян та ін.)
- **санкції, які містяться в законах України** (відмова у реєстрації політичної партії, скасування рішення про прийняття до громадянства України, відкликання виборцями обраного ними депутата місцевої ради, дострокове припинення за рішенням місцевого референдуму повноважень сільського, селищного, міського голови та ін.)

За суб'єктом, по відношенню до якого застосовуються конституційно-правові санкції:

- санкції, які застосовуються по відношенню до держави;
- санкції, які застосовуються по відношенню до органів державної влади;
- санкції, які застосовуються по відношенню до органів місцевого самоврядування;
- санкції, які застосовуються по відношенню до посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування;
- санкції, які застосовуються по відношенню до політичних партій;
- санкції, які застосовуються по відношенню до інститутів громадянського суспільства;
- санкції, які застосовуються по відношенню до людини і громадянина;

За суб'єктом, який застосовує конституційно-правову санкцію:

- Українська держава;
- органи державної влади, їх посадові особи;
- територіальні громади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи;
- органи і посадові особи Автономної Республіки Крим;
- громадянське суспільство;

За порядком розгляду справи про конституційний делікт, в якому застосовується конституційно-правова санкція:

- судовий;
- позасудовий (арбітражний; квазісудовий)

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (*справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>
4. Батанова Н. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність: концептуальні проблеми співвідношення та взаємодії. *Правова держава*. Вип. 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. С. 147–155.
5. Батанова Н. Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 60–66.
6. Батанова Н. Проблеми конституційно-правової відповідальності Верховної Ради України в контексті зарубіжного досвіду. *Правова держава*. 2023. №34. С. 326–336.
7. Батанова Н. Феномен конституційно-правової відповідальності: аксіологічний потенціал та проблеми ефективності реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. №3. С. 83–88.
8. Григоренко А. Генеза поняття конституційної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 51–57. URL: <https://appjournal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/9.pdf>
9. Григоренко А. Загальна характеристика видів конституційних санкцій. *Наше Право*. 2024. №3. С. 27-34. URL: https://nashe-pravo.unescosocio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2024-3/NP_2024_3_027.pdf
10. Кравцова З. Окремі аспекти конституційно-правової відповідальності органів і посадових осіб державної влади в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Випуск 73. Частина 1. С. 57–63. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/12.pdf>
11. Малоожон О. Конституційно-правова відповідальність органів державної влади в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 61–69.
12. Наливайко Л. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак і функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Право України*. 1999. № 10. С. 45–50.
13. Савчин М. Конституційна відповідальність у контексті правового захисту Основного Закону. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 16. К.: Ін-т держави і права ім. Корецького НАН України, 2002. С. 103–109.
14. Червяцова А. Конституційно-правова відповідальність в системі видів юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Харків, 2004. 20 с.

15. Червяцова А. «Позитивний» аспект конституційної відповідальності: визначення змісту. *Право України*. 2000. № 12. С. 93–97.

Лекція №10

Конституційна модернізація в контексті європейської інтеграції України

1. Моделі конституційної адаптації для членства в Європейському Союзі: досвід європейських держав.
2. Конституційні зміни при вступі України до Європейського Союзу: загальні аспекти.
3. Удосконалення системи нормативного регулювання державної політики щодо членства в Європейському Союзі: основні напрями.

Основні поняття та терміни: Європейський Союз, європейська інтеграція, *acquis communautaire*, європейські клаузули (Europe's clauses) «селф-скринінг», імплементація, адаптація

1. Моделі конституційної адаптації до членства в Європейському Союзі: досвід європейських держав

Немає єдиної моделі конституційного пристосування до вимог і умов членства в ЄС.

Закріплення у конституціях положень, що дозволяють членство держави у ЄС (європейські клаузули (Europe's clauses))

Європейські клаузули (Europe's clauses) – загальна назва конституційних приписів, що санкціонують (уможливлюють) участь держави в ЄС та/або зобов'язують державні органи сприяти досягненню цілей європейської інтеграції. Вони вперше з'явилися у конституціях держав-членів ЄС після ратифікації Маастрихтського договору. Наразі конституційні тексти багатьох держав-членів ЄС містять європейські клаузули. Однак їх зміст і значення є відмінними. В одних державах вони мають характер уможливлювальних приписів, які санкціонують участь держави в ЄС, в інших – зобов'язують державні органи сприяти досягненню цілей європейської інтеграції.

Приклади: Конституційний акт Данії 1953 р., конституції Іспанії (1978 р.), Італії (1947 р.), Люксембургу (1868 р.), Нідерландів (2002 р.) – відсутність будь-якої згадки про ЄС.

Конституція Польщі: немає окремих положень про членство в ЄС, але є стаття, яка дозволяє передачу суверенних повноважень міжнародним

організаціям. У Литві прийнято окремий закон, яким доповнено Конституцію окремим актом «Про членство Литовської Республіки в Європейському Союзі» (2004 р.).

Конституція Франції (ст. 88-1): «Республіка є учасником Європейських Співтовариств і Європейського Союзу, що складається з держав, які вільно погодилися, згідно з установчими договорами, спільно виконувати певні свої повноваження».

Конституція Німеччини (ст. 23): «Для побудови об'єднаної Європи Федеративна Республіка Німеччина бере участь у розбудові Європейського Союзу, відданого принципам демократичної, правової, соціальної і федеративної держави, а також принципу субсидіарності, що забезпечує захист основоположних прав, по суті порівнянних із цим Основним законом».

Передача (делегування) окремих повноважень ЄС

Приписи про передачу повноважень в конституційних текстах держав-членів ЄС врегульовують питання наділення ЄС повноваженнями приймати акти і рішення у сферах, що передаються чи делегуються державами на підставі установчих договорів ЄС. Можуть міститися як в одній статті з європейською клаузулою, так і в окремому положенні.

Приклади: Конституція Німеччини – передача суверенних повноважень, Конституція Австрії – передача федеральних повноважень, Конституція Швеції – передача права парламенту приймати рішення, Конституція Данії – делегування повноважень, наданих органам влади конституцією, Конституція Хорватії – надання установам ЄС повноважень, необхідних для користування правами та виконання обов'язків, що випливають із членства.

Дія правових актів ЄС та їх взаємодія з внутрішнім законодавством

Держави, що приєдналися під час або після п'ятого розширення (Кіпр, Литва, Румунія, Словаччина, Хорватія) або прийняли конституції після вступу до ЄС (Угорщина) запровадили також спеціальні положення щодо дії і статусу актів права ЄС в національному праві.

Приклади: Конституція Словаччини (ст. 7, ч. 1): обов'язкові правові акти Європейського співтовариства та Європейського Союзу мають пріоритет над законами Словацької Республіки.

Окрім того, значна кількість держав на конституційному рівні врегулювала й такі аспекти, пов'язані з членством в ЄС: парламентський контроль за правотворчістю в ЄС та діяльністю урядів в рамках ЄС; виборче право громадян ЄС брати участь, голосувати і обиратися на виборах до Європейського Парламенту та місцевих виборах в іншій державі-члені; конституційні рамки економічного і монетарного союзу тощо.

2. Конституційні зміни при вступі України до Європейського Союзу: загальні аспекти

Поточний стан (Конституція України):

Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лютого 2019 р.

Преамбула Конституції України: Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, ... піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, ... приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

П. 5 ст. 85 Конституції України: до повноважень Верховної Ради України належить... визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору...

Ст. 102 Конституції України: Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

П. 1-1 Ст. 116 Конституції України: Кабінет Міністрів України:... забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору...

Визначальні аспекти внесення змін до Конституції України у зв'язку зі вступом до Європейського Союзу (за О. Водяніковим):

- 1) визначення співвідношення і взаємодії між правом Європейського Союзу і конституційним ладом, зокрема:
 - визнання цілей і цінностей установчих договорів ЄС;
 - статус установчих договорів в конституційному ладі України;
 - питання суверенітету/незалежності (визначення моделі пристосування);
 - співвідношення Хартії основоположних прав ЄС і Розділу II Конституції;
- 2) застосування права ЄС в національному правопорядку:
 - визнання *acquis* і пряма дія окремих категорій актів ЄС;

- застосування судами, державними органами, органами місцевого самоврядування та особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, актів *acquis*;

3) *конституційні рамки членства в ЄС:*

- передача повноважень до ЄС;
- вибори до Європейського Парламенту і призначення членів Європейської Комісії;
- визнання і виконання європейського ордеру на арешт.

Дизайн конституційних змін (можливі варіанти):

- розміщення у відповідних чинних розділах Конституції України;
- прийняття окремого нового розділу Конституції України;
- зміни мають бути внесені як в чинні розділи, так і окремим новим розділом Конституції України.

3. Удосконалення системи нормативного регулювання державної політики щодо членства в Європейському Союзі: основні напрями

23 червня 2022 р. Європейська Рада ухвалила рішення щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Україна перейшла від політики сусідства до політики розширення.

Основні напрями щодо оптимізації та вдосконалення євроінтеграційних процесів у законодавчо-правовій сфері: (за матеріалами Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова)

- внесення змін і доповнень до чинних законів, що регламентують діяльність Верховної Ради, Президента та Кабінету Міністрів України з метою забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України;
- розробка та ухвалення Закону України «Про гарантування Президентом України реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору»;
- внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо унормування процедури проходження євроінтеграційних законопроектів, забезпечення першочергового розгляду у парламенті євроінтеграційних законопроектів у разі наближення крайніх строків їх імплементації до національного законодавства України;
- запровадження практики розгляду Урядового звіту про виконання Угоди про асоціацію на пленарному засіданні Верховної Ради, включення до

структури щорічного звіту, який готує Урядовий офіс, інформації про практичний вплив імплементації норм, директив і регламентів ЄС на ситуацію у відповідній галузі;

- забезпечення завершення і вдосконалення заходів, здійснених у рамках реалізації рекомендацій Єврокомісії для запобігання можливих зауважень і забезпечення умов для відкриття переговорного процесу про вступ до ЄС (зокрема, запровадження кращого європейського досвіду функціонування інститутів конституційного правосуддя; забезпечення максимальної публічності в діяльності Етичної ради під час перевірки доброчесності кандидатів у члени Вищої ради правосуддя та добору кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів; забезпечення повноцінної роботи системи антикорупційних органів та ін.)

Джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
4. Про внесення змін до деяких постанов Верховної Ради України щодо назви та предмета відання Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом: Постанова Верховної Ради України від 18 грудня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-ix#Text>
5. Бобко М. Європейська інтеграція України в світлі конституційного права. *Український часопис конституційного права*. 2023. №2. С. 61–68. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2023/yevropeiska-intehratsiia-ukrainy-svitli-konstytutsiinoho-prava/>
6. Водяніков О. Конституція і Європейська інтеграція: моделі конституційного пристосування до членства в ЄС. *Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції* : збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.). К. : ВАІТЕ, 2023. С. 36–65. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zbirnyk_konferenciyi_ksu_28_chervnya_2023_r.pdf
7. Гомонай В. Конституційно-правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору: Монографія. Ужгород, 2020. 325 с.
8. Константий О. Внесення змін до конституції при вступі України до Європейського Союзу. *Київський часопис права*. 2023. №3. С. 14–19. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/344/331>
9. Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Каразіна, 2023. 372 с

10. Мельничук О., Павлюченко І. Конституційно-правове забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу: становлення та розвиток. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Випуск 67. С. 49–53. URL:
11. Стецюк П. Конституційні зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО (проблеми реалізації). *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, 19 листопада 2021 р.) / відп. за вип. В. Ковальчук; упоряд. І. Софінська. Львів: Каменяр, 2022. С. 11–14.
12. Трагнюк О. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі. *Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 червн. 2009 р. / редкол.: Ю. Битяк, І. Яковюк, Г. Чапала. Х.: НДІ держ. буд-ва та місц, самоврядування, 2009. С. 3–10.
13. Україна на шляху до ЄС: реалії та перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. №1-2. С. 1–132.
14. Чернопищук Я. Європейські правові цінності в Конституції України. *Юридичний вісник*. 2011. № 2. С. 24–30
15. Щербанюк О. Адаптація конституційного законодавства України до права Європейського Союзу. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 25 листопада 2022 р.). Львів : Каменяр, 2023. С. 25–28.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ, ПРАКТИЧНІ ТА ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ КОНСТИТУЦІЇ

Семінар №1

Концепт конституції: теоретико-правовий дискурс

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – max 4 бали)

1. Наукові підходи щодо дослідження феномену конституції.
2. Школа природного права та теорія конституції.
3. Конституція та юридичний позитивізм.
4. Сучасні теорії конституції. Концепції «живої конституції» (Living Constitution) та оригіналізму (Originalism).

Основні поняття та терміни: конституція, природне право (юснатуралізм), юридичний позитивізм, «жива конституція» (Living Constitution), оригіналізм (Originalism), синтетизм

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – max 4 бали)

Завдання №1

Визначте, в яких статтях Конституції України знайшли відображення ідеї (результати наукових праць) наступних теоретиків права:

- Шарль Луї Монтеск'є;
- Жан Боден;
- Роберт фон Моль;
- Ганс Кельзен;
- Джон Локк;
- Рудольф Гнейст;
- Жан-Жак Руссо;
- Альберт Венн Дайсі;
- Гуго Гроцій;
- Джон Стюарт Мілль та заповніть таблицю за зразком:

Теоретик права	Ідея	Стаття Конституції України
Шарль Луї Монтеск'є	Розподіл влади	Ст. 6 Конституції України: Державна

		влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України
--	--	--

Завдання №2

Напишіть коротке есе (100 слів) на тему: «Чи є доктрина «живої Конституції» актуальною для сучасного конституційного процесу в Україні?»

*Тестові завдання (max – 2 бали (10*0,2)):*

1. У теорії конституційного права існує декілька підходів (теорій) щодо дослідження феномену конституції. Встановіть відповідність між теорією конституції та її послідовниками:

а) Г. Гроцій, Т. Гоббс, Д. Локк; б) Г. Кельзен; в) М. Оріу, М. Дюверже, Ж. Бюрдо; г) Ф. Лассаль.

1) інституційна; 2) нормативістська; 3) природно-правова (юснатуралістична); 4) соціологічна.

2. Виступаючи на заході Аспен Інституту у м. Київ суддя Конституційного Суду України В. Лемак відзначив, що конституцію сучасної держави слід сприймати як формалізований суспільний договір, позначений найвищим ступенем легітимності. Представники якої наукової школи вважали конституцією суспільним договором, що виражає волю народу?

- а) класової;
- б) позитивістської;
- в) інституційної;
- г) природно-правової.

3. Як розуміли конституцію представники соціологічної школи права?

- а) як джерело солідарності в суспільстві;
- б) як статут держави і нації;
- в) як суспільний договір, що виражає волю народу;

г) як вираження абсолютної основоположної норм права.

4. В окремій думці стосовно одного з рішень Конституційного Суду України суддя В. Кампо вказав, що Суду необхідно частіше звертатися до доктрини «живої конституції». Яке з наведених тверджень найточніше відображає її сутність?

- а) конституція має фіксоване (статичне) значення, незалежно від змін у суспільстві;
- б) конституція є адаптивним документом, що змінюється через судову інтерпретацію відповідно до соціальних умов;
- в) конституція втрачає чинність у разі істотної зміни суспільних цінностей;
- г) конституція не може бути змінена за жодних умов.

5. Як, відповідно до юридичної позиції Конституційного Суду України (Рішення від 8 вересня 2016 р. № 6-рп/2016 (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій)), слід розуміти зміст поняття «пряма дія норм Конституції України»? (оберіть всі можливі варіанти)

- а) норми Конституції України застосовуються безпосередньо;
- б) норми Конституції України не є обов'язковими;
- в) законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст;
- г) окремі нормативно-правові акти застосовуються всупереч Конституції України;
- д) закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються лише у частині, що не суперечить Конституції України.

6. Для якої наукової школи характерна сакралізація конституційного тексту?

- а) соціологічної;
- б) теологічної;
- в) нормативістської;
- г) природно-правової.

7. У Рішенні Конституційного Суду України від 17 вересня 2008 р. № 16-рп/2008 (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) вказано, що до складу коаліції депутатських фракцій можуть увійти лише ті народні депутати України, які є у складі депутатських фракцій, що сформували коаліцію. Водночас, у Рішенні Конституційного Суду України 6 квітня 2010 р. № 11-рп/2010 зазначено, що окремі народні депутати України, зокрема ті, які не

перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, мають право брати участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Пояснюючи цю невідповідність, тодішній голова Конституційного Суду України А. Стрижак відзначив: «Конституційний суд України не розглядав цю справу як спір, як конституційно-правовий конфлікт, а виходив з реальних процесів життя, які не завжди можна прочитати в книгах чи законах». Про яку теорію конституціоналізму йдеться?

- а) оригіналізм;
- б) жива конституція;
- в) лібералізм;
- г) синтетизм.

8. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України) Конституція України як Основний закон держави за своєю юридичною природою є актом:

- а) демократії та верховенства права;
- б) законодавчої влади, єдиним органом якої є Верховна Рада України;
- в) державної влади, єдиним джерелом якої є народ України;
- г) установчої влади, що належить народу.

9. Як називаються матеріалізовані в нормах Конституції України визначальні положення, основні засади, вихідні ідеї, основоположні загальнообов'язкові правила, що мають загальну значущість?

- а) конституційні принципи;
- б) конституційні функції;
- в) конституційні засоби;
- г) конституційні імперативи.

10. Німецький політичний діяч Ф. Лассаль вважав, що конституція держави виглядає як фактичне співвідношення сил, які в ній існують, і при цьому конституція лише тоді буде стабільною, коли таке співвідношення буде максимально точним. В основу якої теорії конституції було покладено вказане твердження?

- а) класової;
- б) природно-правової;
- в) соціологічної;
- г) нормативістської.

Питання для самоконтролю:

1. Які наукові підходи до дослідження феномену конституції Вам відомі?
2. Як розуміють конституцію представники нормативістської школи права?
3. Представники якої наукової школи трактують конституцію як вищий закон, що закріплює повновладдя правлячого класу?
4. Як розуміють конституцію інституціоналісти?
5. Який підхід, на вашу думку, найкраще відповідає сучасним викликам українського конституціоналізму?
6. Чи можливо поєднання різних підходів у дослідженні конституції?
7. Поясніть значення терміну «жива конституція».
8. У чому полягає відмінність між «живою конституцією» та оригіналізмом?
9. Чи суперечить, на Вашу думку, теорія «живої конституції» принципу правової визначеності?
10. Чи може, на Вашу думку, Конституційний Суд України змінювати свої позиції з плином часу?

Рекомендовані джерела:

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-13#Text>
2. Барабаш Ю., Бориславська О. Конституційна юриспруденція (офіційна конституційна доктрина) в Україні: проблеми становлення. *Право України*. 2023. № 7. С. 53–69.
3. Берченко Г. Розвиток учення про конституцію: теорія і практика. *Публічне право*. 2020. №4 (40). С. 6–13. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/40/pdf/1.pdf>
4. Бориславська О. 25 років незалежності України: погляд на конституційний розвиток з позицій сьогодення. *Український часопис конституційного права*. 2016. №1. С. 15–18. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2016-1/pdfs/1-olena-borislavska-dvadtsiat-piat-rokiv-nezalezhnosti-ukrainy-pohliad-konstytutsiinyi-rozvytok-pozytsii.pdf>
5. Бисага Ю. Модифікація конституції: теоретичні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. №1. С. 54–61. URL: http://www.pap.in.ua/1_2013/Bisaga.pdf
6. Кафарський В. Концепти конституції у правовій і політичній науці. *Політичний менеджмент*. 2010. №4. С. 25–34. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kafarskyi_kontsepty.pdf
7. Кельзен Г. Чисте правознавство: з дод.: Проблема справедливості. Пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс, 2004.
8. Колесниченко Н., Кравчук В. Концепція «живого конституціоналізму» та його взаємодія з «оригіналізмом». Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI ст. 16 грудня 2022. Вінниця. С. 114–116. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/365/372>

9. Крусян А. Сучасний український конституціоналізм : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
10. Онишук І. Доктринальні положення оригіналізму як методу тлумачення конституції Верховним Судом США. *Український часопис конституційного права*. 2025. №1. С. 19–28.
11. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.
12. Савчин М. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
13. Стецюк П. Конституційний розвиток у сучасному світі: український вимір. *Український часопис конституційного права*. 2017. №1. С. 50–57. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-1/pdfs/6-petro-stetsiuk-konstytutsiinyi-rozvytok-suchasnomu-sviti-ukrainskyi-vymir.pdf>
14. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Львів: Астролябія, 2003. 232 с.
15. Coan A. Living Constitutional Theory. *Duke Law Journal Online*. 2017. Volume 66. June 17. P. 99–115. URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=dlj_online

Семінар №2

Форма та структура конституції: пошук оптимальної моделі. Термінологія, мова та стиль конституційного тексту

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Поняття структури (побудови) конституції та її типові елементи. Послідовність розділів (глав) конституції. Структура Конституції України.
2. Доктрина конституційного блоку: поняття та сутність. Декларація про державний суверенітет України 1990 р. та Акт проголошення незалежності України 1991 р. в контексті доктрини конституційного блоку.
3. Преамбула конституції: поняття, мета, обсяг, зміст. Преамбула Конституції України.
4. Перехідні положення конституції: поняття, призначення та зміст. Перехідні положення Конституції України.
5. Термінологія, мова та стиль конституційного тексту. Мова та стиль Конституції України. Дефекти конституційної правотворчості.

Основні поняття та терміни: структура Конституції України, консолідована (кодифікована) конституція, доктрина конституційного блоку, неконсолідована (некодифікована) конституція, преамбула, дефекти правотворчості

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)

Завдання №1

19 лютого 2019 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», відповідно до якого зі змісту Основного Закону було вилучено п. 14 Перехідних положень, який допускав розташування іноземних військових баз на території України. Деякі політики, виступаючи проти вилучення цього пункту, зазначали, що таким чином Україна відмовляється від потенційного розташування військових баз НАТО на території України.

З огляду на функціональне призначення Перехідних положень Конституції України, чи відповідають вказані «побоювання» дійсності? З якою метою Розділ «Перехідні положення» було включено до конституційного тексту? Які риси йому притаманні?

Чи існувала юридична колізія між ст. 17 Конституції України та п. 14 Перехідних положень? Із чим це було пов'язано?

Довідково:

Ст. 17 Конституції України: На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Перехідні положення (п. 14): Використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України.

Завдання №2

Прагнучи сприяти розбудові української основи юридичної мови та її очищенню від росізмів, правники Конституційного Суду України дедалі частіше використовують новотвори або альтернативні словесні конструкції для позначення традиційних правничих термінів, що вживаються в Конституції України. Проаналізуйте рекомендовані рішення Конституційного Суду України та доповніть таблицю за зразком.

Стаття Конституції України	Новотвір/альтернативний термін	Акт Конституційного Суду України, в якому міститься новотвір/альтернативний термін
Ст. 3 Людина, її життя і здоров'я, честь і	Визнано	Відповідно до статті 3 Конституції України людину

гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.		та її гідність визнано найвищою цінністю (Рішення КСУ від 16 вересня 2021 р. № 6-р(II)/2021, п.2.1. мотивувальної частини)
Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.	Невідчуженними	...право людини на повагу до її гідності, як і її право на життя, є невідокремним, невідчуженним , непорушним та підлягає безумовному захистові з боку держави... (Рішення КСУ від...)
Стаття 8. В Україні визначається і діє принцип верховенства права .	Правовладдя	Одним із основоположних аспектів правовладдя є принцип юридичної визначеності (Рішення КСУ від...)
Стаття 94. Закон набирає чинності через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.	Набуває	Словосполучення « набуває чинності » у статті 160 і словосполучення « набирає чинності » у частині п'ятій статті 94 Конституції України мають синонімічні значення (Рішення КСУ від...)

Рішення Конституційного Суду України:

- 1) Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 р. № 6-р(II)/2021 (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі);
- 2) Рішення Конституційного Суду України від 10 квітня 2024 року № 5-р(II)/2024;
- 3) Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України)

*Тестові завдання (max – 2 бали (10*0,2)):*

1. Досліджуючи правову природу преамбул конституцій, проф. Л. Оргод вказав, що вони виконують декілька функцій. Встановіть відповідність між функцією преамбули та її змістом:

а) просвітницька; б) юридична; в) пояснювальна; г) формуюча.

1) засіб уточнення причин прийняття конституції, її принципів та основоположних ідеалів; 2) політичний ресурс для консолідації національної ідентичності; 3) засіб тлумачення статей конституції та законодавчих актів, орієнтир у нормотворчій діяльності парламенту; 4) засіб впливу на освітній і суспільний контексти.

2. У Франції вищу юридичну силу має не лише конституційний текст, а й інші нормативно-правові акти (наприклад, Хартія про охорону навколишнього середовища 2005 р.). Яким терміном позначають акти, що порівнюються за своєю силою до конституції?

- а) конституційний блок;
- б) конституційний союз;
- в) конституційна спілка;
- г) конституційний альянс.

3. За змістом преамбули конституцій класифікують на: (оберіть всі можливі варіанти)

- а) установчі (Clean break);
- б) стислі;
- в) програмні;
- г) ціннісні;
- д) детальні.

4. У преамбулі Конституції Хорватії 1990 р. містяться наступні положення: «...з огляду на загальновизнані принципи сучасного світу та невідчужуваність, неподільність й невичерпність права хорватського народу на самовизначення та державний суверенітет,... Республіка Хорватія утворюється як національна держава...» Як називають преамбули, що фіксують утворення нової держави або утвердження нового устрою?

- а) установчі (Clean break);
- б) програмні;
- в) ціннісні;
- г) оглядові.

5. Конституційний Суд України 22 листопада 2018 р. надав висновок у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в

Організації Північноатлантичного договору) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. У висновку Суд визнав вказаний законопроект таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Суддя Конституційного Суду України М. Мельник висловив окрему думку щодо нього, вказавши, що преамбула Конституції не може бути змінена. Які аргументи навів суддя на свою підтримку? (оберіть всі можливі варіанти)

- а) законопроектом пропонується відкоригувати історичний момент (передумови, мотиви, цілі) прийняття Конституції, що в принципі є неможливим, тому йдеться про штучне спотворення фактологічних передумов прийняття Конституції у 1996 р.;
- б) законопроектом запропоновано зміни до неналежного розділу Конституції, оскільки питання цивілізаційного вибору, незворотності стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО належать до загальних конституційних засад, закріплених у розділі I «Загальні засади» Конституції;
- в) закріплення в Конституції назв міжнародних організацій (ЄС та НАТО) є не виправданим, тому що не можна виключати ймовірності змін у майбутньому не лише назв цих організацій, їх реорганізації, але й припинення їх існування;
- г) Конституційний Суд України не дослідив питання щодо наявності в Україні умов воєнного або надзвичайного стану.

6. Завдяки якому положенню преамбули Конституційний Суд України (Рішення від 11 липня 1997 р. №3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України)) підтвердив зв'язок Конституції України з концепцією установчої влади?

- а) Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей,... приймає цю Конституцію – Основний Закон України;
- б) Верховна Рада України... дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, приймає цю Конституцію – Основний Закон України;
- в) Верховна Рада України... прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, приймає цю Конституцію – Основний Закон України;
- г) Верховна Рада України... усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями, приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

7. Які пункти Перехідних положень Конституції України залишаються реалізованими лише частково?

- а) пп. 2,3,4
- б) пп. 9,10;
- в) пп. 14, 15;
- г) пп. 16, 16-1.

8. З огляду на правову природу конституції як нормативно-правового акту виділяють два типи правотворчих помилок – соціальні та юридичні. Соціальними є помилки т. зв. стадії пізнання (гносеологічні помилки). Юридичними є техніко юридичні помилки, які, в свою чергу, поділяються на (оберіть всі можливі варіанти):

- а) логічні;
- б) процедурні;
- в) мовні;
- г) стилістичні.

9. Яка стаття Конституції України містить посилання на нормативно-правовий акт, який і досі не прийнято?

- а) стаття 10;
- б) стаття 20;
- в) стаття 41;
- г) стаття 70.

10. У ст. 63 Конституції України вказано, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Українською літературною мовою було б коректніше вказати не «давати показання», а «свідчити». До якого виду помилок (недоліків) належить вказаний дефект?

- а) процедурні;
- б) пунктуаційні;
- в) логічні;
- г) мовні.

Питання для самоконтролю:

1. Які чинники впливають на структуру конституційного тексту?
2. З яких типових елементів (за формою, за змістом) складається конституція?

3. Визначте поняття доктрини конституційного блоку. Чи є підстави для визнання Декларації про державний суверенітет України разом із Актом проголошення незалежності конституційними актами?
4. Які види конституційних преамбул Вам відомі?
5. Чи мають положення преамбули Конституції України нормативний характер?
6. Чи можливе внесення зміни до преамбули Конституції України?
7. Яка розділ Конституції України містить положення, більшість з яких має тимчасовий характер?
8. Яка структура Перехідних положень Конституції України?
9. Які приклади логічних техніко-юридичних недоліків Конституції України Вам відомі?
10. Із якими факторами пов'язана значна кількість мовних недоліків у Конституції України?

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
3. Про проголошення незалежності України. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11 липня 1997 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97>
5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) (реєстр. № 9037) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd03d710-18#Text>
6. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
7. Конституції країн світу: Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Республіка Польща / О. Коротюк, О. Лавринович. К.: ОВК, 2021. 232 с.
8. Бадида А. Поняття «конституційного блоку» в Французькій Республіці: доктрина і судова практика. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (19 червня 2020 р.)* / упор. Н.Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 7–13.

9. Берченко Г. Преамбула конституції: юридична природа та практика внесення змін. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 5 (34). С. 44–48. URL: <https://ftp.spadok.org.ua/pravo/preambula-kostytucii.pdf>
10. Бугайко Ю. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. №8. С. 10–14.
11. Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів / [уклад.: С. Головатий, С. Сидоренко, І. Савченко ; комент.: К. Городенська, Л. Колібаба, В. Фурса ; вступ. слово П. Гриценка ; за заг. ред. П. Гриценка, С. Головатого] ; Конституц. Суд України, Пост. коміс. з питань правн. термінології ; Ін-т укр. мови НАН України. Харків : Право, 2025. 352 с.
12. Нагорний В. Преамбула до Основного Закону: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. №5. С. 48–51. URL: http://lsej.org.ua/5_2015/12.pdf
13. Никорак О. Особливості формулювання та внесення змін до преамбули конституції як виразник динаміки конституційної ідентичності у постсоціалістичних державах. *Український часопис конституційного права*. 2019. №3. С. 53–63. URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2019/osoblyvosti-formuliuvannia-vnesennia-zmin-preambuly-konstytutsii-yak-vyraznyk-dynamiky/>
14. Федоренко В. Перехідні положення Конституції України: призначення, сутність і зміст. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 10–23. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/4.pdf
15. Щербанюк О. Роль преамбули в тлумаченні конституції. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова, 2023. С. 44–48. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shcherbanyuk_o._tlumachennya_preambuly.pdf

Семінар №3

Легітимність конституції: від порядку прийняття до процедури внесення змін і доповнень

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Форми та суб'єкти прийняття конституції. Прийняття Конституції України та набрання нею чинності.
2. Конституційна процедура внесення змін до Основного Закону України: основні етапи.
3. Конституційний Суд України у механізмі внесення змін до Конституції України.
4. Обмеження щодо внесення змін до конституції: вітчизняний та зарубіжний досвід. Eternity clauses.
5. Проблема дотримання процедури внесення змін до Конституції України.

Основні поняття та терміни: перегляд (ревізія) конституції, конституційна поправка, суб'єкт права подання (ініціатор подання) законопроекту, попередній (a priori) конституційний контроль, альтернативний законопроект, головний (профільний) комітет, висновок Конституційного Суду України, межі конституційного перегляду, eternity clauses

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)

Завдання №1

Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо місцевого самоврядування)» було попередньо схвалено Верховною Радою України. Втім, через низку причин, на наступній черговій сесії парламенту його не було розглянуто. Депутати повернулися до його розгляду лише через рік.

Чи відповідають, на Вашу думку, подібні дії парламенту ст. 155 Конституції України? Як, з огляду на юридичну позицію Конституційного Суду України, слід тлумачити поняття «наступна чергова сесія Верховної Ради України»? Чи є підстави вважати вказану юридичну позицію Конституційного Суду України фактичним переглядом процедури внесення змін до Конституції України?

Завдання №2

До Конституційного Суду України надійшло звернення Верховної Ради України про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 25 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Першу частину статті 25 пропонується викласти в такій редакції: «Громадянин України може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство у випадках, передбачених Конституцією України».

Від імені Конституційного Суду України:

- 1) сформулюйте вступну частину висновку, в якій зазначте суб'єкт звернення, привід та підставу для розгляду справи;*
- 2) у мотивувальній частині проаналізуйте, чи відповідає запропонована зміна вимогам ст. 157, 158 Конституції України;*
- 3) у резолютивній частині зробіть висновок про відповідність законопроекту вимогам Конституції України.*

*Тестові завдання (тах – 2 бали (10*0,2)):*

- 1. Чи вважається прийнятим Закон України про внесення змін до Розділу IX Конституції України, якщо за його прийняття проголосувало 250 народних депутатів?**

- а) так, оскільки такий законопроект приймається більшістю від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) ні, оскільки такий законопроект приймається трьома четвертими від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) ні, оскільки такий законопроект приймається двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) ні, оскільки такий законопроект затверджується всеукраїнським референдумом.

2. Згідно з висновком Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 46 Конституції України), наявність в Конституції України надто деталізованих положень, місце яким в поточному законодавстві, породжуватиме необхідність частого внесення змін до неї, що негативно позначатиметься на:

- а) її стабільності;
- б) її правовій природі;
- в) її офіційному тлумаченні;
- г) засадах конституційного ладу.

3. Письмове клопотання щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України направляється до Конституційного Суду України у формі:

- а) конституційного подання;
- б) конституційного звернення;
- в) конституційної скарги;
- г) конституційної заяви.

4. Згідно з юридичною позицією Конституційного Суду України, сформульованою у рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 р. № 1-рп/2016, встановлення певного часового проміжку між попереднім схваленням законопроекту про внесення змін до Конституції України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України та остаточним його розглядом і голосуванням за прийняття закону про внесення змін до Конституції України на наступній черговій сесії Верховної Ради

України не менш як двома третинами від її конституційного складу, забезпечує:

- а) виваженість при внесенні змін до Конституції України та її стабільність;
- б) стабільність конституційного правопорядку;
- в) сталість конституційних традицій;
- г) дотримання принципу верховенства права.

5. У квітні 2020 р. 365 народних депутатів України подали на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення змін до ст. 70 (Розділ III) Конституції України: «Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними». Законопроектом передбачається, що окрім недієздатних осіб, право голосу не зможуть мати особи, яким виповнилося 80 років і більше, оскільки вони внаслідок вікових змін погано усвідомлюють значення своїх дій, і тому не можуть зробити усвідомлений вибір. Чи прийме Верховна Рада України вказаний законопроект?

- а) ні, оскільки кількість народних депутатів, що вносять законопроект, недостатня для його подання до Верховної Ради України;
- б) ні, оскільки такі зміни передбачають обмеження прав і свобод людини і громадянина;
- в) так, оскільки кількість народних депутатів, що вносять законопроект, достатня для його подання до Верховної Ради України;
- г) так, оскільки Конституція України дозволяє вносити до неї будь-які зміни.

6. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який включено до порядку денного сесії Верховної Ради, але постанова про звернення Верховної Ради щодо нього ще не направлена Верховною Радою до Конституційного Суду України, може бути відкликаний лише за згодою...

- а) Верховної Ради України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президента України;
- г) Конституційного Суду України.

7. Якщо законопроект про внесення змін до Конституції України був попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, але не розглядався Верховною Радою України на її черговій сесії, то...

- а) він може розглядатися Верховною Радою України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;
- б) він може розглядатися Верховною Радою України на черговій сесії;

- в) він взагалі не може розглядатися Верховною Радою України;
- г) законодавством не врегульоване вказане питання.

8. Конституційний Суд України своїм висновком визнав законопроект таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, однак в резолютивній частині цього висновку висловив власну юридичну позицію (застереження) щодо окремих положень законопроекту. Як повинна діяти у цій ситуації Верховна Рада України?

- а) Верховна Рада України може розпочати розгляд цього законопроекту на пленарному засіданні, однак, при цьому, народні депутати України мають обов'язково розглянути зауваження Конституційного Суду щодо цього законопроекту та за необхідності внести відповідні поправки;
- б) Верховна Рада України не може розпочати розгляд цього законопроекту на пленарному засіданні без розгляду зауважень Конституційного Суду та внесення відповідних поправок;
- в) Верховна Рада України може розпочати розгляд цього законопроекту на пленарному засіданні, а зауваження Конституційного Суду щодо цього законопроекту залишити без уваги;
- г) Верховна Рада України не може розпочати розгляд цього законопроекту на пленарному засіданні без розгляду зауважень Конституційного Суду та отримання нового висновку від нього.

9. Згідно з юридичною позицією Конституційного Суду України, сформульованою у рішенні у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 20 грудня 2016 р. № 7-рп/2016, чим обумовлена особлива конституційна процедура внесення змін до розділу I «Загальні засади» Конституції України?

- а) специфікою предмета його регулювання, зокрема необхідністю забезпечення національної безпеки і оборони України, потребами захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України;
- б) необхідністю забезпечення стабільності конституційного ладу;
- в) потребою у посиленому захисті основоположних конституційних принципів та засад;
- г) усталеною конституційною практикою.

10. У зв'язку з військовою агресією Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. на території України було введено воєнний стан. 9 березня 2023 р. Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України подав законопроект про внесення змін до ст. 106 Конституції України щодо зміни його повноважень у сфері оборони України. Чи відповідають дії Президента України нормам Конституції України?

- а) так, тому що Президент України у період воєнного стану має особливі повноваження;
- б) так, тому що Президент України є суб'єктом права подання до Верховної Ради законопроекту про внесення змін до Конституції України;
- в) ні, тому що Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану;
- г) ні, тому що Президенту України потрібна попередня згода Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Питання для самоконтролю:

1. Які способи прийняття конституції Вам відомі?
2. Якими суб'єктами здійснюється октроювання конституції?
3. Чим відрізняється гнучка (рухома) конституція від жорсткої (малорухомої)?
4. З якого моменту Конституція України набула чинності?
5. Визначте основні етапи порядку внесення змін до Конституції України.
6. Доведіть, що Україні властива полісуб'єктна модель внесення змін до основного закону.
7. Чому розділи I, III, XIII Конституції України називають «захищеними»?
8. Яку роль відіграє Конституційний Суд України у механізмі внесення змін до Конституції України?
9. Назвіть обставини, які унеможливають зміну Конституції України.
10. Чи має Президент України право вето щодо законів про внесення змін до Конституції України?

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про прийняття Конституції та введення її в дію: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр#Text>
3. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>
4. Про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України»: Указ Президента України від 25 серпня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/2009#Text>

5. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text>
6. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
8. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України): Закон України від 3 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#Text>
9. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
10. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (*справа про набуття чинності Конституцією України*) від 3 жовтня 1997 р. №4-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97#Text>
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (*справа щодо внесення змін до Конституції України*) від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 73 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) здійсненого Президентом України права вето стосовно прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» та пропозицій до нього (*справа щодо права вето на закон про внесення змін до Конституції України*) від 11 березня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-03#Text>
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (*справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України*) від 30 вересня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 р. №1-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16#Text>
16. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.

17. Берч В., Бисага Ю. Особливості здійснення конституційного контролю за внесенням змін до Конституції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №6. С. 98–101. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294303/287095>
18. Марусяк О. Конституція України та Закон України «Про введення в дію Конституції України»: діалектична єдність чи юридичне протиставлення? *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 17–24. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/2-marusyak.pdf>
19. Різник С. Проблеми оцінювання конституційності законів про внесення змін до Конституції України. *Український часопис конституційного права*. 2019. №4. С. 3–14. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2019/problemny-otsiniuvannia-konstytutsiinosti-zakoniv-pro-vnesennia-zmin-konstytutsii/>
20. Щербанюк О. Форми та межі внесення змін і доповнень до конституції: теоретичні та практичні аспекти. *Український часопис конституційного права*. 2023. №4. С. 47–57.

Семінар №4

Конституційні цінності та їх система

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Поняття конституційних цінностей та їх види.
2. Людська гідність як основоположна конституційна цінність. Право на повагу до гідності та його закріплення в конституційному законодавстві.
3. Рівність та недискримінація в системі конституційних цінностей. Позитивні дії (affirmative action).
4. Свобода як конституційна цінність, її особливості.

Основні поняття та терміни: аксіологія, цінність, значущість, гідність, рівність, дискримінація, пряма дискримінація, непряма дискримінація, позитивні дії (affirmative action), свобода

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)

Завдання №1

У січні 2005 р. у Німеччині вступив у силу закон про авіаційну безпеку (Luftsicherheitsgesetz), прийняття якого було зумовлене трагічними подіями у США 11 вересня 2001 р. Відповідно до вказаного закону, Міністерство оборони ФРН отримало безпрецедентне право – у випадку захоплення пасажирського літака терористами збити цей літак (попри те, що у ньому перебуватимуть люди). Основним аргументом на користь цієї позиції виступало твердження, що пасажирів можуть стати зброєю в руках терористів. 15 лютого 2006 р. Федеральний конституційний суд визнав цей закон таким, що НЕ відповідає

Конституції ФРН. Це рішення вважається показовим щодо тлумачення не лише права на життя, а й на права повагу до гідності людини.

Яке з тверджень Ви вважаєте правильним: 1) держава має право збивати захоплений літак, якщо це врятує тисячі інших життів або 2) держава не має права збивати захоплений літак, оскільки люди не є «засобом» у руках влади? Наведіть принаймні три ключові аргументи на захист своєї позиції (правовий моральний, філософський аспекти).

Завдання №2

Одна з державних установ у м. Черкаси оголосила конкурс на посаду юрисконсульта. До останнього етапу відбору дійшло двоє кандидатів – Валерія та Андрій. Валерія – випускниця фахової магістратури місцевого університету, вільно володіє англійською мовою, має досвід стажування у суді та диплом з відзнакою. Андрій також дипломований юрист, активний учасник moot courts, особа з інвалідністю (пересувався на кріслі колісному). За результатами співбесіди комісія ухвалила рішення надати перевагу Андрієві, посилаючись на внутрішнє положення, яке передбачало пріоритетне працевлаштування осіб з інвалідністю за наявності схожих кваліфікаційних характеристик. Валерія виразила незгоду з таким рішенням, вказавши на дискримінацію.

Чи може, на Вашу думку, держава/роботодавець надавати переваги одній категорії громадян перед іншими? Чи можна вважати позитивні дії прихованою формою упередженості? Як би Ви діяли на місці установи, щоб забезпечити дотримання принципу рівності?

*Тестові завдання (max – 2 бали (10*0,2)):*

1. Проф. Ф. Вентер (North-West University, Південноафриканська республіка) запропонував ієрархічну систему конституційних цінностей. Яку із вказаних нижче цінностей він назвав її ядром?
 - а) рівність;
 - б) свобода;
 - в) демократія;
 - г) людська гідність.
2. На думку проф. М. Савчина система конституційних цінностей складається з сутнісних конституційних цінностей (цінностей першого порядку, цінностей-універсалій), які мають надпозитивну природу, та інституційних конституційних цінностей, які служать засобами забезпечення цінностей-універсалій. Встановіть відповідність між цінностями та їх належністю до вказаних груп:
 - а) сутнісні конституційні цінності;
 - б) інституційні конституційні цінності;

1) гідність людини; свобода; рівність; справедливість; верховенство права; толерантність; 2) демократія, законність, поділ влади, національний суверенітет.

3. Яку із вказаних конституційних цінностей визнає основоположною американська конституційна модель?

- а) людська гідність;
- б) свобода;
- в) рівність;
- г) справедливість.

4. Згідно з юридичною позицією Конституційного Суду України, викладеній у Рішенні від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018, як потрібно трактувати людську гідність? (оберіть всі можливі варіанти)

- а) як право, гарантоване ст. 28 Конституції України;
- б) як право, гарантоване ст. 3 Європейської конвенції з прав людини;
- в) як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для всіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав;
- г) як найвищу правову цінність, що перебуває над державою і позитивним правом.

5. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 р. № 9-р/2018, обов'язковою складовою людської гідності є:

- а) усвідомлення людиною своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми;
- б) наявність критичного мислення та здатності до аналізу;
- в) розуміння людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку;
- г) доступ людини до мінімальних соціальних благ, здатних забезпечити їй достатній і гідний життєвий рівень.

6. Складовими рівності як однієї з конституційних цінностей прийнято вважати такі елементи: рівність перед законом, рівність перед судом, рівність прав і свобод та...

- а) рівність обов'язків;
- б) рівність перед Богом;
- в) майнова рівність;
- г) рівність доходів.

7. У 2019 р. в Україні було прийнято Виборчий кодекс, відповідно до якого запроваджено обов'язкові виборчі квоти для посилення участі

жінок у політиці. Як називаються дії держави, спрямовані на подолання нерівності у правах окремих соціальних груп?

- а) позитивні (стверджувальні) дії;
- б) позитивні зобов'язання;
- в) негативні дії;
- г) негативні зобов'язання.

8. Ірина, мати-одиначка, влаштувалася на роботу, яка їй дуже подобалася. Дівчина старанно працювала і досягла певних успіхів, втім невдовзі керівництво попередило її, що для подальшого кар'єрного просування їй потрібно відвідувати курси підвищення кваліфікації. Заняття відбувалися в той час, коли Ірина забиравала дитину з садочка. Керівництво знало про це і не дозволило їй відвідувати інші подібні курси. Про який вид дискримінації йдеться?

- а) пряма дискримінація;
- б) позитивна дискримінація;
- в) непряма дискримінація;
- г) у діях керівництва немає дискримінації.

9. У Рішенні Конституційного Суду України від 7 липня 2004 р. № 14-рп/2004 (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) Суд визнав неконституційними положення Закону України «Про вищу освіту», якими було становлено, що граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації не може перевищувати 65 років. Водночас, на думку Суду, конституційний принцип рівності не виключає можливості законодавця при регулюванні трудових відносин встановлювати певні відмінності у правовому статусі осіб, які належать до різних за родом і умовами діяльності категорій, у тому числі вводити особливі правила, що стосуються підстав і умов заміщення окремих посад, якщо цього вимагає характер професійної діяльності. Якими мають бути ці відмінності (вимоги)? (оберіть всі можливі варіанти)

- а) відповідати конституційним положенням;
- б) бути об'єктивно виправданими;
- в) бути обґрунтованими;
- г) бути справедливими;
- д) відповідати нормам міжнародного права.

10. Яка ознака НЕ належать до переліку захищених від дискримінації відповідно до Конституції України?

- а) вік;
- б) колір шкіри;
- в) стать;
- г) сімейний стан.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття конституційних цінностей.
2. Які ознаки конституційних цінностей Вам відомі?
3. Які конституційні цінності залежать від особливостей конституційної моделі правового регулювання?
4. У чому полягає відмінність між сутнісними та інституційними конституційними цінностями?
5. Який міжнародний документ з прав людини побудований за принципом ієрархії цінностей?
6. Визначте структуру права на повагу до гідності.
7. Яку складову права на повагу до гідності порушує мобінг?
8. Сформулюйте поняття дискримінації.
9. У чому полягає відмінність між прямою та непрямою дискримінацією?
10. Наведіть приклади позитивних дій (affirmative action).

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про виборчу заставу) від 30 січня 2002 р. № 2-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-02#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) від 7 липня 2004 р. №14-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 7 листопада 2018 р. № 9-рп/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>
6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-

виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) від 20 грудня 2023 р. № 11-р(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text>

7. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
8. Гришук О. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваіте, 2020. 530 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/f/463419.pdf>
9. Гришук О. Конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України: особливості в умовах воєнного стану та загроз національній безпеці. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 6. С. 96–106.
10. Камінська Н. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. №2 (24). С. 86–95. URL: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1518/1512>
11. Кушніренко О. Поняття, природа і види конституційних цінностей Конституція як основа розвитку правової системи. *VIII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (2-3 жовт. 2015 р.)*. Харків, 2015. С. 44–46.
12. Маркуш М. Конституційні цінності як основоположні засади в кримінальному процесі України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. №6. С. 73–85.
13. Савчин М. Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 111–120.
14. Савчин М. Основоположні цінності і принципи конституційного правопорядку. *Порівняльне конституційне право*. Київ: ВАІТЕ, 2020. 462 с. С. 126–175.
15. Шишкін В. Абсолютність права людської гідності (позиції Федерального Конституційного Суду Федеративної Республіки Німеччина). *Право України*. 2018. №9. С. 57–75. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2018_9_s4.pdf

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Семінар №5

Механізм реалізації Конституції України. Проблеми реалізації Конституції України в умовах воєнного стану

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Поняття та структура механізму реалізації конституції.
2. Форми реалізації конституції.
3. Гарантії реалізації Конституції України.
4. Проблеми реалізації Конституції України в умовах воєнного стану.

Основні поняття та терміни: реалізація конституції, дотримання конституції, виконання конституції, застосування конституції, використання конституції, бланкетна норма

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)

Завдання №1

Конституція України містить як норми прямої дії, так і норми, які вимагають подальшої деталізації у законодавстві. Деякі з них є бланкетними, тобто передбачають ухвалення окремого закону для реалізації відповідного положення. Це створює ситуацію, коли ефективність реалізації конституційних норм залежить від якості та своєчасності прийняття відповідних законів.

Наведіть приклади трьох конституційних норм, які: 1) встановлюють лише загальні засади правових інститутів; 2) є бланкетними (відсилають до спеціального закону).

Проаналізуйте, які можливі наслідки для реалізації прав і свобод громадян виникають у разі відсутності або несвоєчасного ухвалення законів, передбачених Конституцією України.

Завдання №2

27 жовтня 2020 р. Конституційний Суд України ухвалив резонансне Рішення № 13-р/2020, яким фактично звільнив від кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірної інформації та умисне неподання декларацій посадовців. Це призвело до хвилі обурення в суспільстві та протестів. У відповідь Венеційська комісія надала висновок, в якому вказала, що Рішення Конституційного Суду України «не має чіткої аргументації та твердої основи в міжнародному праві і, можливо, було запламовано серйозною процедурною помилкою – невирішеним питанням про конфлікт інтересів деяких суддів». Також експерти Венеційської комісії зазначили, що «вимогою розподілу державної влади є те, що Конституційний Суд України не має узурпувати роль законодавчого органу».

Чи є висновки та рекомендації Венеційської комісії обов'язковими для виконання в Україні? Яку роль відіграє Венеційська комісія у процесі реалізації Конституції України?

*Тестові завдання (тах – 2 бали (10*0,2)):*

- 1. Вчені-конституціоналісти пропонують різні підходи до визначення структури механізму реалізації конституційних норм. На думку проф. Ю. Тодики, як ДВА компоненти містить механізм реалізації конституції?**
 - а) нормативний;

- б) структурний;
- в) інституційний;
- г) організаційний.

2. Встановіть відповідність між рівнями реалізації конституції та їх змістом (теорія проф. М. Савчина):

а) мікрорівень; б) мезорівень; в) макрорівень

1) суспільно-політичні дебати щодо шляхів впровадження конституційних положень, конституційна культура і свідомість, правові режими, конституційна відповідальність; 2) пряма дія конституційних норм, стан поточного законодавства, механізм соціального захисту; в) реалізація конституційних положень і норм.

3. Як називається форма реалізації конституційно-правових норм, за якої суб'єкти державно-правових відносин утримуються від дій, що суперечать нормам Конституції України?

- а) дотримання;
- б) використання;
- в) застосування;
- г) виконання.

4. За складністю та спрямованістю дій суб'єкта виділяють такі форми реалізації конституційних норм:

- а) індивідуальні та колективні;
- б) добровільні та примусові;
- в) прості (безпосередні) та складні (опосередковані);
- г) абсолютні та відносні.

5. Який із наведених елементів НЕ входить до механізму реалізації Конституції України?

- а) виконання;
- б) використання;
- в) здійснення;
- г) застосування.

6. Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 р. № 6-рп/2016 (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій, яке твердження найточніше відображає зміст принципу прямої дії норм Конституції України?

- а) норми Конституції застосовуються лише після прийняття відповідних законодавчих актів;
- б) конституційні норми можуть змінюватися законами України;
- в) норми Конституції України застосовуються безпосередньо, законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст;
- г) закони України мають однакову юридичну силу з нормами Конституції України.

7. Відповідно до ст. 15 Конституції України, цензура в Україні заборонена. У якій формі реалізації конституційно-правових норм втілюються конституційні заборони?

- а) дотримання;
- б) використання;
- в) застосування;
- г) виконання.

8. Яка із вказаних норм Конституції України НЕ є бланкетною?

- а) підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом (ст. 4);
- б) опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України (ст. 20);
- в) кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно (ст. 59);
- г) кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41).

9. Які фактори здатні послабити дієвість механізму реалізації Основного Закону України? (оберіть всі можливі варіанти)

- а) недосконалість законодавства України;
- б) низький рівень розвитку правової культури й свідомості громадян;
- в) кризові політичні та соціально-економічні явища в суспільстві та державі;
- г) низький рівень правової та політичної свідомості політичної еліти в державі;
- д) незалежність та ефективність судової системи.

10. З огляду на юридичну позицію Конституційного Суду України, викладену у Рішенні від 18 липня 2024 р. № № 8-р(П)/2024 (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких

утримують під вартою), що з наведеного найточніше відповідає принципу верховенства Конституції України в умовах воєнного стану?

- а) і в умовах воєнного стану верховенство Конституції України та її принципів, зокрема верховенства права, поділу влади, поваги до прав і свобод людини, є основами демократичного конституційного ладу України;
- б) і в умовах воєнного стану конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені;
- в) в умовах воєнного стану людські права і свободи, гарантовані Конституцією України, можуть бути скасовані;
- г) в умовах воєнного стану застосовуються переважно норми міжнародного права.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття механізму реалізації норм конституції. Які блоки він об'єднує?
2. У чому полягає специфіка реалізації конституційних норм?
3. Які форми реалізації конституційних норм Вам відомі (залежно від кількості суб'єктів, залежно від порядку реалізації, за складністю та спрямованістю дій суб'єкта)?
4. Як називається форма їх реалізації норм Конституції України, за якої суб'єкти державно-правових відносин утримуються від дій, що їй суперечать?
5. Яка форма реалізації конституційних норм зумовлює активну поведінку суб'єктів права?
6. Визначте поняття використання норм Конституції України.
7. У чому полягають особливості застосування конституційних норм?
8. Які гарантії реалізації Конституції України Вам відомі?
9. Які фактори можуть позитивно вплинути на процес реалізації конституційних норм?
10. Окресліть основні проблеми реалізації Конституції України під час воєнного стану.

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 р. № 6-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про

- завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>
 5. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
 6. Гаврильців М. Реалізація Конституції України: ефективність дії та напрями її забезпечення в умовах конституційно-правової реформи. *Право і суспільство*. 2020. №2. С. 25–31.
 7. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, права та ідентичності. *Право України*. 2023. №7. С. 115–127. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kovalchuk_v._konstytucionalizm_v_umovah_viyny_pytannya_cinnostey_prav_ta_identychnosti.pdf
 8. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ, 2022. № 3 (21). С. 12–22.
 9. Морозюк С. Загальна характеристика гарантій реалізації Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №12. С. 168–172.
 10. Морозюк С. Класифікація факторів впливу на процес реалізації Конституції України. *Правова держава*. 2016. №23. С. 49–53.
 11. Морозюк С. Місце конституційно-правової норми у механізмі реалізації Основного закону. *Форум права*. 2015. №5. С. 154–159.
 12. Морозюк С. Особливості структури механізму реалізації Конституції України. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2016. Випуск 5. С. 32–36.
 13. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29–35.
 14. Савчин М. Конституційний Суд України та реалізація Конституції України. *Публічне право*. 2015. №1 (17). С. 9–17.
 15. Тодика Ю. Фактори реалізації Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. №3(30). Харків : Право, 2002. С. 22–31.

Семінар №6

Правова охорона конституції. Конституційний контроль як форма правової охорони Конституції України

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Поняття правової охорони конституції та її засоби.
2. Верховна Рада України, Президент України та інші органи державної влади як суб'єкти правової охорони Конституції України.

3. Конституційний контроль як форма правової охорони Конституції України. Передувальний (a priori) та подальший (a posteriori) конституційний контроль.
4. Громадські об'єднання та інші інститути громадянського суспільства у механізмі правової охорони Конституції України.

Основні поняття та терміни: правова охорона, конституційний контроль, передувальний (a priori) конституційний контроль, подальший (a posteriori) конституційний контроль, матеріальний та формальний конституційний контроль, обов'язковий та факультативний конституційний контроль, абстрактний та конкретний конституційний контроль, конституційне подання, конституційна скарга

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)

Завдання №1

На основі Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р., заповніть порівняльну таблицю:

Критерій	Попередній конституційний контроль	Наступний конституційний контроль
<i>Поняття</i>		
<i>Об'єкти контролю</i>		
<i>Суб'єкти ініціювання</i>		
<i>Орган, що здійснює</i>		
<i>Форми актів, що приймаються за результатами провадження</i>		
<i>Правові наслідки</i>		
<i>Приклади</i>		

Завдання №2

Спираючись на Конституцію України, Регламент Верховної Ради України, виправте помилки у тексті:

Президент України протягом 10 днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

Пропозиції Президента України до поверненого ним закону подаються виключно в електронній формі.

Пропозиції Президента України до поверненого ним закону розглядаються у головному комітеті, який здійснював підготовку його остаточної редакції, а також у комітеті з питань бюджету та у комітеті з питань правової політики.

Пропозиції Президента України до поверненого ним закону розглядаються на пленарному засіданні Верховної Ради в порядку голосування пропозицій і поправок. Президент України особисто представляє вказані пропозиції парламенту.

У разі прийняття всіх пропозицій Президента України закон вважається прийнятим у цілому, якщо за нього проголосувало 2/3 народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради.

Якщо Верховна Рада України під час повторного розгляду повністю відхиляє пропозиції Президента України, вона має прийняти цей закон у цілому не менш як 3/4 голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України.

*Тестові завдання (max – 2 бали (10*0,2)):*

- 1. Який вчений вважається основоположником європейської (континентальної) системи моделі конституційного контролю?**
 - а) Г. Кельзен;
 - б) Е.-Ж. Сієс;
 - в) А. Гамільтон;
 - г) Дж. Медісон.
- 2. Про який вид конституційного контролю йдеться при встановленні відповідності Конституційним Судом України законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157, 158 Конституції України?**
 - а) попередній (передувальний, а priori);
 - б) консультативний;
 - в) наступний (подальший, а posteriori);
 - г) зовнішній.
- 3. Народний депутат України, ознайомившись із Законом України «Про всеукраїнський референдум», дійшов висновку, що його окремі положення суперечать Конституції України. У зв'язку з цим він**

підготував конституційне подання до Конституційного Суду України, в якому просив визнати відповідні положення Закону неконституційними. Чи відповідають дії народного депутата України чинному законодавству?

- а) ні, оскільки формою звернення до Конституційного Суду України щодо визнання акта (його окремих положень) неконституційним є не конституційне подання, а конституційне звернення;
- б) ні, оскільки відповідно до Конституції України суб'єктами права на конституційне подання є щонайменше 45 народних депутатів України;
- в) так, оскільки конституційне подання може бути подане будь-яким громадянином України;
- г) ні, оскільки народні депутати України є суб'єктами права не на конституційне подання, а на конституційне звернення.

4. Який вид конституційного контролю включає перевірку змісту акта на відповідність конкретних положень конституції?

- а) матеріальний;
- б) формальний;
- в) обов'язковий;
- г) факультативний.

5. З якого часу закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність?

- а) із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення;
- б) через десять днів з дня офіційного оприлюднення рішення Конституційного Суду України;
- в) із дня офіційного оприлюднення рішення Конституційного Суду України;
- г) із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

6. Щодо якого повноваження Конституційного Суду України суб'єктом права на конституційне звернення є Кабінет Міністрів України?

- а) відповідності Конституції України міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість;
- б) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- в) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту

- г) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України.

7. Хто НЕ є суб'єктом права на конституційне подання?

- а) Президент України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Верховний Суд;
- г) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

8. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про порядок організації і проведення політичних масових заходів». Президент України відмовився його підписувати, оскільки, на його думку, закон не відповідає Конституції України. Яке із нижче наведених тверджень є правильним?

- а) Президент має право не підписувати закон, якщо вважає його неконституційним – такий закон автоматично втрачає юридичну силу;
- б) Президент має право застосувати вето до закону та повернути його до Верховної Ради для повторного розгляду;
- в) Президент може зупинити дію закону та проголосити референдум щодо його конституційності;
- г) Президент зобов'язаний підписати закон незалежно від його змісту.

9. Голова Черкаської обласної державної адміністрації ухвалив рішення, що суперечить Конституції України. Якими мають бути дії Президента України як гаранта додержання Конституції України?

- а) рішення голови адміністрації може бути скасоване Президентом України;
- б) Президент України має звернутися до Верховної Ради України, яка повинна скасувати рішення голови адміністрації;
- в) Президент України має ухвалити рішення про відставку голови адміністрації;
- г) Президент України може висловити недовіру голові адміністрації.

10. Як називається тимчасовий консультативно-дорадчий орган, утворений для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики?

- а) громадська рада;
- б) громадські збори;
- в) громадське зібрання;
- г) громадська спілка.

Питання для самоконтролю:

1. Як називається сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечуються реалізація конституційних норм і дотримання режиму конституційної законності?
2. Які інституційні та процесуальні засоби забезпечують охорону конституції?
3. Назвіть основні повноваження Верховної Ради України щодо правової охорони Конституції України.
4. Які основні повноваження Президента України щодо правової охорони Конституції України Вам відомі?
5. Визначте особливості американської та європейської системи конституційного контролю.
6. Чим відрізняється абстрактний конституційний контроль від конкретного?
7. У чому полягають особливості здійснення формального конституційного контролю?
8. Який орган здійснює попередній конституційний контроль України?
9. Чим відрізняється конституційне подання від конституційної скарги?
10. Чи може громадянське суспільство вважатися самостійним суб'єктом охорони конституції?

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 р. № 8-рп/1998 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (*справа щодо внесення змін до Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV (*справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>
5. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (*справа про внесення змін до статті 46 Конституції України*) від 2 червня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-99#Text>
6. Берч В., Бисага Ю., Особливості здійснення конституційного контролю за внесенням змін до Конституції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 98–101. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/17.pdf>

7. Буханевич О., Івановська А. Конституційний контроль як вид державного контролю: змістовно-функціональна характеристика. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 9–18.
8. Водяніков О. Конституційний контроль за міжнародними договорами України. *Публічне право*. 2022. № 4. С. 7–29.
9. Лунь З. Правова охорона Конституції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Київ, 2003. 16 с.
10. Медвідь А. Конституційний контроль як механізм забезпечення правової стабільності Конституції України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023 № 3 (81). С. 382–387. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/61.pdf
11. Таран Д. Захист конституції: основні сучасні підходи. *Форум права*. 2015. № 3. С. 212–218.
12. Черняк Є. Громадянське суспільство як суб'єкт правової охорони Конституції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Т.1. 2019. №58. С. 89–93. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/921964.pdf>
13. Черняк Є. Доктринальне визначення поняття правової охорони Конституції у національній правовій системі. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. №3 (03). С. 29–33.
14. Черняк Є. Роль глави держави в охороні Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №6. С. 106–110. https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_6_2019.pdf
15. Черняк Є. Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн: конституційно-порівняльний аналіз: монографія. К. : Видавництво Ліра-К, 2020. 592 с.

Семінар №7

Конституційна скарга як інструмент захисту конституційних прав і свобод

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Поняття конституційної скарги та її моделі (види).
2. Порядок звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України.
3. Особливості провадження у справах за конституційною скаргою.

Основні поняття та терміни: конституційна скарга, публічна скарга, квазіпублічна скарга, індивідуальна пропозиція, нормативна конституційна скарга, повна конституційна скарга, неповна конституційна скарга, конституційне провадження, забезпечувальний наказ, *amicus curiae*

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)

Завдання №1

До Конституційного Суду України надійшла конституційна скарга від громадянина України, в якій оскаржується конституційність норми закону, що обмежує право на свободу вираження поглядів. Після попередньої перевірки та розгляду Колегією суддів справа була передана до Сенату.

Водночас кілька неурядових організацій, зокрема Центр громадянських свобод та Міжнародна асоціація із захисту свободи слова, підготували юридичні висновки (*amicus curiae*), в яких аргументували потенційну шкоду від застосування спірної норми для свободи медіа, посилаючись на практику ЄСПЛ та міжнародні стандарти, та подали їх до Конституційного Суду України. Втім, одна із сторін процесу виступила проти їх залучення, вважаючи, що це є втручанням сторонніх осіб у справу.

Спираючись на законодавство та практику Конституційного Суду України, визначте поняття «amicus curiae». Які суб'єкти мають право подавати висновки amicus curiae в українському конституційному процесі? Чи зобов'язаний Конституційний Суд України долучити висновки amicus curiae до справи? Чому інститут amicus curiae є важливою в справах, що стосуються прав і свобод людини?

Завдання №2

Комунальне підприємство «Черкасиводоканал» звернулося до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини п'ятої статті 332, пункту 4 частини першої статті 333 Кодексу адміністративного судочинства України.

Від імені Колегії суддів Сенату Конституційного Суду України підготуйте проєкт ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справі.

*Тестові завдання (тах – 2 бали (10*0,2)):*

- 1. Який різновид конституційної скарги реалізовано в Україні згідно із законодавством про Конституційний Суд України?**
 - а) неповна превентивна конституційна скарга;
 - б) повна індивідуальна конституційна скарга;
 - в) нормативна повна конституційна скарга;
 - г) обмежена нормативна конституційна скарга.

- 2. Який нормативно-правовий акт може бути перевірений на відповідність Конституції України (конституційність) за конституційною скаргою?**
 - а) закон України, застосований в остаточному судовому рішенні у справі скажника;

- б) постанова Верховної Ради України;
- в) указ Президента України;
- г) постанова Кабінету Міністрів України.

3. У якому випадку Колегія Конституційного Суду України має постановити ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження за конституційною скаргою?

- а) до Конституційного Суду України звернувся громадянин Румунії з конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України окремих положень Закону України «Про судовий збір», застосованого в остаточному судовому рішенні в його справі;
- б) до Конституційного Суду України звернулася громадянка України з конституційною скаргою щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої, дев'ятої статті 129 Конституції України;
- в) до Конституційного Суду України звернулося ТОВ «Веселка» з конституційною скаргою щодо визнання неконституційними положень частини першої статті 601 Цивільного кодексу України, застосованих у остаточному судовому рішенні у справі;
- г) до Конституційного Суду України звернулася особа без громадянства з конституційною скаргою щодо визнання неконституційними положень Закону України «Про оренду державного та комунального майна», застосованого в остаточному судовому рішенні в її справі.

4. Громадянин Польщі подав конституційну скаргу до Конституційного Суду України щодо перевірки на відповідність Конституції України Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», що було застосовано в апеляційному судовому рішенні в його справі (з дня набрання законної сили якого сплинуло 4 місяці). Чи має Конституційний Суд України визнавати таку скаргу прийнятною та з яких мотивів?

- а) скарга є прийнятною за всіма критеріями;
- б) скарга є непринятною, оскільки невідповідний суб'єкт її подання – іноземець;
- в) скарга є непринятною, оскільки пропущені строки подання конституційної скарги;
- г) скарга є непринятною, оскільки заявник міг подати конституційну скаргу лише щодо конкретної статті (статей), а не всього закону;

5. Громадянин України звернувся до Конституційного Суду України із конституційною скаргою, але пропустив строк її подання у зв'язку з

тим, що не мав повного тексту судового рішення. Як має вчинити громадянин?

- а) громадянин має клопотати про поновлення пропущеного строку;
- б) громадянин може звернутися до Суду із новою скаргою;
- в) громадянин може вказати на необхідність розгляду конституційної скарги з мотивів суспільного інтересу;
- г) скарга громадянина не підлягає розгляду.

6. Хто підписує конституційну скаргу, якщо суб'єктом права на конституційну скаргу є дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі особисто підписати конституційну скаргу?

- а) уповноважена в установленому законом порядку особа, що діє від її імені;
- б) близький родич скаржника;
- в) інша особа (за умови нотаріального посвідчення підпису);
- г) підписання іншою особою не допускається.

7. Які обставини НЕ зобов'язаний доводити суб'єкт права на конституційну скаргу при зверненні до Конституційного Суду України?

- а) вичерпання усіх інших національних засобів юридичного захисту;
- б) невідповідність Конституції України закону України (його окремих положень);
- в) наявність неоднозначного застосування судами положень закону України (його окремих положень);
- г) порушення гарантованого Конституцією України конституційного права в результаті застосування судами закону України (його окремих положень).

8. Громадянка України звернулася до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 23 Закону України «Про іпотеку». При розгляді скарги Суд ухвалив рішення про необхідність вжиття заходів для запобігання незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення у справі, шляхом видання окремого документа. Яку назву має цей документ?

- а) забезпечувальний наказ;
- б) заборонний припис;
- в) запобіжний наказ;
- г) назву документу не визначено у національному законодавстві.

9. Чи сплачується судовий збір при поданні конституційної скарги до Конституційного Суду України?

- а) ні, конституційна скарга подається до Конституційного Суду України без сплати судового збору;
- б) так, при поданні конституційної скарги стягується судовий збір у розмірі двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- в) так, при поданні конституційної скарги стягується судовий збір у розмірі трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- г) так, при поданні конституційної скарги стягується судовий збір у розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

10. Строк провадження у справах за конституційною скаргою не повинен перевищувати:

- а) один місяць, якщо інше не встановлено законом;
- б) три місяці, якщо інше не встановлено законом;
- в) шість місяців, якщо інше не встановлено законом;
- г) рік, якщо інше не встановлено законом.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття конституційної скарги та її моделі (види).
2. Чим відрізняється повна нормативна скарга від неповної нормативної конституційної скарги?
3. Які суб'єкти мають право подати конституційну скаргу відповідно до законодавства України?
4. Чи може юридична особа подати конституційну скаргу в Україні? За яких умов?
5. Які елементи обов'язково повинні бути зазначені в тексті конституційної скарги?
6. Який строк встановлено для подання конституційної скарги після набрання чинності остаточним судовим рішенням?
7. Як слід розуміти поняття «остаточне судове рішення» у контексті подання конституційної скарги?
8. Виокреміть основні етапи розгляду конституційної скарги Конституційним Судом України.
9. Які юридичні наслідки має визнання норми закону неконституційною?
10. Які найпоширеніші помилки допускаються під час складання або подання конституційної скарги?

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>
4. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
5. Бесчастний В., Запорожець В. І. Інститут конституційної скарги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правовий часопис Донбасу*. № 3 (72). 2020. С. 9–20.
6. Бесчастний В., Терлецький Д., Запорожець В. Конституційна скарга: у пошуках балансу між публічним та приватним інтересом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 22–34.
7. Бисага Ю., Берч В., Белов Д. Конституційна скарга – механізм захисту конституційних прав громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №11. С. 700–704. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/127.pdf>
8. Боняк В., Єрмоленко Я. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 192 с.
9. Водянніков О. Прогалина в праві як предмет конституційної скарги. *Право України*. 2018. № 12. С. 128–147.
10. Гультай М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного права. Курс лекцій. К.: «Центр учбової літератури», 2019. 270 с.
11. Запорожець В. Умови прийнятності конституційних скарг: законодавче врегулювання та практика Конституційного Суду України. *Український часопис конституційного права*. 2020. №3. С. 25–50.
12. Качурінер В., Згама О. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції: національними та зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №7. С. 340–343. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/88.pdf
13. Лемак В. Конституційна скарга: досвід держав Центральної Європи і можливі уроки для України. *Публічне право*. 2016. №4 (24). С. 49–56.
14. Лемак В., Петришин О. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 79–88. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/library/lemak_v._petryshyn_o._konstytuciyna_skar_ga_v_ukrayini_problemy_mehanizmu_vprovadzhennya.pdf
15. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України; за заг.ред. Ю.В. Бауліна. К.: ВАІТЕ, 2016. 186 с.
16. Мілова Т. Юридична природа забезпечувального наказу Конституційного Суду України. *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка*. Серія: Право. 2021. №10. С. 19–24.
17. Савчин М. Доктринальні проблеми запровадження конституційної скарги в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 39–54.
18. Ставнійчук М. Інститут конституційної скарги в механізмі гарантування та розвитку конституційного ладу України: теоретичні та практичні проблеми реалізації. *Український часопис конституційного права*. 2019. №2. С. 36–48.

19. Ставнійчук М., Єзеров А., Запорожець В., Терлецький Д. Конституційна скарга в діяльності адвоката. Х. : Фактор, 2019. 96 с.
20. Терлецький Д. Суб'єкти права на конституційну скаргу в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 20–25.

Семінар №8

Тлумачення конституції. Конституційний Суд України в механізмі тлумачення Конституції України

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Поняття тлумачення конституції та його види.
2. Способи тлумачення Конституції України.
3. Порядок розгляду справ щодо офіційного тлумачення Конституції України Конституційним Судом України.

Основні поняття та терміни: тлумачення Конституції України, офіційне тлумачення, неофіційне тлумачення, казуальне тлумачення, нормативне тлумачення, граматичний (філологічний) спосіб тлумачення, логічний спосіб тлумачення, системний спосіб тлумачення, історико-політичний спосіб тлумачення, телеологічний (цільовий) спосіб тлумачення

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)

Завдання №1

1 жовтня 1996 р. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про тлумачення ст. 98 Конституції України». При цьому вона виходила з того, що терміном «закони», що вживається у п. 6 розділу 15 «Перехідні положення» Конституції України охоплюється також Конституція – Основний Закон України. Врахуйте той факт, що за умови відсутності Конституційного Суду України повноважень на тлумачення Конституції України не мав жодний інший орган державної влади.

Спираючись на юридичні позиції Конституційного Суду України, дайте відповіді на запитання:

- 1) *наскільки правомірною була прийнята Верховною Радою України постанова про тлумачення норми Конституції України?*
- 2) *чи можна вважати конституцію різновидом законів?*

Завдання №2

До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання 99 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 4

Конституції України: в Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Змодельуйте процедуру розгляду Конституційним Судом України вказаного подання та виокремте основні стадії провадження у справі.

*Тестові завдання (тах – 2 бали (10*0,2)):*

- 1. Який спосіб тлумачення Конституції України спрямований на виявлення в процесі інтерпретаційної діяльності системоутворюючих взаємозв'язків конституційних норм і права в цілому?**
 - а) граматичний;
 - б) логічний;
 - в) системний;
 - г) телеологічний.
- 2. Який орган здійснює офіційне тлумачення Конституції України?**
 - а) Конституційний Суд України;
 - б) Верховна Рада України;
 - в) Президент України;
 - г) Кабінет Міністрів України.
- 3. Хто із вказаних суб'єктів НЕ має права звертатися до Конституційного Суду України конституційним поданням щодо офіційного тлумачення Конституції України? (оберіть всі можливі варіанти)**
 - а) Президент України;
 - б) Кабінет Міністрів України;
 - в) щонайменше 45 народних депутатів України;
 - г) Верховна Рада Автономної Республіки Крим;
 - д) Верховний Суд;
 - е) Національний банк України;
 - ж) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.
- 4. До Конституційного Суду України надійшло конституційне звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з щодо офіційного тлумачення ст. 101 Конституції України. Чи відкриє Суд провадження у справі?**
 - а) ні, оскільки Уповноважений Верховної Ради України не має права звертатися до Конституційного Суду щодо тлумачення Конституції України;
 - б) так, оскільки Суд зобов'язаний відкривати провадження у всіх справах одо офіційного тлумачення Конституції України;

- в) ні, оскільки формою звернення Уповноваженого Верховної Ради України до Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення Конституції України є конституційне подання, а не конституційне звернення;
- г) так, оскільки Уповноважений Верховної Ради України має право звертатися до Конституційного Суду щодо тлумачення Конституції України.

5. У Рішенні від 3 жовтня 1997 р. №4-зп у справі про набуття чинності Конституцією України Конституційний Суд України у п. 3 мотивувальної частини вказав: словосполучення «набуває чинності» у статті 160 і словосполучення «набирає чинності» у частині п'ятій статті 94 Конституції України мають синонімічні значення. Про який спосіб тлумачення конституції йдеться?

- а) телеологічний;
- б) граматичний (філологічний);
- в) історико-політичний;
- г) логічний.

6. У конституційному поданні 56 народних депутатів щодо офіційного тлумачення ч. 1 ст. 25 Конституції України не було обґрунтовано підстави, які спричинили потребу в тлумаченні вказаних положень. Чи може це стати причиною для відмови у відкритті провадження у справі?

- а) так, адже відсутність обґрунтованої потреби в тлумаченні є процесуальною підставою для відмови у відкритті провадження;
- б) ні, оскільки у конституційному поданні до Суду достатньо лише визначити конкретні положення Конституції України, які потребують офіційного тлумачення;
- в) ні, оскільки офіційне тлумачення статей, що містяться у Розділі II Конституції України, не потребує обґрунтування підстав, які спричинили потребу в ньому;
- г) ні, адже під час воєнного стану процедура провадження у справах щодо офіційного тлумачення Конституції України є спрощеною.

7. Який правовий акт приймається Конституційним Судом за результатами офіційного тлумачення Конституції України?

- а) рішення Конституційного Суду України;
- б) висновок Конституційного Суду України;
- в) постанова Конституційного Суду України;
- г) ухвала Конституційного Суду України.

8. Який строк надається судді-доповідачу у справі щодо офіційного тлумачення Конституції України на вивчення конституційного подання та необхідних матеріалів, а також підготовку проєкту ухвали про відкриття конституційного провадження або про відмову у відкритті конституційного провадження?

- а) 10 днів;
- б) 15 днів;
- в) 20 днів;
- г) один місяць.

9. Президент України звернувся до Конституційного Суду України конституційним поданням щодо офіційного тлумачення ст. 1 Закону України «Про громадянство». Чи має право Конституційний Суд України тлумачити закони України?

- а) так, Конституційний Суд України здійснює офіційне тлумачення як Конституції України, так і законів України;
- б) так, але якщо закон ухвалено до 2017 р.;
- в) ні, Конституційний Суд здійснює офіційне тлумачення лише Конституції України, а не законів;
- г) ні, тлумачення законів є виключною компетенцією Верховної Ради України.

10. Яка мінімальна кількість голосів суддів Конституційного Суду України необхідна для прийняття рішення за конституційним поданням щодо офіційного тлумачення Конституції України?

- а) 18;
- б) 16;
- в) 12;
- г) 10.

Питання для самоконтролю:

1. Які види тлумачення конституції Вам відомі?
2. Які суб'єкти можуть здійснювати офіційне та неофіційне тлумачення Конституції України?
3. Які способи тлумачення Конституції України застосовує Конституційний Суд України?
4. У чому полягають особливості телеологічного способу тлумачення Конституції України?
5. Які суб'єкти можуть звертатися до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції України?

6. Чи може Конституційний Суд України сам ініціювати тлумачення Конституції України?
7. Які обов'язкові елементи повинні міститися у конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України?
8. Хто постановляє ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням щодо офіційного тлумачення Конституції України?
9. Коли було прийнято перше рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції України?
10. Чи можна звертатися до Конституційного Суду України двічі щодо тлумачення одного й того ж положення Конституції України?

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>
4. Про положення про Секретаріат Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 11 квітня 2019 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/polog_sekr_2019.pdf
5. Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 р. № 1-зп про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (*у справі щодо несумісності депутатського мандата*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 р. «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (*справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text>
7. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 31 травня 2018 р. № № 28-у/2018 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Лутковської Валерії Володимирівни щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 9 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028u710-18#Text>
8. Конституційне подання 99 народних депутатів до Конституційного Суду України від 17 грудня 2021 р. щодо офіційного тлумачення статті 4 Конституції України в аспекті положення про те, чи існує в Україні єдине громадянство. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_473_2021.pdf
9. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.

10. Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997–2023 /вступ. слово С. Головатого; упоряд.: С. Головатий, В. Бесчастний, Л. Бірюк, Н. Адамчик, Ю. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 450 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_konstytuciya_ukrayiny_tlumachennya_ku_yur_po_zyciyi_1997-2023_0.pdf
11. Богданевич Т. Необхідність тлумачення Конституції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. № 46. С. 31–35.
12. Богданевич Т. С. Види офіційного тлумачення Конституції України. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 2 (42). С. 53–57.
13. Городовенко В., Первомайський О., Юровська Г. Офіційне тлумачення Конституції України як виключне повноваження Конституційного Суду України. Відкрита лекція від 3 травня 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JQnieM9ipv8>
14. Єзеров А. Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 95–99.
15. Івановська А. Офіційне тлумачення Конституції і законів України як повноваження Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4(48). С. 19–35.
16. Савчин М., Марчук Р. Конформне тлумачення Конституції та забезпечення єдності правової системи в діяльності Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 44–52. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4111/1/bmju_2010_11_9%20%281%29.pdf
17. Савчин М., Марчук Р. Основні принципи діяльності Конституційного Суду України по тлумаченню Конституції України. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 83–89.
18. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. №2 (25). С. 51–59. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4565/1/Toduka_51.pdf
19. Чистякова Ю. Тлумачення норм права Конституційним Судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26–29. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/7.pdf
20. Шевчук І. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2012. Вип. 19. Т.1. С. 227–230. URL: <https://dspace2.uzhnu.edu.ua/items/0386b6cd-1f88-428c-8df1-dcbca1e3a73a>

Семінар №9

Конституційно-правова відповідальність: від теорії до практики

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Поняття та ознаки конституційно-правової відповідальності.
2. Функції конституційно-правової відповідальності.
3. Види конституційно-правової відповідальності.

4. Поняття, ознаки та склад конституційного правопорушення (делікту).
5. Конституційно-правові санкції: поняття та види.

Основні поняття та терміни: конституційно-правова відповідальність, позитивний аспект конституційно-правової відповідальності, негативний аспект конституційно-правової відповідальності, конституційний делікт, конституційні санкції, імпічмент, люстрація

Практична частина:
(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)
Завдання №1

У науці конституційного права дедалі частіше використовується термін **«тихе вето»**, яким позначається ігнорування Президентом України переданого на підпис законопроєкту. Відповідно до ст. 94 Конституції України, Президент України протягом 15 днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений. Вказана норма не дає чіткої відповіді на запитання, ким має бути підписаний такий законопроєкт.

Чи можна вважати непідписання Президентом України закону за вказаних обставин конституційним правопорушенням? Чи можна притягти його за це до конституційно-правової відповідальності?

Завдання №2

З січня 2011 по січень 2014 рр. суддя О. Коваленко працював у Голосіївському районному суді м. Києва. У цей період він виносив рішення щодо учасників мирних протестів, що пізніше були визнані незаконними. Після Революції Гідності він продовжив працювати в судовій системі, пройшов кваліфікаційне оцінювання й навіть отримав підвищення до судді апеляційної інстанції. У 2024 р. щодо нього відкрито справу за Законом України «Про очищення влади». Сам суддя стверджує, що виконував закон у той час, діяв у межах своїх повноважень, а жодної політичної лояльності не виявляв.

Чи підпадає суддя під дію люстраційного законодавства? Чи можна вважати люстрацію одним із видів конституційно-правових санкцій?

*Тестові завдання (тах – 2 бали (10*0,2)):*

- 1. Формою бездіяльності, за яку передбачено настання конституційно-правової відповідальності, є:**

- а) вчинення Президентом України державної зради;
- б) порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата;
- в) невиконання урядової програми Кабінетом Міністрів України;
- г) вчинення народним депутатом України умисного вбивства.

2. Оберіть із запропонованих ВИКЛЮЧНО санкції, що можуть застосовуватися до парламенту в цілому як до колективного суб'єкту конституційно-правової відповідальності:

- а) дострокове припинення повноважень (розпуск) Верховної Ради України;
- б) втрата депутатського мандата;
- в) відкликання з посади Голови Верховної ради України;
- г) скасування чи зупинення дії прийнятого закону чи іншого акта.

3. Яка із вказаних ознак НЕ належить до переліку спеціальних ознак конституційно-правової відповідальності?

- а) політичний характер;
- б) особливе коло суб'єктів;
- в) є видом соціальної відповідальності;
- г) є важливим елементом механізму правової охорони конституції.

4. Який орган уповноважений застосовувати заходи конституційно-правової відповідальності до громадського об'єднання?

- а) суд;
- б) Міністерство юстиції України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;

5. Депутат Черкаської міської ради протягом останнього року пропустив більше половини пленарних засідань ради. Яка санкція конституційно-правової відповідальності може застосовуватися до нього згідно з Законом України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р.?

- а) відкликання за народною ініціативою;
- б) відкликання Президентом України;
- в) відкликання виконавчим комітетом Черкаської міської ради;
- г) відкликання міським головою м. Черкаси.

6. Який вид впливу НЕ застосовується до народних депутатів України?

- а) попередження;
- б) дострокове припинення повноважень народного депутата України;

- в) позбавлення народного депутата права брати участь у пленарних засіданнях;
- г) арешт;
- д) відкликання виборцями народного депутата України.

7. Яка конституційно-правова санкція може застосовуватися до політичної партії відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р.?

- а) припинення державного фінансування статутної діяльності політичної партії;
- б) скасування програмних документів політичної партії;
- в) заборона політичної партії;
- г) тимчасове зупинення дії реєстраційного свідоцтва політичної партії.

8. Яка конституційно-правова санкція НЕ міститься в тесті Конституції України?

- а) скасування Президентом України рішень голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції України та законам України;
- б) скасування рішення про прийняття до громадянства України;
- в) дострокове припинення повноважень Верховної Ради України;
- г) усунення з поста Президента України в порядку імпічменту.

9. Як називається функція конституційно-правової відповідальності, пов'язана з усуненням правопорушень і вжиттям заходів із забезпечення належного функціонування державного апарату, реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина?

- а) охоронна;
- б) превентивна;
- в) каральна;
- г) компенсаційна.

10. У разі вчинення яких дій Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту?

- а) відмова підписати закон, ухвалений Верховною Радою України;
- б) передача іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю;
- в) відмова призначити всеукраїнський референдум щодо затвердження законопроекту про внесення змін до Розділу I Конституції України, прийнятий Верховною Радою України двома третинами голосів народних депутатів;

- г) самоусунення від виконання обов'язків Президента України (виїзд за межі території України на строк більше одного місяця).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «конституційно-правова відповідальність».
2. Які загальні та спеціальні ознаки конституційно-правової відповідальності Ви знаєте?
3. Які функції конституційно-правової відповідальності Вам відомі?
4. Охарактеризуйте склад конституційно-правового делікту.
5. Який елемент конституційно-правового делікту характеризується психічним ставленням суб'єкта до вчиненого ним протиправного діяння і його наслідків?
6. Які ознаки конституційно-правового делікту Ви знаєте?
7. Які види конституційно-правових санкцій виокремлюють дослідники?
8. Перерахуйте конституційно-правові санкції, які містяться безпосередньо в Конституції України.
9. Які конституційно-правові санкції можуть бути застосовані до Президента України?
10. Визначте поняття люстрації (очищення влади). Як люстрація пов'язана з конституційно-правовою відповідальністю?

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
3. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>
4. Про положення про Секретаріат Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 11 квітня 2019 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/polog_sekr_2019.pdf
5. Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 р. № 1-зп про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 р. «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text>
7. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 31 травня 2018 р. № № 28-у/2018 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

- Лутковської Валерії Володимирівни щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 9 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028u710-18#Text>
8. Конституційне подання 99 народних депутатів до Конституційного Суду України від 17 грудня 2021 р. щодо офіційного тлумачення статті 4 Конституції України в аспекті положення про те, чи існує в Україні єдине громадянство. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_473_2021.pdf
 9. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
 10. Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997–2023 /вступ. слово С. Головатого; упоряд.: С. Головатий, В. Бесчастний, Л. Бірюк, Н. Адамчик, Ю. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 450 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_konstytuciya_ukrayiny_tlumachennya_ku_yur_po_zyciyi_1997-2023_0.pdf
 11. Богданевич Т. Необхідність тлумачення Конституції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. № 46. С. 31–35. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34328>
 12. Богданевич Т. С. Види офіційного тлумачення Конституції України. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 2 (42). С. 53–57.
 13. Городовенко В., Первомайський О., Юровська Г. Офіційне тлумачення Конституції України як виключне повноваження Конституційного Суду України. Відкрита лекція від 3 травня 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JQnieM9ipv8>
 14. Єзеров А. Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 95–99.
 15. Івановська А. Офіційне тлумачення Конституції і законів України як повноваження Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4(48). С. 19–35.
 16. Савчин М., Марчук Р. Конформне тлумачення Конституції та забезпечення єдності правової системи в діяльності Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 44–52. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/4111>
 17. Савчин М., Марчук Р. Основні принципи діяльності Конституційного Суду України по тлумаченню Конституції України. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 83–89.
 18. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. №2 (25). С. 51–59. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4565/1/Toduka_51.pdf
 19. Чистякова Ю. Тлумачення норм права Конституційним Судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26–29. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/7.pdf
 20. Шевчук І. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 19. Т.1. С. 227–230.

Семінар №10

Конституційна модернізація в контексті європейської інтеграції України

Теоретична частина:

(усний виступ перед аудиторією або підготовка презентації – тах 4 бали)

1. Моделі конституційної адаптації європейських держав для членства в Європейському Союзі.
2. Конституційні зміни при вступі України до Європейського Союзу: загальні аспекти.
3. Удосконалення системи нормативного регулювання державної політики щодо членства в Європейському Союзі: основні напрями.

Основні поняття та терміни: Європейський Союз, європейська інтеграція, *acquis communautaire*, європейські клаузули (Europe's clauses), «селф-скринінг», імплементація, адаптація

Практична частина:

(вирішення запропонованих завдань – тах 4 бали)

Завдання №1

У конституціях деяких держав-членів Європейського Союзу містяться окремі статті, що прямо передбачають можливість участі держави в ЄС, делегування частини суверенітету наднаціональним інституціям або зобов'язують органи державної влади сприяти європейській інтеграції. У міжнародній практиці вони отримали назву європейських клаузул (Europe's clauses).

Попрацюйте з текстами конституцій Німеччини (ст. 23), Латвії (ст. 68, 79), Франції (ст. 88-1), Словаччини (ст. 7, п. 2) та випишіть формулювання європейських клаузул, що в них містяться. Сформулюйте власну європейську клаузулу для Конституції України. До складу якої статті та розділу Ви б її включили?

Завдання №2

У Верховній Раді України створили міжкомітетську робочу групу з підготовки комплексних законодавчих пропозицій про внесення змін до Конституції України щодо європейської інтеграції.

Ви – учасник (учасниця) цієї робочої групи. Ваше завдання – підготувати проєкт пропозицій змін до Конституції, які дозволять Україні (на вибір):

- делегувати частину суверенних повноважень ЄС;
- надати право громадянам ЄС брати участь у місцевих виборах;
- визнати пріоритет права ЄС над нормами національного законодавства.

*Тестові завдання (max – 2 бали (10*0,2)):*

1. У ст. 6 Маастрихтського договору визначено спільні принципи держав-членів Європейського Союзу. Які з них також закріплено в Конституції України? (оберіть всі можливі варіанти)
 - а) демократія;
 - б) повага до прав і свобод;
 - в) верховенство права (правовладдя);
 - г) свобода;
 - д) рівність;
 - е) толерантність.

2. Який державний орган, відповідно до Конституції України, є ГАРАНТОМ реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору?
 - а) Кабінет Міністрів України;
 - б) Президент України;
 - в) Кабінет Міністрів України;
 - г) Конституційний Суд України.

3. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу передбачає:
 - а) приведення чинних правових актів у відповідність до стандартів і вимог, за якими розробляються і приймаються правові акти у ЄС;
 - б) апроксимацію чинних правових норм в ключових галузях права;
 - в) приведення змісту всіх законів України до змісту законодавства ЄС;
 - г) участь європейських експертів у розробці українського законодавства.

4. Як називається правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ?
 - а) *acquis communautaire*;
 - б) *soft law*;
 - в) *sui generis*;
 - г) *jus gentium*.

5. Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29 серпня 2019 р., у складі парламенту

утворено Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу. Що НЕ належить до предмету його відання?

- а) адаптація українського законодавства до законодавства Європейського Союзу, забезпечення його відповідності зобов'язанням України у рамках Ради Європи;
- б) співробітництво з інституціями ЄС з питань забезпечення відсічі зовнішньої агресії проти України, невійськових міжнародних форм та методів стримування держави-агресора;
- в) забезпечення міжпарламентських зв'язків у рамках співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС);
- г) законодавче забезпечення реалізації зовнішньополітичного курсу держави на набуття членства в Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

6. На думку вчених-конституціоналістів, вступ України до Європейського Союзу передбачає, в тому числі, внесення змін до Конституції України, зокрема щодо надання виборчого права громадянам інших держав-членів Союзу, що постійно проживають в Україні (Розділ III). Чи можливе внесення вказаних змін до Конституції України без проведення всеукраїнського референдуму?

- а) так, оскільки внесення змін до будь-якого розділу Конституції України не передбачає проведення всеукраїнського референдуму;
- б) ні, оскільки національне виборче законодавство не дозволяє надавати виборчі права іноземцям за жодних обставин;
- в) так, оскільки йдеться про реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі;
- г) ні, оскільки внесення змін до Розділу III передбачає не лише прийняття відповідного законопроекту Верховною Радою України, а й затвердження всеукраїнським референдумом.

7. Ст. 88-1 Конституції Франції проголошує: «Республіка є учасником Європейських Співтовариств і Європейського Союзу, що складається з держав, які вільно погодилися, згідно з установчими договорами, спільно виконувати певні свої повноваження». Як називаються конституційні приписи, що санкціонують (уможливляють) участь держави в ЄС та/або зобов'язують державні органи сприяти досягненню цілей європейської інтеграції?

- а) конституційна клаузула;
- б) конституційна нота;
- в) конституційна угода;
- г) конституційний протокол.

8. Яке з наведених положень Конституції України може потребувати уточнення чи перегляду у зв'язку з приєднанням до Європейського Союзу?

- а) державною мовою в Україні є українська мова;
- б) кожен має право на повагу до його гідності;
- в) право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років;
- г) право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

9. У яких міжнародних актах визначено критерії членства в Європейському Союзі (European Union Membership criteria)? (оберіть всі можливі варіанти)

- а) Маастрихтський договір 1992 р.;
- б) Декларація Європейської ради 1993 р., укладена у м. Копенгаген;
- в) Амстердамський договір 1997 р.;
- г) Лісабонський договір 2007 р.;
- д) Ніщський договір 2001 р.

10. Коли Європейська Рада ухвалила рішення щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС?

- а) 2021 р.;
- б) 2022 р.;
- в) 2023 р.;
- г) 2024 р.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке європейські клаузули? Яку функцію вони виконують у конституціях держав-членів ЄС?
2. Чому, на Вашу думку, не існує єдиної моделі конституційного пристосування до членства в Європейському Союзі?
3. У чому полягає різниця між «уможливлувальними» та «зобов'язувальними» клаузулами?
4. Що означає принцип пріоритету актів права ЄС над національним законодавством? Як це закріплено в Конституції Словаччини?
5. Які положення Конституції України закріплюють стратегічний курс держави на вступ до ЄС?
6. Що таке «acquis communautaire» і чому його визнання є необхідним під час інтеграції до ЄС?

7. Яку історичне рішення ухвалила Європейська Рада 23 червня 2022 р. щодо України?
8. Яка законодавча ініціатива спрямована на гарантування реалізації стратегічного курсу Президентом України?
9. Чому пропонується внести зміни до Регламенту Верховної Ради України у зв'язку з євроінтеграційним курсом України? У чому полягає їхня суть?
10. Як виконання рекомендацій Єврокомісії може впливати на внутрішню реформу української системи правосуддя?

Рекомендовані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
4. Про внесення змін до деяких постанов Верховної Ради України щодо назви та предмета відання Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом: Постанова Верховної Ради України від 18 грудня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-ix#Text>
5. Бобко М. Європейська інтеграція України в світлі конституційного права. *Український часопис конституційного права*. 2023. №2. С. 61–68. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2023/evropeiska-intehratsiia-ukrainy-svitli-konstytutsiinoho-prava/>
6. Водяніков О. Конституція і Європейська інтеграція: моделі конституційного пристосування до членства в ЄС. *Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції* : збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.). К. : ВАІТЕ, 2023. С. 36–65. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zbirnyk_konferenciyi_ksu_28_chervnya_2023_r.pdf
7. Гомонай В. Конституційно-правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору: Монографія. Ужгород, 2020. 325 с.
8. Константий О. Внесення змін до конституції при вступі України до Європейського Союзу. *Київський часопис права*. 2023. №3. С. 14–19. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/344/331>
9. Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Каразіна, 2023. 372 с
10. Мельничук О., Павлюченко І. Конституційно-правове забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу: становлення та розвиток. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Випуск 67. С. 49–53. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/11.pdf>
11. Стецюк П. Конституційні зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО (проблеми реалізації). *Правові засади*

- європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, 19 листопада 2021 р.) / відп. за вип. В. Ковальчук; упоряд. І. Софінська. Львів: Каменяр, 2022. С. 11–14.
12. Трагнюк О. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі. *Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 червн. 2009 р. / редкол.: Ю. Битяк, І. Яковюк, Г. Чапала. Х.: НДІ держ. буд-ва та місц, самоврядування, 2009. С. 3–10.
 13. Україна на шляху до ЄС: реалії та перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. №1-2. С. 1–132.
 14. Чернопищук Я. Європейські правові цінності в Конституції України. *Юридичний вісник*. 2011. № 2. С. 24–30
 15. Щербанюк О. Адаптація конституційного законодавства України до права Європейського Союзу. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 25 листопада 2022 р.). Львів : Каменяр, 2023. С. 25–28.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завданням для самостійної роботи студентів є складання проєкту рішення Конституційного Суду України. Зважаючи на підвищену складність завдання, студент отримує його на початку семестру та працює над його виконанням до складання екзамену з дисципліни.

Алгоритм дій є таким:

1) Ознайомтеся з представленими фабулами та оберіть одну з них:

Фабула №1

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 111 Кримінального кодексу України, яка передбачає позбавлення громадянства України за державну зраду.

Суб'єкт права на конституційне подання стверджує, що таке положення суперечить частині першій ст. 25 Конституції України, яка прямо забороняє позбавляти громадянства України, а також ст.ст. 8 та 24 Конституції щодо принципу верховенства Конституції і рівності громадян перед законом.

На його думку, чинна норма Кримінального кодексу створює можливість фактичного позбавлення громадянства без рішення суду та з порушенням гарантій, передбачених міжнародними договорами, учасницею яких є Україна, зокрема Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 р.

Фабула №2

До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання 56 народних депутатів України, які просять перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) положення Закону України «Про політичні партії в Україні» у редакції, що діє після внесення змін у період воєнного стану.

Відповідно до оскаржуваних положень, Міністерство юстиції України отримало право самостійно, без рішення суду, приймати наказ про заборону діяльності політичної партії, якщо вважає, що її діяльність «загрожує національній безпеці чи територіальній цілісності України». Таке рішення може бути оскаржене в адміністративному порядку, але партія втрачає правосуб'єктність одразу після видання наказу.

Суб'єкти подання вважають, що такі норми суперечать ст.ст. 8, 36, 37, 64 та 129 Конституції України, оскільки порушують принцип верховенства права, право громадян на свободу об'єднань, а також гарантії судового захисту. Вони зазначають, що згідно з Конституцією та законодавством України, припинення діяльності політичних партій можливе лише на підставі судового рішення, а

позасудове обмеження створює ризик зловживань і вибіркового переслідування політичних сил.

Фабула №3

До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання від 95 народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Виборчого кодексу України, згідно з якими на місцевих виборах було запроваджено пропорційну виборчу систему з закритими списками.

Суб'єкти подання вважають, що така система суперечить ст.ст. 38, 69, 71 та 141 Конституції України, оскільки порушується принцип рівного виборчого права (значна кількість громадян, які не є членами політичних партій, фактично усуваються від можливості балотуватися) та не дотримується принцип прямих виборів (виборці не можуть безпосередньо обирати конкретних кандидатів, а лише віддавати голос за політичну партію в цілому).

Суб'єкти подання посилаються також на правові позиції Конституційного Суду України у справах щодо реалізації виборчих прав, міжнародні стандарти, сформульовані, зокрема у документах Венеційської комісії, які підкреслюють важливість реальної конкуренції кандидатів.

Фабула №4

До Конституційного Суду надійшло конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» у редакції, ухваленій під час воєнного стану.

Згідно з оскаржуваними змінами, органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають право відмовити у наданні будь-якої інформації, якщо її розголошення «може вплинути на безпеку держави чи громадський порядок», без конкретного переліку таких відомостей та без обов'язку наводити детальне обґрунтування відмови.

Суб'єкт подання вважає, що такі положення суперечать ст. 34 Конституції України, яка гарантує право на доступ до інформації, а також ст.ст. 8, 24 і 64 Конституції щодо верховенства права, рівності громадян і допустимих меж обмеження прав. На його думку, відсутність чітких критеріїв і процедур створює умови для зловживань і довільних відмов у доступі до суспільно важливої інформації.

Фабула №5

До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання від 75 народних депутатів України щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) одного з положень постанови Кабінету Міністрів

України, яким під час воєнного стану було запроваджено обмеження на навчання за окремими спеціальностями (наприклад, туризм) у закладах вищої освіти.

На думку суб'єкта подання, така постанова фактично обмежує гарантоване ст. 53 Конституції України право на освіту та може суперечити ст.ст. 24 і 64 Конституції України. Депутати стверджують, що обмеження доступу до здобуття певних спеціальностей не є пропорційним та не впливає безпосередньо з потреб, передбачених правовим режимом воєнного стану

2) На основі обраної фабули складіть проєкт рішення Конституційного Суду України.

Проект повинен містити:

- реквізити (назву, дату, номер, склад Суду);
- вступну частину (короткий виклад обставин та предмета розгляду);

**ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної
Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції
України (конституційності) положень... ч. ст. ... Закону України ...
(справа про ...)**

**м. Київ
ЧЧ місяць 20... року
№ .../2025**

Справа № .../2025

Конституційний Суд України у складі суддів:

... - головуєчого,

Вказати суддів (обов'язково головуєчого та доповідача)

... - доповідача,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч... ст. ... Закону України...

Приводом для розгляду справи згідно зі ст. 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Підставою для розгляду справи відповідно до ст. 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» є твердження суб'єкта права на конституційне подання щодо неконституційності положень ч. ... ст. ... Закону України...

Заслухавши суддю-доповідача... та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції ... (вказати чий позиції було досліджено. Це можуть бути представники державних органів влади, громадських організацій, наукової спільноти тощо), Конституційний Суд України

установив:

- мотивувальну частину (аналіз норм Конституції та законів, аргументація правової позиції);
- резолютивну частину (чітко сформульовані пункти рішення).

Обсяг роботи: 4–6 сторінок.

Форма виконання: письмовий документ у структурі та стилі, наближеному до офіційних рішень Конституційного Суду України.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Конституція як предмет наукових досліджень: основні підходи.
2. Школа природного права та теорія конституції.
3. Конституція та юридичний позитивізм.
4. Сучасні теорії конституції. Концепції «живої конституції» (Living Constitution) та оригіналізму (Originalism).
5. Поняття структури (побудови) конституції та її типові елементи. Послідовність розділів (глав) конституції. Структура Конституції України.
6. Преамбула конституції: ознаки, види, нормативна роль. Преамбула Конституції України.
7. Перехідні положення конституції: поняття, призначення та зміст. Перехідні положення Конституції України.
8. Термінологія, мова та стиль конституційного тексту. Мова та стиль Конституції України. Дефекти (недоліки) конституційної правотворчості.
9. Форми та суб'єкти прийняття конституції. Прийняття Конституції України та набрання нею чинності: проблемні питання.
10. Процедура внесення змін до Конституції України: основні етапи.
11. Конституційний Суд України у механізмі внесення змін до Конституції України.
12. Обмеження щодо внесення змін до конституції: вітчизняний та зарубіжний досвід. Eternity clauses («вічні положення»).
13. Дотримання процедури внесення змін до Конституції України: основні проблеми та виклики.
14. Поняття конституційних цінностей, їх ознаки.
15. Система конституційних цінностей: багатоманітність підходів.
16. Людська гідність як основоположна конституційна цінність. Право на повагу до гідності та його закріплення в конституційному законодавстві.
17. Рівність та недискримінація в системі конституційних цінностей.
18. Свобода як конституційна цінність.
19. Механізм реалізації конституції: поняття та структура.
20. Форми реалізації норм конституції.
21. Гарантії реалізації Конституції України.
22. Проблеми реалізації Конституції України в умовах воєнного стану.
23. Поняття правової охорони конституції та її засоби.
24. Верховна Рада України як суб'єкт правової охорони Конституції України.
25. Президент України у механізмі правової охорони Конституції України.
26. Громадські об'єднання та інші інститути громадянського суспільства у механізмі правової охорони Конституції України.

27. Конституційний контроль як форма правової охорони конституції. Американська та європейська (кельзенівська) моделі конституційного контролю.
28. Види конституційного контролю.
29. Передувальний (a priori) конституційний контроль: загальна характеристика.
30. Подальший (a posteriori) конституційний контроль в Україні.
31. Поняття конституційної скарги та її моделі (види).
32. Вимоги до конституційної скарги та умови її прийнятності.
33. Порядок звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України.
34. Особливості провадження у справах за конституційною скаргою.
35. Заходи щодо забезпечення конституційної скарги. Забезпечувальний наказ.
36. Консультативні висновки *amicus curiae* у конституційному провадженні.
37. Поняття тлумачення конституції та його види.
38. Граматичне (філологічне) тлумачення Конституції України.
39. Логічне тлумачення Конституції України.
40. Системне тлумачення Конституції України.
41. Телеологічне тлумачення Конституції України.
42. Порядок розгляду справ щодо офіційного тлумачення Конституції України Конституційним Судом України.
43. Поняття конституційно-правової відповідальності: основні підходи.
44. Ознаки та функції конституційно-правової відповідальності.
45. Поняття та ознаки конституційного правопорушення (делікту).
46. Склад конституційного правопорушення (делікту).
47. Конституційно-правові санкції: поняття та види.
48. Моделі конституційної адаптації для членства в Європейському Союзі: досвід європейських держав.
49. Конституційні зміни при вступі України до Європейського Союзу: загальні аспекти.
50. Удосконалення системи нормативного регулювання державної політики щодо членства в Європейському Союзі: основні напрями.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4215>
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
3. Про проголошення незалежності України. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
4. Про прийняття Конституції та введення її в дію: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр#Text>
5. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>
6. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text>
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
8. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
9. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України): Закон України від 3 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#Text>
10. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n338>
12. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20#Text>
13. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
15. Про внесення змін до деяких постанов Верховної Ради України щодо назви та предмета відання Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом: Постанова Верховної Ради України від 18 грудня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-ix#Text>
16. Про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України»: Указ Президента України від 25 серпня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/2009#Text>
17. Про положення про Секретаріат Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 11 квітня 2019 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/polog_sekr_2019.pdf

18. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>
19. Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 р. № 1-зп про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (*у справі щодо несумісності депутатського мандата*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97#Text>
20. Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 р. «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (*справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text>
21. Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. №4-зп у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (*справа про набуття чинності Конституцією України*) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97#Text>
22. Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 р. № 8-рп/98 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (*справа щодо внесення змін до Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text>
23. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2002 р. № 2-рп/2002 у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (*справа про виборчу заставу*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-02#Text>
24. Рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (*справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>
25. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2003 р. №6-рп/2003 у справі за конституційним поданням 73 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) здійсненого Президентом України права вето стосовно прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» та пропозицій до нього (*справа щодо права вето на закон про внесення змін до Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-03#Text>
26. Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2004 р. №14-рп/2004 у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другої частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (*справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>
27. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності

- Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (*справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>
28. Рішення Конституційного Суду України від 14 березня 2014 р. № 2-рп/2014 у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (*справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14#Text>
 29. Рішення Конституційного Суду України від 15 березня 2016 р. №1-рп/2016 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16#Text>
 30. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 р. № 6-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (*справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>
 31. Рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 р. № 9-р/2018 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>
 32. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>
 33. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 р. № 11-р(II)/2023 у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (*щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text>
 34. Висновок Конституційного Суду України від 2 червня 1999 р. № 2-в/99 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (*справа про внесення змін до статті 46 Конституції України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-99#Text>
 35. Висновок Конституційного Суду України від 16 грудня 2019 р. № 7-в/2019 у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади

- та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007v710-19#Text>
36. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 31 травня 2018 р. № 28-у/2018 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Лутковської Валерії Володимирівни щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 9 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028u710-18#Text>
37. Конституційне подання 99 народних депутатів до Конституційного Суду України від 17 грудня 2021 р. щодо офіційного тлумачення статті 4 Конституції України в аспекті положення про те, чи існує в Україні єдине громадянство. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_473_2021.pdf
38. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-13#Text>
39. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) (реєстр. № 9037) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd03d710-18#Text>
40. Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997–2023 /вступ. слово С. Головатого; упоряд.: С. Головатий, В. Бесчастний, Л. Бірюк, Н. Адамчик, Ю. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 450 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_konstytuciya_ukrayiny_tlumachennya_ku_yur_po_zyciyi_1997-2023_0.pdf

Наукова література:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. Р. Стефанчука й О. Петришина, Національна академія правових наук України, Конституційний Суд України. К.: К.І.С., 2024. 756 с.
2. Бадида А. Поняття «конституційного блоку» в Французькій Республіці: доктрина і судова практика. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (19 червня 2020 р.)* / упор. Н.Я. Лепіш. Львів: ЛьВДУВС, 2020. С. 7–13.
3. Барабаш Ю., Бориславська О. Конституційна юриспруденція (офіційна конституційна доктрина) в Україні: проблеми становлення. *Право України*. 2023. № 7. С. 53–69.
4. Батанова Н. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність: концептуальні проблеми співвідношення та взаємодії. *Правова держава*. Вип. 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. С. 147–155.

5. Батанова Н. Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 60–66.
6. Батанова Н. Проблеми конституційно-правової відповідальності Верховної Ради України в контексті зарубіжного досвіду. *Правова держава*. 2023. №34. С. 326–336.
7. Батанова Н. Феномен конституційно-правової відповідальності: аксіологічний потенціал та проблеми ефективності реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. №3. С. 83–88.
8. Берч В., Бисага Ю. Особливості здійснення конституційного контролю за внесенням змін до Конституції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №6. С. 98–101. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294303/287095>
9. Берченко Г. Преамбула конституції: юридична природа та практика внесення змін. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 5 (34). С. 44–48. URL: <https://ftp.spadok.org.ua/pravo/preambula-kostytucii.pdf>
10. Берченко Г. Розвиток учення про конституцію: теорія і практика. *Публічне право*. 2020. №4 (40). С. 6–13. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/40/pdf/1.pdf>
11. Бесчастний В., Запорожець В. І. Інститут конституційної скарги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правовий часопис Донбасу*. № 3 (72). 2020. С. 9–20.
12. Бесчастний В., Терлецький Д., Запорожець В. Конституційна скарга: у пошуках балансу між публічним та приватним інтересом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 22–34. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/beschastnyy_1.pdf
13. Белов Д., Белова М. Внесення змін до конституції: доктрина та практика зарубіжних країн. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 2. С. 19–25.
14. Бисага Ю. Модифікація конституції: теоретичні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. №1. С. 54–61. URL: http://www.pap.in.ua/1_2013/Bisaga.pdf
15. Бисага Ю., Берч В., Белов Д. Конституційна скарга – механізм захисту конституційних прав громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №11. С. 700–704. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/127.pdf>
16. Бобко М. Європейська інтеграція України в світлі конституційного права. *Український часопис конституційного права*. 2023. №2. С. 61–68. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2023/evropeiska-intehratsiia-ukrainy-svitli-konstytutsiinoho-prava/>
17. Богданевич Т. Необхідність тлумачення Конституції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. № 46. С. 31–35.
18. Богданевич Т. Види офіційного тлумачення Конституції України. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 2 (42). С. 53–57.
19. Боняк В., Єрмоленко Я. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 192 с.
20. Бориславська О. 25 років незалежності України: погляд на конституційний розвиток з позицій сьогодення. *Український часопис конституційного права*. 2016. №1. С. 15–18. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2016-1/pdfs/1-olena-borislavska-dvadtisat-piat-rokiv-nezalezhnosti-ukrainy-pohliad-konstytutsiinyi-rozvytok-pozytsii.pdf>
21. Бугайко Ю. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. №8. С. 10–14.
22. Буханевич О., Івановська А. Конституційний контроль як вид державного контролю: змістовно-функціональна характеристика. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 9–18.

23. Водянніков О. Конституція і Європейська інтеграція: моделі конституційного пристосування до членства в ЄС. *Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції* : збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.). К. : ВАІТЕ, 2023. С. 36–65. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zbirnyk_konferenciyi_ksu_28_chervnya_2023_r.pdf
24. Водянніков О. Конституційний контроль за міжнародними договорами України. *Публічне право*. 2022. № 4. С. 7–29.
25. Водянніков О. Прогалина в праві як предмет конституційної скарги. *Право України*. 2018. № 12. С. 128–147. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2018_12_s7.pdf
26. Гаврильців М. Реалізація Конституції України: ефективність дії та напрями її забезпечення в умовах конституційно-правової реформи. *Право і суспільство*. 2020. №2. С. 25–31.
27. Гомонай В. Конституційно-правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору: Монографія. Ужгород, 2020. 325 с.
28. Григоренко А. Генеза поняття конституційної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 51–57. URL: <https://appjournal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/9.pdf>
29. Григоренко А. Загальна характеристика видів конституційних санкцій. *Наше Право*. 2024. №3. С. 27–34. URL: https://nashe-pravo.unescosocio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2024-3/NP_2024_3_027.pdf
30. Грищук О. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваіте, 2020. 530 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/f/463419.pdf>
31. Грищук О. Конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України: особливості в умовах воєнного стану та загроз національній безпеці. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 6. С. 96–106.
32. Гультай М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного права. Курс лекцій. К.: «Центр учбової літератури», 2019. 270 с.
33. Єзеров А. Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 95–99.
34. Івановська А. Офіційне тлумачення Конституції і законів України як повноваження Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4(48). С. 19–35.
35. Камінська Н. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. №2 (24). С. 86–95. URL: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1518/1512>
36. Кафарський В. Концепти конституції у правовій і політичній науці. *Політичний менеджмент*. 2010. №4. С. 25–34. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kafarskyi_kontsepty.pdf
37. Качурінер В., Згама О. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції: національними та зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №7. С. 340–343. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/88.pdf
38. Кельзен Г. Чисте правознавство: з дод.: Проблема справедливості. Пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс, 2004.

39. Коваль Т. Обмеження щодо внесення змін до конституції: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. №90.
40. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, права та ідентичності. *Право України*. 2023. №7. С. 115–127. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kovalchuk_v_konstytucionalizm_v_umovah_viyny_pytannya_cinnostey_praw_ta_identychnosti.pdf
41. Колесниченко Н., Кравчук В. Концепція «живого конституціоналізму» та його взаємодія з «оригіналізмом». Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI ст. 16 грудня 2022. Вінниця. С. 114–116. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/365/372>
42. Константий О. Внесення змін до конституції при вступі України до Європейського Союзу. *Київський часопис права*. 2023. №3. С. 14–19. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/344/331>
43. Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Каразіна, 2023. 372 с.
44. Концепція amicis curiae у сучасному правосудді : концептуальний документ для Конституційного Суду України (10 червня 2022 р.) / ОБСЄ; А. Тенасе, Г. Папуашвілі. Київ, 2022. 53 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/c/523443.pdf>
45. Кравцова З. Окремі аспекти конституційно-правової відповідальності органів і посадових осіб державної влади в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Випуск 73. Частина 1. С. 57–63. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/12.pdf>
46. Крусян А. Сучасний український конституціоналізм : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
47. Крусян А. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ, 2022. № 3 (21). С. 12–22.
48. Кушніренко О. Поняття, природа і види конституційних цінностей Конституція як основа розвитку правової системи. *VIII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (2-3 жовт. 2015 р.)*. Харків, 2015. С. 44–46.
49. Лемак В. Конституційна скарга: досвід держав Центральної Європи і можливі уроки для України. *Публічне право*. 2016. №4 (24). С. 49–56.
50. Лемак В., Петришин О. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 79–88.
51. Лунь З. Правова охорона Конституції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Київ, 2003. 16 с.
52. Малоожон О. Конституційно-правова відповідальність органів державної влади в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 61–69.
53. Маркуш М. Конституційні цінності як основоположні засади в кримінальному процесі України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. №6. С. 73–85.
54. Марусяк О. Конституція України та Закон України «Про введення в дію Конституції України»: діалектична єдність чи юридичне протиставлення? *Правовий часопис*

- Донбасу. 2019. № 4 (69). С. 17–24. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/2-marusyak.pdf>
55. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України; за заг.ред. Ю. Бауліна. К.: ВАІТЕ, 2016. 186 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/9/385692.pdf>
 56. Медвідь А. Конституційний контроль як механізм забезпечення правової стабільності Конституції України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023 № 3 (81). С. 382–387.
 57. Мельничук О., Павлюченко І. Конституційно-правове забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу: становлення та розвиток. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Випуск 67. С. 49–53. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/11.pdf>
 58. Мілова Т. Юридична природа забезпечувального наказу Конституційного Суду України. *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка*. Серія: Право. 2021. №10. С. 19–24. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/52/38>
 59. Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів / [уклад.: С. Головатий, С. Сидоренко, І. Савченко ; комент.: К. Городенська, Л. Колібаба, В. Фурса ; вступ. слово П. Гриценка ; за заг. ред. П. Гриценка, С. Головатого] ; Конституц. Суд України, Пост. коміс. з питань правн. термінології ; Ін-т укр. мови НАН України. Харків : Право, 2025. 352 с.
 60. Морозюк С. Загальна характеристика гарантій реалізації Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №12. С. 168–172.
 61. Морозюк С. Класифікація факторів впливу на процес реалізації Конституції України. *Правова держава*. 2016. №23. С. 49–53.
 62. Морозюк С. Місце конституційно-правової норми у механізмі реалізації Основного закону. *Форум права*. 2015. №5. С. 154–159.
 63. Морозюк С. Особливості структури механізму реалізації Конституції України. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2016. Випуск 5. С. 32–36.
 64. Нагорний В. Преамбула до Основного Закону: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. №5. С. 48–51. URL: http://lsej.org.ua/5_2015/12.pdf
 65. Наливайко Л. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак і функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Право України*. 1999. № 10. С. 45–50.
 66. Никорак О. Особливості формулювання та внесення змін до преамбули конституції як виразник динаміки конституційної ідентичності у постсоціалістичних державах. *Український часопис конституційного права*. 2019. №3. С. 53–63. URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2019/osoblyvosti-formuliuvannia-vnesennia-zmin-preambuly-konstytutsii-yak-vyraznyk-dynamiky/>
 67. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29–35.
 68. Онишук І. Доктринальні положення оригіналізму як методу тлумачення конституції Верховним Судом США. *Український часопис конституційного права*. 2025. №1. С. 19–28.
 69. Різник С. Проблеми оцінювання конституційності законів про внесення змін до Конституції України. *Український часопис конституційного права*. 2019. №4. С. 3–14.

- URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2019/problems-otsiniuvannia-konstytutsiinosti-zakoniv-pro-vnesennia-zmin-konstytutsii/>
70. Савчин М. «Careless whisper» Конституційного Суду України та конституційні цілі. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 4. С. 72–89. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2020-4/pdfs/4-mykhailo-savchyn-careless-whisper-konstytutsiinoho-sudu-ukrainy-konstytutsiini-tsili.pdf>
 71. Савчин М. Конституційна відповідальність у контексті правового захисту Основного Закону. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 16. К.: Ін-т держави і права ім. Корещького НАН України, 2002. С. 103–109.
 72. Савчин М. Конституційний Суд України та реалізація Конституції України. *Публічне право*. 2015. №1 (17). С. 9–17.
 73. Савчин М. Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 111–120.
 74. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.
 75. Савчин М., Марчук Р. Конформне тлумачення Конституції та забезпечення єдності правової системи в діяльності Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 44–52.
 76. Савчин М., Марчук Р. Основні принципи діяльності Конституційного Суду України по тлумаченню Конституції України. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 83–89.
 77. Савчин М. Основоположні цінності і принципи конституційного правопорядку. *Порівняльне конституційне право*. Київ: ВАІТЕ, 2020. 462 с. С. 126–175.
 78. Савчин М. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
 79. Ставнійчук М. Інститут конституційної скарги в механізмі гарантування та розвитку конституційного ладу України: теоретичні та практичні проблеми реалізації. *Український часопис конституційного права*. 2019. №2. С. 36–48. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2019/institut-konstytutsiinoi-skarhy-mekhanizmi-harantuvannia-rozvytku-konstytutsiinoho/>
 80. Ставнійчук М., Єзеров А., Запорожець В., Терлецький Д. Конституційна скарга в діяльності адвоката. Х. : Фактор, 2019. 96 с.
 81. Стецюк П. Конституційний розвиток у сучасному світі: український вимір. *Український часопис конституційного права*. 2017. №1. С. 50–57. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-1/pdfs/6-petro-stetsiuk-konstytutsiinyi-rozvytok-suchasnomu-sviti-ukrainskyi-vymir.pdf>
 82. Стецюк П. Конституційні зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО (проблеми реалізації). *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, 19 листопада 2021 р.) / відп. за вип. В. Ковальчук; упоряд. І. Софінська. Львів: Каменярь, 2022. С. 11–14.
 83. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Львів: Астролябія, 2003. 232 с.
 84. Таран Д. Захист конституції: основні сучасні підходи. *Форум права*. 2015. № 3. С. 212–218.

85. Терлецький Д. Суб'єкти права на конституційну скаргу в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 20–25. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3c19c2cb-8211-4fb5-871d-e02fc223683f/content>
86. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. №2 (25). С. 51–59. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4565/1/Toduka_51.pdf
87. Тодика Ю. Фактори реалізації Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. №3(30). Харків : Право, 2002. С. 22–31.
88. Трагнюк О. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі. *Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 червн. 2009 р. / редкол.: Ю. Битяк, І. Яковюк, Г. Чапала. Х.: НДІ держ. буд-ва та місц, самоврядування, 2009. С. 3–10.
89. Україна на шляху до ЄС: реалії та перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. №1-2. С. 1–132.
90. Федоренко В. Внесення змін до Конституції в Україні та за кордоном: поняття, моделі, суб'єкти, процедури. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 32– 40.
91. Федоренко В. Перехідні положення Конституції України: призначення, сутність і зміст. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 10–23. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/4.pdf
92. Червяцова А. Конституційна-правова відповідальність в системі видів юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: Харків, 2004. 20 с.
93. Червяцова А. «Позитивний» аспект конституційної відповідальності: визначення змісту. *Право України*. 2000. № 12. С. 93–97.
94. Чернопищук Я. Європейські правові цінності в Конституції України. *Юридичний вісник*. 2011. № 2. С. 24–30.
95. Черняк Є. Громадянське суспільство як суб'єкт правової охорони Конституції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Т.1. 2019. №58. С. 89–93. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/921964.pdf>
96. Черняк Є. Доктринальне визначення поняття правової охорони Конституції у національній правовій системі. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. №3 (03). С. 29–33.
97. Черняк Є. Забороняючі приписи перегляду конституції в системі гарантій її забезпечення. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 4. С. 31–37.
98. Черняк Є. Роль глави держави в охороні Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №6. С. 106–110. https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_6_2019.pdf
99. Черняк Є. Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн: конституційно-порівняльний аналіз: монографія. К. : Видавництво Ліра-К, 2020. 592 с.
100. Чистякова Ю. Тлумачення норм права Конституційним Судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26–29. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/7.pdf
101. Шевчук І. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 19. Т.1. С. 227–230.

102. Шишкін В. Абсолютність права людської гідності (позиції Федерального Конституційного Суду Федеративної Республіки Німеччина). *Право України*. 2018. №9. С. 57–75. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2018_9_s4.pdf
103. Щербанюк О. Адаптація конституційного законодавства України до права Європейського Союзу. Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи : збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 25 листопада 2022 р.). Львів : Каменяр, 2023. С. 25–28.
104. Щербанюк О. Роль преамбули в тлумаченні конституції. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова, 2023. С. 44–48. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shcherbanyuk_o._tlumachennya_preambuly.pdf
105. Щербанюк О. Форми та межі внесення змін і доповнень до конституції: теоретичні та практичні аспекти. *Український часопис конституційного права*. 2023. №4. С. 47–57. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2023/formy-mezhi-vnesennia-zmin-dopovnen-konstytutsii-teoretychni-praktychni-aspekty/>

КРИТЕРІЇ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ

Навчальна дисципліна оцінюється за модульно-рейтинговою системою за результатами поточного та підсумкового (екзаменаційного) семестрового контролю. Підсумкова оцінка виставляється за накопичувальною 100-бальною шкалою з обов'язковим переведенням набраної суми балів на етапі підсумкового контролю в національну шкалу оцінок і шкалу оцінок ЄКТС.

Шкала оцінювання знань

100-бальна	Оцінка за національною шкалою	ЄКТС
90 – 100	5 (відмінно)	A (відмінно)
82 – 89	4 (добре)	B (добре)
75 – 81		C (добре)
68 – 74	3 (задовільно)	D (задовільно)
60 – 67		E (задовільно)
35 – 59	2 (незадовільно)	FX (незадовільно) з можливістю повторного складання
1 – 34		F (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням

Підсумкова оцінка вираховується за наступним співвідношенням: семінарські заняття – 60 балів, екзамен – 40 балів.

Для того, щоб спростити процес набору й підрахунку балів та в процесі оцінювання використовувати лише цілі числа, студентам пропонується за семінарські заняття та самостійну роботу набрати 120 балів, які наприкінці семестру буде поділено навпіл. У результаті отримаємо 60 балів.

№ з/п	Вид діяльності студента (студентки)	Максимальна кількість балів за одиницю	Денна форма навчання		Заочна форма навчання	
			Кількість занять	Кількість балів	Кількість занять	Кількість балів
1.	Робота на семінарських заняттях (усні відповіді, виконання практичних завдань, вирішення тестових завдань)	10	10	100	6	60
2.	Самостійна робота (підготовка проєкту)	20	-	20	-	20

	рішення КСУ за обраною фабулою, участь у науковій роботі)					
3.	Виконання тестових завдань	40				40
Разом:				120/2=60		120/2=60
4.	Екзамен (відповідь на два теоретичних питання та розв'язання практичного завдання)			40		40
Разом:				60+40=100		60+40=100

Денна форма навчання

Робота на семінарських заняттях (100 балів)

Максимальна кількість балів за роботу на семінарських заняттях становить 100 балів (10*10).

Робота на семінарах включає в себе:

- усні відповіді на теоретичні питання (за потреби усна відповідь може бути замінена підготовкою презентації) – тах 4 бали;
- виконання практичних завдань (заповнення порівняльних таблиць, розв'язання кейсів, підготовка проєктів правових актів, написання есе та ін.) – тах 4 бали (2*2);
- вирішення тестових завдань – тах 2 бали (10*0,2)

Набрання балів здійснюється за накопичувальною системою. Студент (студентка) може обрати різні види робіт на семінарському занятті. Максимальна оцінка за всі види завдань становить 10 балів.

Усні відповіді на теоретичні питання (тах 4 бали):

1 бал. Студент (студентка) демонструє мінімальні знання. Фрагментарно, поверхово (без належної аргументації та обґрунтування) викладає основні питання семінару), читає з конспекту. На запитання викладача та студентів відповісти не може.

2 бали. Студент (студентка) демонструє часткові знання. Знає зміст окремих конституційно-правових норм та інститутів, джерел прав людини. В цілому розкриває зміст теоретичних запитань, може навести приклади. Водночас, при висвітленні питань не вистачає вміння обґрунтовано аргументувати свою позицію. Доповідач (доповідачка) здебільшого читає з конспекту, припускається помилок, проте виправляє їх після вказівки викладача. Викладає матеріал не досить послідовно.

3 бали. Студент (студентка) виявляє повне знання матеріалу. Неточності, виявлені в ході відповіді, виправляє самостійно або за допомогою викладача. Наводить приклади, в основному розкриває зміст теоретичних запитань. Дає відповіді на запитання викладача та одногрупників. Водночас при висвітленні питань студентів (студентці) не вистачає вміння аргументувати свою позицію. Достатньо часто звертається до конспекту.

4 бали. Студент (студентка) дає чітку та аргументовану відповідь на питання семінарського заняття. У повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко і всебічно розкриває зміст теоретичних запитань, вільно послуговується правничою термінологією. Доповідає активно й упевнено, не прив'язаний (прив'язана) до конспекту. Відповідь вирізняється точністю використаних термінів.

Виконання практичних завдань (тах 4 бали):

Частина семінарського заняття виділяється для виконання та обговорення практичних завдань. Залежно від кейсу використовуються різні форми та методи роботи – групова, індивідуальна, «мозковий штурм» та ін. Практичні завдання виконуються письмово (у текстовому редакторі).

Вирішення тестових завдань (тах 2 бали):

До кожного семінарського заняття підготовлено 10 тестових завдань різного рівня складності. За правильну відповідь студент отримує 0,2 бали.

Самостійна робота (20 балів)

- підготовка проекту рішення Конституційного Суду України за однією з запропонованих фабул (10 балів);

- підготовка тез чи статті за змістом дисципліни або підготовка доповіді для участі в засіданні студентського наукового гуртка кафедри державно-правових дисциплін – на вибір (10 балів)

Заочна форма навчання

Робота на семінарських заняттях (60 балів)

Максимальна кількість балів за роботу на семінарських заняттях становить 60 балів (6*10).

Робота на семінарах включає в себе:

- *усні відповіді на теоретичні питання* (за потреби усна відповідь може бути замінена підготовкою презентації) – *тах 4 бали*;
- *виконання практичних завдань* (заповнення порівняльних таблиць, розв'язання кейсів, підготовка проєктів правових актів, написання есе та ін.) – *тах 4 бали (2*2)*;
- *вирішення тестових завдань* – *тах 2 бали (10*0,2)*

Набрання балів здійснюється за накопичувальною системою. Студент (студентка) може обрати різні види робіт на семінарському занятті. Максимальна оцінка за всі види завдань становить 10 балів. Критерії оцінювання ідентичні з денною формою навчання.

Виконання тестових завдань (40 балів)

Оскільки кількість семінарських занять для студентів заочної форми навчання є меншої, ніж для денної, окремо передбачено виконання тестових завдань з тем, що не будуть розглянуті на семінарах. Кількість тестів – 40. За правильну відповідь студент (студентка) отримує 1 бал.

Самостійна робота (20 балів)

- підготовка проєкту рішення Конституційного Суду України за однією з запропонованих фабул (10 балів);
- підготовка тез чи статті за змістом дисципліни або підготовка доповіді для участі в засіданні студентського наукового гуртка кафедри державно-правових дисциплін – на вибір (10 балів)

Екзамен (40 балів)

Завданням підсумкового контролю (екзамену) є комплексна діагностика результатів навчання, глибини засвоєння програмного матеріалу, логіки та взаємозв'язків між окремими його змістовими модулями, здатності до творчого використання набутих знань.

Екзамен проводиться у формі розгорнутої відповіді на 2 теоретичні питання, (кожна оцінюється 15 балами) та виконання 1 практичного завдання (оцінюється 10 балами).

Зразок екзаменаційного білета:

Теоретичні питання:

1. Обмеження щодо внесення змін до конституції: вітчизняний та зарубіжний досвід. Eternity clauses («вічні положення»).
2. Консультативні висновки amicus curiae у конституційному провадженні.

Практичне завдання:

У червні 1996 р. громадянин України Коваленко звернувся до Верховного Суду України зі скаргою на рішення Центральної виборчої комісії. Але суддя Верховного Суду України ухвалою від 8 липня 1996 р. відмовив у її прийнятті як такої, що не підлягає розгляду в судах. Коваленко не погодився з цією відмовою, вказавши, що наведені в ухвалі мотиви відмови у прийнятті скарги до розгляду не відповідають змісту Конституції України, вже чинної на день постановлення зазначеної ухвали. Суддя натомість стверджував, що Конституція України ще не набула чинності. Спираючись на чинне законодавство (зокрема, на юридичну позицію Конституційного Суду України), поясніть, хто правий у даній суперечці?

Критерії оцінювання теоретичних питань:

Кількість балів	Критерії оцінювання
15 балів	Повна, всебічна й глибока відповідь; студент (студентка) в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, всебічно розкриває всі аспекти питання, аналізує юридичні позиції Конституційного Суду України (за наявності); використовує міжнародну практику; обґрунтовано формулює свою позицію та робить власні висновки

14 балів	Майже повна відповідь, наявні незначні неточності; аналіз теми присутній, але без достатньої кількості прикладів; загалом правильна аргументація, чітка структура, наведено юридичні позиції Конституційного Суду України (за наявності); використано міжнародну практику; наявні власні висновки
13 балів	Відповідь досить змістовна; наявні несуттєві неточності та незначні помилки; приклади (в тому числі з міжнародної практики) використано не в повному обсязі; наведено окремі юридичні позиції Конституційного Суду України (за наявності), структура відповіді логічна, але не завжди послідовна
12 балів	Знання матеріалу досить ґрунтовне, проте наявні незначні неточності та помилки у деталях; аналіз проблеми не завжди носить системний характер, приклади (в тому числі з міжнародної практики) використано не в повному обсязі; наведено окремі юридичні позиції Конституційного Суду України (за наявності)
11 балів	Відповідь в цілому правильна, проте не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються окремі неточності та помилки, приклади (в тому числі з міжнародної практики) використано не в повному обсязі, структура відповіді не завжди логічна та послідовна
10 балів	Відповідь не зовсім повна, але правильна, не вистачає власних аргументованих висновків, присутні неточності та помилки, аналіз проблеми не завжди носить системний характер, незначна кількість прикладів з практики Конституційного Суду України та органів конституційної юстиції інших держав (за наявності)
9 балів	Студент (студентка) демонструє неповні та не досить ґрунтовні знання, припускається помилок, кількість прикладів незначна, юридичні позиції Конституційного Суду України використано не в повному обсязі (за наявності)
8 балів	Відповідь в цілому правильна, але неповна; приклади наведено мінімально; аналіз не має системного характеру; аргументація не завжди переконлива; юридичні позиції Конституційного Суду України використовуються фрагментарно (за наявності)
7 балів	Відповідь здебільшого вірна, але має досить невпорядковану структуру, студент (студентка) наводить лише окремі правильні тези без пояснення; відсутній аналіз та приклади; аргументація не завжди переконлива
6 балів	Відповідь показує часткове знання теми; наявні суттєві помилки у фактах та тлумаченні; відсутня логічна структура; приклади не наведені; аналіз відсутній або дуже неповний

5 балів	Відповідь фрагментарна, студент (студентка) виявляє незнання більшої частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце часті перерви, студент (студентка) не може пояснити проблему, хоча і розуміє її
4 балів	Демонструється мінімальне знання теми; є лише окремі правильні фрагменти, студент (студентка) допускає серйозні помилки, але виправляє їх після вказівки викладача
3 бали	Відповідь не відповідає сутності питання, проте містить окремі правильні фрагменти; студент (студентка) демонструє слабкі знання конституції та базових понять, не вміє їх пояснити навіть після допомоги викладача
2 бали	Студент (студентка) припускається грубих помилок при викладенні матеріалу, у відповіді є декілька правильних тез
1 бал	Студент (студентка) припускається грубих помилок і не виправляє їх навіть при вказівці на них викладача, у відповіді є лише одна правильна теза
0 балів	Повне незнання та нерозуміння навчального матеріалу, відповідь фактично відсутня

Критерії оцінювання практичного завдання:

10 балів	Повна, обґрунтована й логічна відповідь; студент (студентка) правильно застосовує положення Конституції України та законодавства; посиляється на юридичні позиції Конституційного Суду України; аналізує правову ситуацію всебічно; робить власні аргументовані висновки
9 балів	Відповідь майже повна, проте наявні незначні неточності або пропуски у деталях; правова кваліфікація правильна; посилання на практику Конституційного Суду України присутнє, але менш розгорнуте; висновки логічні
8 балів	Відповідь в цілому правильна; студент (студентка) правильно кваліфікує ситуацію, але аналіз не досить ґрунтовний; приклади з практики Конституційного Суду України використані не в повному обсязі; висновки не завжди достатньо обґрунтовані
7 балів	Відповідь містить правильні положення, але також має окремі неточності; приклади та практика Конституційного Суду України використані не в повному обсязі; логіка викладу не завжди послідовна; висновки не досить чіткі
6 балів	Відповідь здебільшого правильна; наявні помилки та неточності у застосуванні норм Конституції України; аналіз ситуації неповний;

	практику Конституційного Суду використано не в повному обсязі; аргументація не завжди переконлива
5 балів	Відповідь неповна; студент (студентка) не в повному обсязі орієнтується у правовій ситуації; аргументація недостатня; висновки не досить чіткі, часом суперечливі
4 балів	Відповідь досить фрагментарна; студент (студентка) наводить лише загальні положення без практичного застосування; аналіз відсутній; висновки часткові
3 бали	Досить поверхнева відповідь; студент (студентка) робить численні помилки; неправильно застосовує норми Конституції України; відповідь практично не відповідає вимогам завдання
2 бали	Відповідь майже повністю неправильна; посилання на норми конституції відсутнє; наведено лише кілька правильних формулювань, не пов'язаних між собою
1 бал	Студент (студентка) припускається грубих помилок; не розуміє завдання; у відповіді є лише одна правильна теза, не розкрита у контексті
0 балів	Завдання не вирішено, відповідь відсутня або повністю неправильна